

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

ANTEPLİ AYNÎ DÎVÂNÎ'NDA TOPLUMSAL HAYAT

Ayşe ZEHİR MACAKOĞLU

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2017

ANTEPLİ AYNÎ DÎVÂNÎ'NDA TOPLUMSAL HAYAT

Ayşe ZEHİR MACAKOĞLU

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

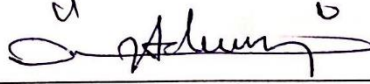
Ankara, 2017

KABUL VE ONAY

Ayşe ZEHİR MACAKOĞLU tarafından hazırlanan “Antepli Aynî Divânı’nda Toplumsal Hayat” başlıklı bu çalışma, 15.06.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Osman HORATA (Başkan)

Doç. Dr. Özge ÖZTEKİN (Danışman)

Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Sibel BOZBEYOĞLU

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin .....yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

15.06.2017

_____

Ayşe ZEHİR MACAKOĞLU

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Tezimin tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.

(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etseniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

Tezimin.....tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

Tezimin.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.

Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi

13.07/2017

Ayşe ZEHİR MACAKOĞLU

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Doç. Dr. Özge ÖZTEKİN danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Ayşe ZEHİR MACAKOĞLU

TEŞEKKÜR

Tezimi hazırlarken değerli yönlendirmeleri ve önerileriyle bana destek olan danışmanım Sayın Doç. Dr. Özge ÖZTEKİN'e teşekkürlerimi sunarım.

İngilizce çevirilerde benden yardımını esirgemeyen ve hayatı güzelleştiren insanlardan biri olduğunu düşündüğüm kıymetli meslektaşım Nesrin ULUAY'a teşekkür ederim.

Zor zamanlarımda pratik çözümleriyle hayatımı kolaylaştıran ve tezimi düzenlerken teknik konularda desteğini gördüğüm değerli eşim Erdi Eray MACAKOĞLU'na çok teşekkür ederim.

Varlıklarıyla bana her zaman güç veren ve beni cesaretlendiren, aşkla yaratıldığına inandığım bu âlemde sevginin gücünü anlamamı sağlayan ve her daim hissettiren hayatımdaki en büyük şansım biricik ailem Fikriye-Veyssel, Hasan ve Hüseyin ZEHİR'e, bana abla sevgisini yaşatan Türkan DURMUŞ ZEHİR ve umut ışığımız Ela ZEHİR'e en samimi teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

ZEHİR MACAKOĞLU, Ayşe. *Antepli Aynî Dîvânı'nda Toplumsal Hayat*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017.

Bu çalışmada, XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ve XIX. yüzyılın ilk yarısı gibi özellikle siyasi, askeri alanlarda ciddi reformların yapıldığı ve hayata geçirilen bu modernleşme çalışmaları neticesinde toplumda zihniyet çözümlerinin yaşandığı bir dönemde yaşayan Antepli Aynî'nin Dîvân'ı toplumsal hayat bağlamında incelenmeye çalışılmıştır. Birçok farklı nazım şeklinin yer aldığı ve toplamda 827 manzumedan oluşan dîvânda 522 tarih kıt'asının bulunması bu eserin seçiminde belirleyici bir diğer unsur olmuştur. Kültür tarihinin çeşitli yönlerine ışık tutabilen tarih kıt'aları başta olmak üzere dîvândaki tüm manzumeler taranmıştır. Taramalar sonucunda elde edilen edebî malzemedeki hareketle devlet yapılanması, şenlik, eğlence, oyun, ritüeller, yemek kültürü, giyim-kuşam kültürü, müzik, mimari gibi toplumsal hayatla iç içe olan birçok unsura ulaşılmıştır. Tarih manzumelerinin büyük bir kısmının mimari ile ilgili olması bu bölüm üzerinde yoğunlaşmayı gerekli kılmıştır. Tüm bu edebî malzemelerin daha doğru yorumlanabilmesi amacıyla tarih, sanat tarihi, sosyoloji, halkbilimi, musiki, mimari gibi yan disiplinlerin verilerine başvurulmuştur.

Anahtar Sözcükler

Şiir, toplumsal hayat, kültür tarihi

ABSTRACT

ZEHİR MACAKOĞLU, Ayşe. Social Life in *Antepli Aynî's Dîvân*, Master Thesis, Ankara, 2017.

In this study, Antepli Aynî's Divan has been explained in the context of social life in the second half of 18th century and the first period of the 19th century when serious reforms were made especially in political and military fields and as a result of these modernization studies, mentally disintegration in society was occurred. There are many different forms of verse and 522 isopsephic poems in Divan which consists of 827 poems in total has become a decisive factor in the selection of this work. All poems in the Divan, especially isopsephic poems which could throw light on various aspects of the history of culture were scanned. As a result of screenings, many elements that are intertwined with social life such as state structuring, festivals, entertainment, games, food culture, clothing culture, music, architecture have been reached. As isopsephic poems are mostly related to architecture, it is necessary to major on this part. In order to be able to interpret all these literary materials more correctly, the data of the other disciplines such as history, art history, sociology, folklore, music, architecture were used.

Keywords

Poetry, social life, history of culture

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	iii
ETİK BEYAN	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	xv
ŞEKİLLER DİZİNİ	xvi
ÖNSÖZ	xvii
GİRİŞ	1
1. TARİH MANZUMELERİ İŞİĞİNDA KÜLTÜREL ÇEVRENİN PANORAMASI	1
2. ŞİİRLER İŞİĞİNDA DÖNEMİN SİYASÎ DURUMU	7
3. ANTEPLİ AYNÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ	18
1. BÖLÜM: DEVLET YAPILANMASI	22
1.1. BÜROKRATİK YAPI	22
1.1.1. Padişah	22
1.1.2. Sadrazam.....	25
1.1.3. Vezir.....	27
1.1.4. Kazasker.....	29
1.1.5. Çavuşbaşı	30
1.1.6. Amedi.....	31
1.2. ASKERÎ YAPI	32
1.2.1. Serasker.....	32
1.2.2. Kapudan Paşa.....	32
1.3. İLMÎ YAPI	33
1.3.1. Hekimbaşı	33
1.3.2. Şeyhülislam.....	33

2. BÖLÜM: ŞENLİK-EĞLENCE-OYUN	36
2.1. ŞENLİKLER	37
2.1.1. Doğum Şenlikleri.....	37
2.1.2. Sünnet Düğünleri	45
2.1.3. Düğün.....	46
2.2. EĞLENCE	49
2.2.1. Helva Sohbeti.....	49
2.3. OYUNLAR	50
2.3.1. Satranç	50
3. BÖLÜM: SOSYAL HAYATTA GÖRÜLEN UYGULAMALAR VE DAVRANIŞ BİÇİMLERİ	51
3.1. HUTBE OKUTMAK	51
3.2. TAŞ DİKTİRMEK	52
3.3. DENİZE GEMİ İNDİRME	54
3.3.1. Üç Anbarlı'nın Denize İndirilmesi	54
3.3.2. Nusretiyye Kalyonu	56
3.4. YENİ YIL TEBRİĞİ	56
3.5. HAC İBADETİ	59
3.6. ÖLÜME DAİR	60
3.7. ETEK ÖPMEK	63
3.8. MEHTAP SEYRİNE ÇIKMAK	64
4. BÖLÜM: YEMEK KÜLTÜRÜ	65
4.1. İÇECEKLER	66
4.1.1. Alkollü İçecekler.....	66
4.1.1.1. Gül-‘arak	66
4.1.1.2. Mül	66
4.1.1.3. Bâde / Şarâb-ı Ahmer / Şarâb-ı Nâb	67
4.1.1.4. Kıbrıs Şarabı	68
4.1.2. Alkolsüz İçecekler	68
4.1.2.1. Kahve	68
4.1.2.2. Akide Şerbeti.....	70
4.2. TATLILAR	70

4.2.1. Helva.....	70
4.2.2. Gül-be-şeker.....	71
4.3. DİĞER BESİNLER.....	71
4.3.1. Kebab / Karabiber.....	71
4.3.2. Meyveler.....	72
5. BÖLÜM: GIYİM-KUŞAM KÜLTÜRÜ.....	73
5.1. KUMAŞLAR.....	75
5.1.1. Atlas.....	75
5.1.2. Dîbâ.....	75
5.2. GIYECEKLER.....	76
5.2.1. Kemer.....	76
5.2.2. Fes.....	76
5.2.3. Panço.....	77
5.2.4. Arakçîn.....	78
5.2.5. Şalvar.....	78
5.3. SÜSLENME.....	79
5.3.1. Sürme.....	79
6. BÖLÜM: MÜZİK.....	80
6.1. MÜZİK ALETLERİ.....	81
6.1.1. Kudûm/Ney.....	81
6.1.2. Kûs/Tabl/Dümbelek.....	82
6.1.3. Sîne-kemân.....	83
6.1.4. Def/Çeng/Tanbûr.....	83
6.2. MÜZİK MAKAMLARI.....	84
6.2.1. Şevk-âver/'Uşşâk/Sûz-nâk.....	84
6.2.2. Sabâ/Dil-sûz.....	84
7. BÖLÜM: ÇİÇEKLER.....	86
7.1. GÜL/SÜMBÜL/YASEMİN.....	87
7.2. NERGİS.....	88

8. BÖLÜM: MİMARİ	91
8.1. TARİHSEL SÜREÇ	91
8.2. RESTORASYON	93
8.2.1. Camii Onarımı	94
8.2.1.1. Ayasofya Camii.....	94
8.2.1.2. Aşçılar Camii	95
8.2.1.3. Kürd Ali Efendi Camii.....	96
8.2.1.4. Ali Paşa Camii	96
8.2.1.5. Tarabya Camii	97
8.2.1.6. Takyacı Camii	98
8.2.1.7. İbrahim Paşa Camii.....	98
8.2.1.8. Abbas Ağa Camii	99
8.2.1.9. Salı Pazarı Camii.....	100
8.2.1.10. Şah Sultan Camii.....	100
8.2.1.11. İbrahim Efendi Camii.....	101
8.2.2. Mevlevihâne/Dergâh/Türbe Onarımı.....	105
8.2.2.1. Galata Mevlevihanesi.....	105
8.2.2.2. Arguniye Dergâhı.....	105
8.2.2.3. Emir Sultan Türbesi	106
8.2.2.4. Sinan Paşa Türbesi	106
8.2.3. Medrese Onarımı	107
8.2.3.1. Hadım Hasan Paşa Medresesi ve Sebili.....	107
8.2.4. Kışla Onarımı.....	107
8.2.4.1. Topçu Kışlası	107
8.2.4.3. Top Arabacıları Kışlası	108
8.2.4.4. Cebehane Kışlası.....	109
8.2.5. Kale Onarımı.....	110
8.2.5.1. Gümrük Kapısı	110
8.2.6. Mehterhâne Onarımı	111
8.2.7. Çeşme Onarımı	111
8.2.7.1. Mahmud II. Sebili Çeşmesi.....	111
8.2.7.2. Mahmud I. Çeşmesi	112
8.2.7.3. Diğer Çeşme Onarımı	112
8.2.8. Sarnıç Onarımı.....	113

8.2.9. Kule Onarımı	114
8.2.10. Defterdârlık Onarımı.....	114
8.3. YAPI TİPLERİ	115
8.3.1. Dinî Yapılar	115
8.3.1.1. Cami/Mescid	115
8.3.1.1.1. Heybeliada Kışla Camii.....	115
8.3.1.1.2. Salih Ağa Camii	116
8.3.1.2. Tekke.....	117
8.3.1.3. Türbe	117
8.3.1.3.1. Mihrişah Valide Türbesi.....	117
8.3.2. Askerî Yapılar.....	118
8.3.2.1. Baruthane	118
8.3.2.2. Kışla	120
8.3.2.2.1. Topçu Kışlası.....	120
8.3.2.2.2. Selimiye Kışlası.....	123
8.3.2.2.3. Davut Paşa Kışlası.....	123
8.3.2.2.4. Bahriye Kışlası	124
8.3.2.2.5. Arabacılar Kışlası	124
8.3.2.2.6. Varna'da İnşa Edilen Kışlalar	126
8.3.2.3. Palanka	128
8.3.2.4. Kale	131
8.3.2.4.1. Rusçuk Kalesi.....	131
8.3.2.4.2. İbrail Kalesi	132
8.3.2.4.3. Silistre Kalesi	132
8.3.2.4.4. Ordu Kalesi.....	132
8.3.2.4.5. Ruscuk Kalesi.....	133
8.3.2.4.6. Yalı Kalesi	135
8.3.2.5. Ambar.....	135
8.3.2.6. Mühendis-ḥâne.....	136
8.3.2.6.1. Bahriye Mektebi	136
8.3.2.7. Bâr-gâh.....	137
8.3.3. Su Yapıları	139
8.3.3.1. Çeşme.....	139
8.3.3.1.1. III. Selim Çeşmesi	139

8.3.3.1.2. Şah Sultan Çeşmesi	140
8.3.3.1.3. Mahmud II. Çeşmesi	141
8.3.3.1.4. Filibe’de İnşa Edilen Çeşmeler	142
8.3.3.1.5. Bergos’ta İnşa edilen Çeşme	143
8.3.3.1.6. Bilal Ağa Çeşmesi	143
8.3.3.1.7. Kasapbaşı Hasan Efendi Meydan Çeşmesi	144
8.3.3.1.8. Hasan Tahsin Efendi Çeşmesi	145
8.3.3.1.9. Bursa Mevlevihanesi Çeşmesi.....	145
8.3.3.1.10. İsa Ağa Çeşmesi	146
8.3.3.1.11. Hacı Ahmet Efendi Çeşmesi	147
8.3.3.1.12. İbrahim Ağa Çeşmesi	147
8.3.3.1.13. Sadrazam Selim Paşa Çeşmesi	147
8.3.3.1.14. Nazif Ağa Çeşmesi	148
8.3.3.1.15. Hacı Hanım Çeşmesi	148
8.3.3.1.16. Mustafa Tahir Efendi Çeşmesi	149
8.3.3.1.17. Hoca Neşet Efendi Çeşmesi	149
8.3.3.1.18. Gaffarzade Çeşmesi.....	150
8.3.3.2. Sebil	155
8.3.3.2.1. Hadım Hasan Paşa Sebili	155
8.3.3.3. Şadırvan	155
8.3.3.3.1. Filibe’de İnşa Edilen Şadırvan	156
8.3.3.4. Hamam	157
8.3.3.4.1. Selimiye Hamamı	157
8.3.3.5. Kuyu	158
8.3.4. Eğitim Kurumları	158
8.3.4.1. Muvakkithane/ Mektep	158
8.3.4.2. Kütüphane	159
8.3.5. Sivil Yapılar	160
8.3.5.1. Kasr	160
8.3.5.1.1. Bâb-ı Âli’de İnşa Edilen Kasır	160
8.3.5.1.2. Hatice Sultan Kasrı.....	161
8.3.5.1.3. İcadiye Kasrı.....	161
8.3.5.1.4. Sultan Bayezid’de İnşa Edilen Kasır	162
8.3.5.2. Hâne	162

8.3.5.2.1. Kazasker Şemseddin Efendi Hanesi.....	162
8.3.5.2.2. Akif Efendi Hanesi.....	163
8.3.5.2.3. Şerif Beyefendi Hanesi.....	163
8.3.5.3. Sahilhâne.....	163
8.3.5.3.1. Ata Efendi Sahilsarayı.....	164
8.3.5.3.2. Rıza Paşa Sahilsarayı.....	164
8.3.5.3.3. Nuri Paşa Sahilsarayı.....	164
8.3.6. Sağlık Yapıları.....	165
8.3.6.1. Hastahane.....	165
8.3.7. Endüstri Yapıları.....	166
8.3.7.1. Matbaa.....	166
8.3.7.1.1. Üsküdar Matbaası.....	166
8.3.7.2. Kâğıt Fabrikası.....	166
8.3.7.3. Feshane/Dinkhane.....	167
8.3.8. Ulaşım Yapıları.....	168
8.3.8.1. Köprü.....	168
8.3.9. Güvenlik Yapıları.....	169
8.3.9.1. Karakol.....	169
8.3.9.1.1. Hasan Paşa Hanı Karakolu.....	169
8.3.9.1.2. Odun Kapısı Karakolu.....	169
8.3.9.1.3. Şehzade Camii Karakolu.....	169
8.3.9.1.4. İstinye Karakolu.....	170
SONUÇ.....	171
KAYNAKÇA.....	179
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU.....	187
EK 2. ETİK KURUL İZİN FORMU.....	188

KISALTMALAR DİZİNİ

bk.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
DBİA	: Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
G	: Gazel
Haz.	: Hazırlayan
K	: Kaside
s.	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SO	: Sicill-i Osmani
T	: Tarih Kıt'ası
t.y.	: Tarih yok
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. İşlediği Konulara Göre Tarih Manzumelerinin Sayısı.....	3
Şekil 2. Nazım Şekillerine Göre Şiir Sayısı.....	19
Şekil 3. Dönemlere Göre Tarih Manzumelerinin Sayısı.....	171

ÖNSÖZ

Dîvân edebiyatına yöneltilen soyut, anlaşılması oldukça güç, yaşanan hayatla hiçbir bağlantısının olmadığı gibi eleştirilere karşılık, özellikle son dönemde artan ve dîvân şiirinin sosyal hayattan bağımsız olamayacağı yönündeki görüşleri içeren çalışmalar bu kadim edebiyata farklı perspektiflerden bakabilmeyi sağlamıştır. Neticede bir gazeli, kasideyi, tarih kıt'asını okurken satır aralarında karşılaşılan ve yüzyıllar evvelinden duyulan o hoş sadanın peşinden giderken küçük de olsa kültür tarihine ışık tutabilecek ya da maziyi daha iyi anlamayı sağlayabilecek ayrıntılara erişebilme heyecanı tezin “toplumsal hayat” başlıklı tematik bir çerçevede oluşmasını sağlamıştır.

Toplumsal hayat bağlamında dîvân'ını incelediğimiz Antepî Aynî'nin yaşadığı dönemin XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ve XIX. yüzyılın ilk yarısı gibi yıllardır uygulanan reform hareketleriyle beslenen ciddi zihniyet kırılmalarının yaşandığı bir sürece tekabül etmesi bu dîvânın seçiminde ana etken olmuştur. Bu prensipten hareketle Aynî Dîvânı hem sosyal hayatın işleyişine dair ipuçları sunabilmesi hem de toplumsal bellekte meydana gelen zihniyet çözümlüşlerini yansıtabilmesi açısından incelenmeye çalışılmıştır.

Tezimizin planını yapılandırırken “toplumsal hayat” bağlamında XIV. ve XV. yüzyılı inceleyen Ömer Özkan (Özkan 2005, 2007), XVII. yüzyılı inceleyen Neslihan İlknur Keskin (Keskin 2009) ve XVIII. yüzyılı inceleyen Özge Öztekin'in (Öztekin 2004, 2006) doktora tezleri göz önünde bulundurulmuş ve tezin şekillenmesinde çok değerli katkılar sağlamışlardır.

Sosyal hayatla bağlantılı olabilecek beyitler tespit edilirken Mehmet Arslan'ın (Arslan 2004) *Antepî Aynî Dîvânı* adlı çalışmasından faydalanılmış ve beyitler yine bu çalışmada yazıldığı şekliyle tezde kullanılmıştır. Seçilen beyitler nazım şekli adlandırmasına ve numaralandırmasına bağlı kalınarak verilmiştir.

Tezde kullanılan beyitlerin hem yorumlanmasına yardımcı olabilecek hem de elde edilen bilgilerin kanıtlanabilirliğini destekleyebilecek mimari, sanat tarihi, tarih, halkbilimi, müzik gibi yan disiplinlerin sunduğu bilgi birikiminden yararlanılmıştır. Tezi yazarken ortaya koyduğumuz malzeme büyük ölçüde tarih manzumelerinden sağlanmış olup, yer yer dîvân'daki diğer şiirlerden de faydalanılmıştır.

Tez giriş, sekiz bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. “Giriş”te, dîvân’da tarih manzumelerine fazlaca yer verilmesinden dolayı kültürel çevrenin genel görünümü tarih manzumeleri perspektifinde irdelenerek tezin kuramsal yapısı açıklanmış ve Antepli Aynî’nin yaşadığı dönemin tarihsel arka planı ile şairin hayatına yer verilmiştir. Tezin birinci bölümü olan “Devlet Yapılanması”nda toplumsal yapılanmanın üç ana kolunu meydana getiren bürokratik, askeri ve ilmi yapılanmadaki görevliler ve bazı nesnelere üzerinden bu statülerin simgesel anlamları üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde -“Şenlik-Eğlence-Oyun”da- doğum, sünnet ve insan hayatının önemli geçiş evrelerinden biri olan evlilik kapsamında gerçekleştirilen şenliklerin yapısal özelliklerine, Osmanlı insanının kaderi algılayış biçimini yansıtmaya yönüyle satranç oyununa ve dönemin bir eğlence türü olarak da helva sohbetine değinilmiştir. Tezin üçüncü bölümü olan “Sosyal Hayatta Görülen Uygulamalar ve Davranış Biçimleri”, bir arada yaşayabilmek için belirli içtimaî kurallar etrafında birleşen toplumun bir üyesi olan bireyin, toplumla olan ilişkisini anlayabilmek amacıyla irdelenmiştir. Dördüncü bölümde “Yemek “Kültürü”nde, içecek ve yiyecekler belirlenmiş ve bunların tüketiminde karşılaşılan farklılıklar ele alınmıştır. “Giyim-Kuşam Kültürü” başlıklı beşinci bölümde kumaş çeşitleri, giyecekler ve süslenme ayrıntılarıyla verilmiş, dönemin siyasî ve askerî reform hareketlerinin giyime yansıması söz konusu edilmiştir. Altıncı bölüm olan “Müzik”te bazı enstrümanlara ve makamlara yer verilmiştir. “Çiçekler” adını alan yedinci bölümde şairin hayalinde oluşturduğu o kusursuz sevgilinin güzelliğini aktarmada çiçeklerin özelliklerinin kullanımı hakkında bilgi verilmiştir. Tezin en kapsamlı bölümünü oluşturan “Mimarî” başlıklı bölümde ise Osmanlı mimarisinin tarihsel gelişimi, restorasyon çalışmaları ve Dîvândan elde edilen mimari malzemeye ilgili beyitler, yapı tipleri bağlamında sınıflandırılarak verilmeye çalışılmıştır. “Sonuç” bölümünde elde edilen bilgiler tarih disiplinin ışığında değerlendirilmiş ve her bölümde ulaşılan sonuçlar ayrı ayrı sunulmuştur. Ayrıca taramalar neticesinde ulaşılan edebî malzemenin, tezin amacını oluşturan toplumsal hayata dair unsurları ve modernleşme sürecinin medeniyet algısında yarattığı değişimleri ne ölçüde yansıtabildiği üzerinde durulmuştur.

Ayşe ZEHİR MACAKOĞLU

Ankara 2017

GİRİŞ

1. TARİH MANZUMELERİ İŞİĞİNDA KÜLTÜREL ÇEVRENİN PANORAMASI

Tarih düşürme sanatı, ebced hesabı ekseninde herhangi bir olayın tarihini ortaya koyma ya da farklı bir ifadeyle olayın tarihini kelimelerdeki harflere şifreleyen şairin üstün zekâsının, becerisinin ve yüksek estetik algısının ortak ürünü şeklinde tanımlanabilir.

“Ebced kelimesi, Arap alfabesindeki harflerin kolay ezberlenebilmesi için, harflerin birleştirilmesiyle meydana gelen sekiz kelimenin ilkidir. Ebced, ilk kelimenin adı olduğu gibi, aynı zamanda diğer kelimelerin tümünün de adıdır. Bu sekiz kelime şöyle sıralanır:

ebced	hevvez	huttî	kelemen	sa'fas	karaşet	sehad	zazağ
ابجد	هوز	حطي	كلمن	سعفص	قرشت	ثخذ	ضظغ

Zazağ yerine zaziğlen veya zazağlen şeklinde de okunmuştur.” (Yakıt, 2003, s. 25).

Ebcedin kullanıldığı ebced hesabı ise, aşağıda gösterildiği üzere Arap alfabesindeki her bir harfin belirli bir sayısal değere tekabülünden oluşmaktadır.

Elif (ا): 1	Ha (ح): 8	Sin (س): 60	Te (ت): 400
Be (ب): 2	Tı (ط): 9	Ayn (ع): 70	Se (ث): 500
Cim (ج): 3	Ye (ی): 10	Fe (ف): 80	Hı (خ): 600
Dal (د): 4	Kef (ك): 20	Sad (ص): 90	Zel (ذ): 700
He (ه): 5	Lam (ل): 30	Kaf (ق): 100	Dad (ض): 800
Vav (و): 6	Mim (م): 40	Rı (ر): 200	Zı (ظ): 900
Ze (ز): 7	Nun (ن): 50	Şın (ش): 300	Ğayn (غ): 1000

“Ebced alfabesindeki her harfin bir sayıya karşılık olması özelliğinden istifade edilerek herhangi bir hadiseye, hesaplandığında o hadisenin meydana geldiği yılı verecek şekilde bir kelime, bir cümle, bir mısra veya bir beyit söylemeye tarih düşürme denir.” (Yakıt, 2003, s. 66).

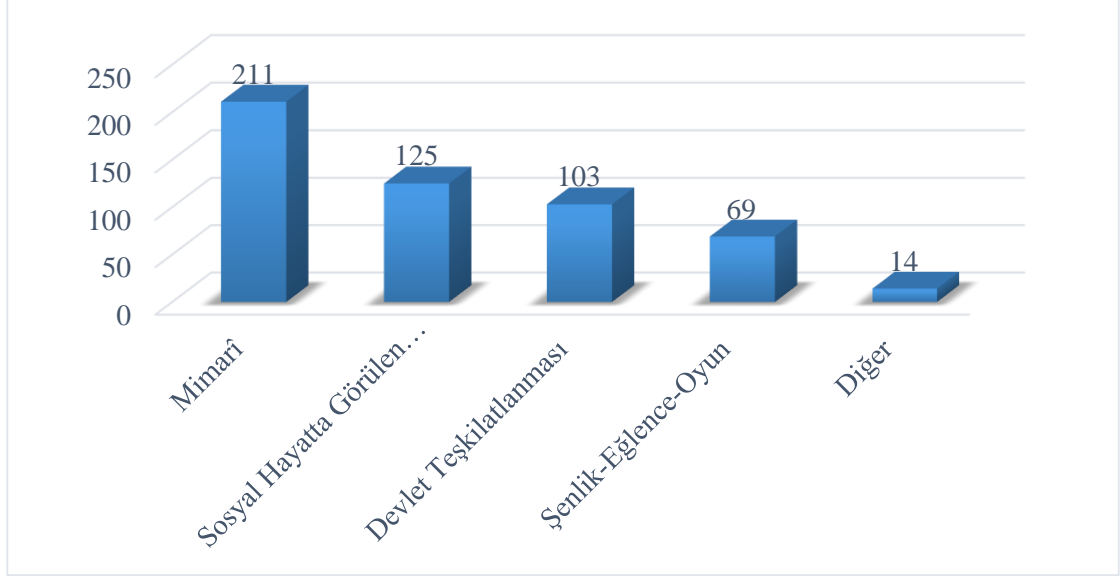
Tarih düşürme geleneğinin kaynağı ile ilgili kesin ve net bilgiler olmamakla beraber, bu sanatın ilk örneklerinin Fatih Sultan Mehmed'in yaptırdığı bir cami için düşürülen tarih manzumeleri olduğu genel bir kanıdır. İstanbul'un fethinden sonra bu sanatın gelişmeye başladığı, XVI. ve XVII. yüzyıllarda bu geleneğe ilgi duyan şairlerin sayısında bir artış görüldüğü ve tarih düşürme geleneğinin XVIII. yüzyıl şairlerinden Sürûfî ile zirveye ulaştığı tespit edilen bilgiler arasındadır. Sosyal hayat bağlamında Dîvân'ını incelemeye çalıştığımız XVIII. yüzyıl sonu ve XIX. yüzyıl başında yaşayan Antepî Aynî de beş yüz yirmi iki tarih manzumesi kaleme alması hasebiyle bu gelenek içerisinde adından söz ettiren bir şair olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarih manzumeleri ele aldıkları mevzular perspektifinden analiz edildiğinde muazzam bir konu skalasıyla karşılaşılmaktadır. Bu denli çeşitli konuları ele almaları özellikle tarih manzumelerinin toplumsal hayat bağlamında incelenmeleri gerekliliğini ortaya koymaktadır.

“Kültür tarihimizde ve medeniyetimizde mansıp ve tayinlerden, doğum, ölüm, sünnet ve evlenmelere, zafer ve felaketlere, her türlü binanın yapılış ve tamirine, kitapların yazılış ve basımına, seyahat, azil, isyan ve anlaşmalara, yeni yıl tebriki ve kutlamalara, hatta sakal bırakmaya kadar pek çok değişik önemli ve önemsiz konuya tarih düşürülmüştür.” (Erdoğan, 2002, s. 710).

Bu noktada dîvân şiirinin bir parçası olan tarih manzumeleri; gazel, kaside, mesnevî vb. diğer şekilleri arkada bırakarak edebiyatın hayatla, toplumla, kültürle bağlantısı ölçütünde bir adım daha öne çıkmaktadır.

Tez çalışmamızın konusu olan Antepî Aynî Dîvânı'nın yarısından fazlasını kapsayan 522 tarih manzumesi, yazılış sebeplerine göre tasnif edildiğinde dönemin mimarisi başta olmak üzere devletin yapılanması, düzenlenen şenlikler ve günlük hayatta görülen uygulamalar hakkında önemli bilgilere ulaşılmakta ve bu bağlamda dönemin sosyal hayatı hakkında mühim çıkarımlarda bulunmaktadır. Aşağıda verilen grafikte tarih manzumelerinin konulara göre dağılımı gösterilmektedir:

Şekil 1. İşlediği Konulara Göre Tarih Manzumelerinin Sayısı

Dîvân şiirini de içine alan edebiyat, sanatçının dış dünyada karşılaştığı her türlü olguyu, kavramı, nesneyi, olayı his ve düşünce dünyasında dönüştürerek, yeniden üreterek estetik değeri yüksek kurgusal bir gerçekliği oluşturmasıdır. Oluşturulan bu kurmaca dünyada sanat eserinin, temel amaçlarından birinin sevinci, hüznü, kederi, ızdırabı, endişeyi, korkuyu, ümidi, özlemi, çaresizliği duyumsayan insanı anlamaya, anlamlandırmaya çalışmak olduğu söylenebilir. O halde sanat eserinin; içine/içinden doğduğu, türlü heyecanları ve duygularıyla bireylerden oluşan toplumdan, onu besleyen kültürden tamamen soyutlanması beklenemez.

Edebiyatı tanımlamaya çalışmak, hayatı tanımlamaya çalışmakla aynı hizada, aynı karede yer alıyor. Edebiyat elbette yaşamak değil; ama yaşamaktan ayrı bir şey de değil. İşte bu yüzden, hayatın nefes alıp verdiği her yerde, insan sıcaklığının yayıldığı her köşe-bucakta ve her dönemde, her millette, her kavimde ve her toplulukta hakikatin sesini, varoluşun rengini duyan ve duyurmaya çalışan bir edebiyat olmuştur. Hayatın olduğu yerde, insanın nefes aldığı yerde edebiyat da vardır. (Koç, 2016, s. 26).

Farklı bir çıkış noktası olarak edebiyatın temel malzemesi ve “insanın hayatında içtimai yoldan tevarüs ettiği maddî ve manevî her unsuru ihtiva eden” (Turhan, 1969, s. 36) kültürün en önemli elemanı olan ve aynı zamanda kültürü kuşaktan kuşağa aktararak taşıyıcılık görevi üstlenen dil, edebiyat-toplum/hayat arasındaki etkileşimi göstermektedir. Kültür-edebiyat-dil arasındaki ilişki öylesine güçlü ve giriftir ki birinin

hayatını sürdürebilmesi diğ erinin varlığına bağlıdır ve aralarındaki daimi temas, ilişkinin çoğ almasını, katmanlaşmasını, derinleşmesini sağlar.

Toplumun tüm niteliklerini, yansımalarını, açılımlarını kendinde barındıran dil, edebiyatı da belirlemekte, onun sınırlarını çizmektedir. Edebiyat toplumun bir özeti ve temeli olan dili kullandığı için doğ rudan toplumla yani hayatla buluşmakta, onun içinden konuşmaktadır. Edebiyat, dile dayandığı için toplumun ona sunmuş olduğu malzeme ile yüzyüze gelir, böylece malzeme edebiyatın temel hammaddesi olur. Malzeme ise toplum tarafından belirlenmiştir, dolayısıyla malzeme ile iş gören edebiyatçı/sanatçı doğ rudan toplumla yüzleşmektedir. (Alver, 2012b, s. 256).

Bir diğ er odak noktası ise, toplumun bir ferdi olarak yazar; o kurmaca dünyayı, kendi renkleriyle boyadığı düşsel çevreyi oluştururken içinde doğ duğu, yetiştiği topluma, soluduğu hayata sırtını dönmesinin pek de mümkün olamayacağıdır. Pek tabiidir ki dîvân şairi, zihnindeki tasavvurlarının, duygusal yoğunluğunun aktarımlarını dış dünyada, çevresinde karşılaştığı, gözlemediği, temasa geçtiği unsurlar vasıtasıyla ve benzetmelikler yardımıyla somutlamalara dayanan bir üslupla okuyucuyla buluşturur. Estetik haz uyandırma kaygısıyla çıkılan bu yolda dîvân şairinin öznel (kişisel) gerçekliğinde nesnel gerçekliğin, maddi âlemin yansımalarını; şiiri anlayıp çözümlememize katkı sağlayacak ipuçlarını, durak noktalarını buluruz.

Yazar, eserinde gerçek hayatın değil düşlediği hayatın, ortamın, yok-ülkenin, yok-ilişkilerin hikâyesini anlatabilir; içinde yaşadığı toplumsal gerçekliği olduğu gibi aktarmayabilir, bu gerçekliği dönüştürüyor yahut bozuyor da olabilir. Ne ki, son tahlilde yapıp etmelerinde sosyal ortam ve kendi bireysel gözlem alanı/düşsel dünyasını bir arkaplan olarak kullanmak, yani örnekliğini buradan (toplumsal ortam) almak durumundadır. Gerçekliği dönüştürse dahi eserini oluştururken kullandığı malzemeyi, sosyo-kültürel ortamı gözleminden ve bizatihi orada tecrübî bir hayat sürmesinden sağlamaktadır. (Alver, 2012a, s. 13).

Dikkatimizi yoğunlaştırmamız gereken diğ er bir cihet de eserin, yazıldığı dönemden ayrılamayacağıdır. Dönemle beraber varlığından söz ettiren ve izlediğimiz yol haritasında bizi varış noktasına götürecek zihniyet, üzerinde düşünülmesi gereken bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Dönemin siyasi, sosyal, ekonomik, askeri, idari vd. gibi koşulları altında gelişen dünyayı algılayış biçimi, çevreyi yorumlayış tarzı ve estetik değerler sisteminin toplamı şeklinde tanımlayabileceğimiz zihniyet, eserin kodlarına işlenmiştir ve bu kodların çözülmesinde okuyucuya değerli veriler sunmaktadır.

Tüm bu tespitler nihayetinde edebiyatın bir şubesi ve “görünende görünmeyeni değışende değışmeyeni yakalama ve gösterme ceddinde” (Okuyucu, 2004, s. 89) olan İslâm

sanatının bir parçası olan dîvân şiiri kendi ilkeleri doğrultusunda oluşturduğu mecaz ve istiarelerle yüklü anlatım biçimine, “din ve tasavvuf, felsefe ve ilim, tarih ve sosyal hayat, estetik değerler sistemi” (Doğan, 2002, s. 52) gibi fevkalade yoğun ve derin kültürel birikime sahip olması yönüyle toplumla/kültürle olan ilişkisinin anlaşılabilmesi için hassas bir bakış açısına ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda dîvân şiiri üzerine yapılacak incelemelerin doğruluk ve geçerliliklerinin arttırılabilmesi maksadıyla disiplinlerarası çalışmaların kaçınılmazlığı dikkat çekmektedir.

“Uygarlık tarihi içindeki fonksiyonuyla, edebiyatın diğer bilim dallarıyla olan ilişkisi, edebiyat ürünlerinin aydınlatma kapsamını da genişler. Çünkü edebiyat ürünleri, toplumların inanç, yasayış tarzı ile duygu ve düşüncelerini açığa çıkarır. İnsanlar arasındaki sosyal ilişki, din, mitolojik değerler, davranış biçimleri ve her türlü tabiat olayı edebiyata yansır.” (Aydın, 2016, s. 187).

Malinowski'nin ifadesiyle “kültür değişmesi, bir cemiyetin mevcut nizamını, yani içtimaî, maddî ve manevî medeniyetini bir tipten başka bir tipe kalbeden bir prosestir. Terimin en geniş manasiyle kültür değişmesi, insan medeniyetinin daimî bir faktörüdür; her yerde ve her zaman vukua gelmektedir.” (Aktaran: Turhan, 1969, s. 58). Yer ve zaman mefhumlarından ayrı düşünemeyeceğimiz dîvân şiiri, tarihin kimi zaman dingin kimi zaman coşkun akışında gerçekleşen toplum hayatındaki yönelimleri, yeni arayışları doğru okuyabilmek için bazen tarihî kaynaklardan daha aydınlatıcı bilgiler sunabilir. Burada edebiyatın, tarih disipliniyle beraber yürümesi gerektiği fikri ön plana çıkmaktadır.

Tarihin içindeki hayata, sanata, söz estetiğine eğilmek, bezm ve rezme, giyim-kuşama, yeme-içmeye bakmak, elbette onu anlamamız için gerekli tavırlardır. Tarih deyince zihnimizde sefere çıkmış bir ordu canlandırmaktan kurtulabildiğimiz an o tarihin nefes alıp verişine, o toplumda yaşayan insanların hissettiklerine, fikirlerine, hayallerine, emellerine, sevinç ve üzüntülerine de şahit olabiliriz. İşte bütün bunlar için Türk klâsik edebiyatının bir laboratuvar gibi kullanılması gerekmektedir. Keza bunun tersi de mümkündür. (Pala, 2009, s. 147).

Çalışmamızın konusunu oluşturan Antepli Aynî Dîvânı XVIII. yüzyıl sonu ve XIX. yüzyıl başı gibi kültürel değişimlerin yoğun şekilde yaşandığı, Osmanlı toplumunun hayatı algılayış biçiminde ciddî kırılmaların yaşandığı bir dönemi kapsamı ve özellikle mimarlık, müzik, eğlence, sosyal hayatta görülen uygulamalar, giyim-kuşam, yemek kültürü, devlet teşkilatlanması gibi çeşitli konuları kapsayan başta beş yüz yirmi iki tarih manzumesi olmak üzere gazel ve kasidelere yer vermesi bakımından üretildiği dönemin

kültürel çevresinin panoramasını okuyucuya sunabilecek zengin bir içeriğe sahiptir. Ortaylı'ya (2012, s. 58) göre bu edebiyatın asırlar süren evrimindeki soluklar ve renk değiştirmeler, her şeyden önce salt kültürel tarihin ve yavaş süren bir toplumsal değişimin resimlenişi gibidir. İşte bu farklı coğrafyalarda hayat bulan, geniş bir tarihsel arka plana sahip olan dîvân edebiyatının kıyısında, köşesinde yer alan Antepli Aynî'nin Dîvânı'nın kültürel değişimlerin renklerini, desenlerini, çizimlerini içeren o büyük fotoğrafı yorumlamamızda, anlamamızda çok küçük de olsa bize fikirler sunacağına inanıyoruz.

2. ŞİİRLER IŞIĞINDA DÖNEMİN SİYASÎ DURUMU

1699 Karlofça Antlaşması'yla büyük bir hezimete uğrayarak ilk defa büyük çapta toprak kaybeden, Shaw'un (1994, s. 307) ifadesiyle iç çözüme çağını tamamlayıp bir çöküş çağına başlayan Osmanlılar, bu durumun nedenlerini araştırmaya, Avrupa'nın askeri alanda sağladığı üstünlüğün koşullarını sorgulamaya ve bu noktadan hareketle bazı düzenlemeler yapmaya başlamışlardır. Fakat yapılan bu düzenlemeler kökten bir yenileşme amacına hizmet etmekten çok uzaktı. Var olan eski kurumlar üzerinde gerçekleştirilen reformlar, toplumdaki gelenekselci ve aşırı tutucu muhaliflerin yoğun tepkileri karşısında eski kurumlardaki kısıtlı yenileşmeler olarak kalmış ve bu durum da reformların, eski ile yeninin karışımı olarak hayat bulmasını sağlayacaktır. Reform hareketleri, her ne kadar XVIII. yüzyılda sistematik bir yapıya kavuşturulmasa da XIX. yüzyılda ciddi anlamda modernleşecek Osmanlı siyasi ve toplumsal yapısının temel taşlarını oluşturmuştur.

XVIII. yüzyıl ikinci yarısında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması Kırım'ın bağımsızlığına ve Rusya'nın Osmanlı'nın içişlerine karışma fırsatı vermesine yol açması bakımından Osmanlı tarihinin en ağır darbelerinden biri olmuştur. Bu koşullar altında tahta çıkan ve XVIII. yüzyılın en kararlı reformcularından biri I. Abdülhamit, ağır mağlubiyetlerin gölgesinde çözümü, askeri alanda teknik donanımın modernleştirilmesinde ve Batılı askeri danışmanlarda bulmuştur. Bu amaçla III. Mustafa döneminde askeri reform danışmanı olarak Osmanlı ordusuna alınan Baron de Tott mühendishaneyi, süratçı topçu birliğini ve hendesehaneyi kurdu.

1770'de Ruslar tarafından Çeşme limanında yakılan Osmanlı donanması Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa tarafından fiziki anlamda modernleştirilmiş ve fakat denizcilerin yetiştirilmesinde aynı başarı gösterilememiş, liyakat ön planda tutulamamıştır.

Merkezi otorite, bir taraftan dışarıda alınan mağlubiyetlerle ve bu mağlubiyetlere çareler aramakla uğraşırken diğer taraftan da taşrada kendi otoritesini kurmaya çabalayan ayanlarla mücadele etmek zorundaydı. Ayanlarla mücadelede makam ya da rüşvet verme gibi çözüm yolları, merkezi otoritenin içinde bulunduğu zayıf durumun göstergesiydi.

Dış ilişkilere bakıldığında da durum pek iç açıcı görünmemektedir. İranlılar 1775'te Basra'yı işgal etmiş, Rusların yayılcı politikalarını hızla devam ettirmeleri neticesinde 1784'te imzalanan Aynalıkavak Antlaşması ile Kırım, Rus egemenliğine girmiş bulunuyordu. Bu olay sadece bir toprak kaybı değil, aynı zamanda binlerce Müslümanın göçüyle sonuçlanan sosyolojik ve Rusların yayılcı politikalarını daha da ileri götürecek olan siyasi boyutları içeren bir durumu doğurmuştur.

Savaşlarda başarının sağlanabilmesi için eski-yeni ikileminin sonlandırılarak Osmanlı ordusunun modernleştirilmesi gerekliliğini öngörebilen I. Abdülhamit dönemi sadrazamlarından Halil Hamit Paşa, topçu birliklerini ve hendesehaneyi canlandırdı. Halil Hamit Paşa ile ciddi bir politik çekişme yaşayan Gazi Hasan Paşa da bu reform hareketlerine destek oldu. Mühendishanenin öğretim kadrosunda Fransız teknisyenler görev aldı. Bazı kaleler Fransız tahkimat uzmanlarınca zamanın şartlarına uygun hale getirildi. Ordunun Avrupalı tarzda silahlar kullanması sağlandı. Tüm bu atılımlar, Gazi Hasan Paşa'nın hırslarına yenik düşmesi sonucu, Halil Hamit Paşa'nın şehzade Selim'i tahta geçirmeye çalıştığı yönündeki söylentileriyle darbe almış, reform hareketleri yine ivmesini kaybetmiştir.

Rusya, Kırım'ı işgal ettikten sonra daha da ileriye giderek Avusturya ile gizli bir anlaşma yapıp 1787'de Osmanlıya savaş açmışlar, savaş III. Selim'in tahta çıkışından uzun bir süre daha devam etmiştir.

III. Selim 1789'da tahta çıktığında reform hareketleri konusunda takip edebileceği seleflerinin izleri olması padişahı bir nebze de olsa deneyimli kılmıştır. Büyük hayalleri ve heyecanları olan III. Selim, planladığı reformları hayata geçirebilmek için henüz sarayda kapalı bir şehzadeyken bile Fransız kralı XVI. Louis ile mektuplaşıyor, dünyada olup bitenlerden haberdar olmaya çalışıyordu. Fakat III. Selim'in "içinde bulunan güç durumun nedeninin geleneksel kurumların düzenli bir biçimde işletilememesi yönündeki düşüncesi, onun reform kavramını gelenekçilikten ayıramadığını" (Shaw, 1994, s. 352) göstermektedir.

Bu dönemde de askerî alandaki reformlar ön plana çıkmakla beraber, askerî ve idarî kadrolara getirilecek kişilerde yetenek, bilgi aranan öncelikli şartlar olmuştur. Muhaliflerin, İslam ve Osmanlı geleneklerinin arkasına sığınarak reformlara karşı

durmaları, idari ve özellikle de askeri personelin ıslah edilmesi çalışmalarına bir kat daha önem verilmesini sağlamıştır. Bu durumun farkında olan III. Selim'in Avrupai tarzda yeni bir ordu kurma fikri modern silahlarla donanmış, Avrupalı askeri danışmanlar tarafından eğitilmiş Nizam-ı Cedid ordusunun doğmasına vesile olmuştur. Bu yeni ordunun mali kaynağını sağlayacak hazine de İrad-ı Cedid adıyla kurulmuştur. Bunlara ilave olarak 1795'te Mühendishane-i Berr-i Hümayun'u kurarak kara ordusu subaylarının modern bir eğitim almalarını sağlamıştır.

III. Selim, hükümdarlığı döneminde her ne kadar kayda değer açılımlara imza atsa da “bunlar zamanın gereksinimlerine karşı geleneksel Osmanlı yanıtlarıdır. Avrupalı düşüncelerin bu zamanda kök salmadıklarını daha sonrası için tohum bıraktığını söylemek geçerli olacaktır.” (Shaw, 1994, s. 359-360).

“XVIII. yüzyılın ikinci yarısında merkezi yönetimin hem asker açısından hem vergi tahsili açısından yoğun biçimde bel bağladığı” (Zürcher, 1995, s. 32) ayanlara III. Selim döneminde de tavizlerin verildiği görülmektedir. 1798'de Fransızlar tarafından işgal edilen Mısır, ancak İngiltere ve Rusya ile yapılan bir ittifakla geri alınabilmiştir. Fransa, Rusya ve İngiltere'nin yayılmacı politikalarından doğan yoğun baskıyı üzerinde hisseden III. Selim, askeri Balkanlardan sağlanacak yeni bir Nizam-ı Cedid ordusunu Edirne'de kurmayı planlıyordu. Fakat elde ettiği gücü, otoriteyi kaybetmek istemeyen ayan, asker yardımını reddetti ve aksi halde İstanbul'a yürüyeceğini bildirdi. Bu tehditler karşısında III. Selim, geri adım atmak zorunda kaldı.

Savaşlarda alınan yenilgilere ve ülkenin kötü gidişatına bir son vermek isteyen III. Selim, hayata geçirmeye çalıştığı reformların karşısında geleneksel bir tepki olarak reformları kendilerine tehdit gören yeniçerileri ve İslam kaidelerine aykırı bulan ulema sınıfını bulmuştur. Bu anlayış doğrultusunda 1807'de tarihe Kabakçı Mustafa isyanı adıyla geçecek bir ayaklanma başladı. Sultan Selim, reformlara pek de sıcak bakmayan Şeyhülislam Ataullah Efendi'nin telkinlerine uyarak isyancılarla uzlaşmaya çalışmış, fakat bu isyancıların daha da cesaretlenmesine ve vakit kazanmalarına sebep olmuştur. Saray kapılarına ulaşan isyan, III. Selim'in tahtan inmesi ve yerine IV. Mustafa'nın geçmesiyle sonuçlandı. “Böylece gelenekçi reformcuların en liberalinin hükümdarlığı kesin bir yenilgi ve başarısızlıkla sonlanmıştı.” (Shaw, 1994, s. 370).

Antepli Aynî, IV. Mustafa'nın tahta çıkışını şu tarih beyitiyle dile getirmiştir:

‘Ayniyâ dünyâya müjde eyledim târîh-i tâm¹
 “Mehdi-i dehr oldu Sultân Muştâfâ itdi cülûs” (1222)
 (T1)

İsyancıların elinde kukla haline gelen IV. Mustafa, III. Selim'in kurmaya çalıştığı düzeni bertaraf ederek geleneksel uygulamalara döndü. Fakat destekçileri, III. Selim'i tekrar tahta geçirme planları yapıyordu. Bunların başında da ayanların otoritesini savunan Alemdar Mustafa Paşa vardı. Bu amaçla İstanbul'a giren Alemdar Mustafa Paşa ve adamları, III. Selim'in tahtan inmesine sebep olanları sürgüne gönderdiler. Devletin akıbetinden çok, kişisel çıkarlarını düşünen Alemdar Mustafa Paşa'nın gerçek niyetinin farkında olan Çelebi Mustafa Paşa, III. Selim'i uyardı, fakat padişah bu uyarıları dikkate almadı. Bunun üzerine Çelebi Mustafa Paşa, III. Selim'i ve II. Mahmud'u öldürmek için saraya yürüdü. III. Selim öldürüldü. II. Mahmud ise kaçarak Alemdar Mustafa Paşa'ya sığındı. Alemdar Mustafa Paşa, 1808'in Temmuz'unda II. Mahmud'u tahta çıkardı. Antepli Aynî, II. Mahmud'un tahta çıkışını konu ettiği tarih manzumesinde sultanın cülusunun âleme mutluluk getirmesini temenni etmiş, ardından Allah'ın, adalet tacını Sultan Mahmud'a ihsan eylediği ifadesiyle H. 1223/M. 1808 yılını vermiştir:

Şehen-şâh-ı cihân Cemşîd-şân Sultân Maḥmûd'ı
 Cülûs-ı meymenet-me'nûsı ola ‘âleme mes’ûd

Du'âsın eyleyüp ezber didim târîhini ‘Aynî
 “Şeh-i Maḥmûd'a tâc-ı ‘adli iḥsân eyledi ma'bûd” (1223)
 (T3)

Tasarlandığı gibi gerçekleşmeyen tüm bu olaylar sonucunda Osmanlı Devleti'ni yeni düzenlemeler bekliyordu. “Gelenekçi reform çağı sona ermişti. Şimdi imparatorluğu kurtarmak için köklü yaklaşımlar denenecekti.” (Shaw, 1994, s. 374).

Selefi III. Selim'in reformlarını yakından takip eden II. Mahmud, çok daha programlı, akılcı, stratejik düşünebilen ve mevcut durumu daha geniş bir perspektiften izleyebilen

---

¹ târîh-i tâm: târîh-i tâmm

bir padişahı. III. Selim'in kararsız tutumları ona ne yapmaması gerektiği hususunda çıkarımlarda bulunma fırsatı vermişti.

II. Mahmud'un tahta çıkmasında önemli rol oynayan Alemdar Mustafa Paşa, bir taşra ayanı olarak Balkanlardaki varlığını sürdürebilmesinin imparatorluğun, Rusya'nın yayılmacı politikasına karşı koymasıyla olabileceğinin farkındaydı. Alemdar Mustafa Paşa, diğer ayanlar üzerindeki nüfuzunu kullanarak onların padişahın öncülüğünde toplanmalarını sağlamış ve reformların görüşüldüğü bu toplantı sonunda, padişah ile ayanların birbirlerine karşılıklı yükümlülüklerini içeren Sened-i İttifak imzalandı.

Alemdar Mustafa Paşa, hiç vakit kaybetmeden Nizam-ı Cedit'i canlandırma çalışmalarına girişti ve oluşturulan bu yeni orduya Segban-ı Cedit adı verildi. Donanmada ise, yetenekli denizcilerin görevlerinde kalmaları sağlandı ve yeni gemilerin üretimine başlandı. Yeniçeriler, disipline bağlanarak düzenli eğitim görmeye başladı. Bu yenileşme hareketlerine ilave olarak Alemdar Mustafa Paşa'nın çevresindekilere kaba, kırıcı davranışları ve tüm yetkiyi eline almaya çalışması yeniçerilerin isyan etmesi için yeterliydi. Yeniçerilerin Bâb-ı Ali'ye yürümesiyle başlayan olay, Alemdar Paşa ve adamlarının ölmesiyle sonuçlandı.

Avantaj yine isyancılardaydı. Fakat II. Mahmud taviz vermeyip IV. Mustafa'yı öldürterek isyancıların planlarına darbe vurdu. Ancak padişahın bu tutumu, çatışmaların yaşanmasına sebep oldu. Yeniçerilerle yapılan görüşmeler nihayetinde segban birlikleri dağıtıldı ve durulma dönemi başladı. Tüm bu yaşananlar II. Mahmud'un reformlar hakkında bir kez daha düşünmesini ve başarıya ulaşabilmek için düzenlemelerin bütün kurumları kapsaması gerektiğini anlamasını sağladı.

Oluşan bu karamsar tabloda II. Mahmud tam aksine büyük bir kararlılık ve inanç örneği göstererek hayalindeki askeri birlikleri ve bürokratik kadroyu oluşturmak için sessiz ve derin adımlarla yürümeye devam etti. "Bundan sonraki 18 yıl boyunca kendisine bağlı bir asker ve devlet adamı kadrosu yetiştirir ve hareket edeceği günü beklemiştir." (Shaw, 1994, s. 31).

Topçu ve top arabacıları birliklerini canlandırdı. Buralara kendi adamlarını atadı. Kışlaları ve fiziki şartları iyileştirdi. Askerin sayısını arttırdı. Donanmayı Mehmet Hüsrev

Paşa öncülüğünde modernleştirdi. Sınır kaleleri onarıldı. Baruthane ve tophaneler çağın şartlarına uyduruldu. Avrupa'dan toplar ve silahlar alındı. II. Mahmud, önemli görevlere kendisine ve otoritesine bağlı kişileri getirtti.

Sultan Mahmud, yönetim kadrolarının büyük bir bölümünde hala muhaliflerin bulunmasından dolayı oldukça temkinli davranıyordu. Muhaliflerin güçlenmesine engel olacak biçimde atamaların yapılmasına dikkat ediyordu.

II. Mahmud'un modernleştirme çabalarına ve özellikle yeniçeri ordusu üzerindeki planlarına karşı olan danışmanlarından biri de Mehmet Sait Halet Efendi idi. Halet Efendi'nin muhalifleri arasında ise, Batı ve İslam kültürünü sentezleyebilen Mehmet Sait Galip Paşa bulunmaktaydı. "Galip Paşa, dışişlerindeki deneyimiyle Yunan İsyanının yarattığı sorunları çözmekte yararlı olacağı düşüncesiyle sadrazamlığa getirilmiştir." (Shaw, 1994, s. 34). Galip Paşa hakkındaki düşüncelerini Antepî Aynî, "Meħemmed Sa'îd Ğâlib Pâşâ-yı Merħûmuñ Şadâretine Târîħdir" başlıklı manzumesinde aktarmıştır:

Virdi istiqlâl ile mührin vezîr-i Ğâlibe
Sâye-endâz oldu şimdi Ğâlib-i muṭlak tamâm

Öyle destûr-ı 'adâlet-pîşe hayr-endîşe kim
Buldı devrinde cihân emn ü emân ħüsn-i nizâm

Sâyesinde mülk ü millet 'adl ile râḫat bulup
Dîn ü devlet revnaķ-efzâ ola tâ yevmü'l-ķıyâm

'Ayniyâ tebrîk-i câh it dâmenin bûs eyle var
Bu iki târîħ-i pür-cevherle kııl 'arz-ı merâm

"Revnaķ-ı mühr oldu geldi Ğâlib-i şadr-ı güzîn" (1239)

"Âşaf-ı devr-i zamândır Ğâlib-i vâlâ-maķâm" (1239)

(T27)

Galip Paşa, Halet Efendi'yi Yunan isyanının sorumlusu göstererek sürgüne gönderilmesini sağlamış ve bu sürgün ölümle neticelenmiştir. Halet Efendi'nin ölümü, II.

Mahmud'a kendi destekçilerini istediği kadrolara getirebilme fırsatı verdi. Sultanın otoritesi ve kurumlar üzerindeki denetimi giderek artmaya başladı.

II. Mahmud, hayal ettiği reformları Mısır'da çok daha hızlı bir biçimde hayata geçiren Mehmet Ali Paşa'yı örnek alıyordu. Mehmet Ali Paşa, İngiliz ve Fransız kuvvetlerini örnek alarak otoritesini kuvvetlendiren modern bir ordu kurmayı başarabilmişti. "Mehmet Ali örneğinin, gerek ilham verici olması ve gerek bir rekabet kaynağı olması bakımından İstanbul'da son derece etkili olduğuna kuşku yoktur." (Zürcher, 1995, s. 56). Antep'te Aynî, Mehmet Ali Paşa'yı methettiği kasidesinde onun adaleti ve aklıyla Mısır'ı hayırlı işler ve eserlerle imar ettiğini, birçok Mısır beyleriyle, İngilizli aşiretlerle savaşarak Medine, Mekke, Cidde ve Hicaz'ı zapt ettiğini, Yemen'de Der'iyye'yi alarak nam saldığını övgülü sözlerle belirtmiştir:

Nizâm u re'y ü 'adl ü 'aqlı ma'mûr eyledi Mısr'ı
'Adû maḥzûn ahâlî şâd eser bâkî 'amel bih-ter

Görenler kâr-ḥâne şan'at u âsâr u ḥayrâtın
Olur âşüfte-ser dem-beste vü dil-bend ü ḥayrân-ter

Medîne Mekke vü Cidde Hicâz'ı itdi hep teşhîr
Kitâb elde kılıç belde gönülde ḥubb-ı peygamber

Nice mîrân-ı Mısr u İngilizlü Rûm u Urbân'ın
Başın kesdi kanın dökdi helâk itdi alup keyfer

Alup Der'iyye'yi mülk-i Yemen'de nâm u şân viridi
Sinân elde küḥeyl altında yükde sîm etekde zer

(K7)

Fakat II. Mahmud, Mehmet Ali Paşa kadar şanslı değildi. Sultan Mahmud'un uğraşması gereken ayanlarla mücadele, Sırp isyanı, Yunan ihtilali, Rusya ve İngiltere ile yapılan savaş gibi birçok iç ve dış sorunlar vardı. Tüm bunlara rağmen II. Mahmud, sorunların üstesinden gelmiş ve merkezi otoriteyi eline almıştı.

Ordunun modernleştirilmesi düşüncesiyle yetenekli askerlerden oluşan Eşkinciyan Ocağı'nın kurulması kararı alındı. Fakat bu yeni birlik, henüz kurulmadan yeniçeriler isyan ederek Bâb-ı Âli'yi yağmaladılar. Halkın desteğini sağlayabilmek için farklı stratejiler geliştirip din ve geleneklere dayanarak ılımlı bir tutum sergileyen II. Mahmud, 1826'da yeniçeri ocağını kaldırarak uzun süren bekleyişin kökten bir reformla sonuçlanmasını sağlamıştır. Osmanlı tarihindeki bu olayın önemini, Shaw (1994, s. 48) ilk kez eski bir kurumun ortadan kaldırılarak bir reform yapıldığı, yeni kurumların artık çağı geçmiş uygulamalarla kösteklenmesine izin verilmediği sözleriyle ifade etmiştir.

Yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla beraber reform hareketleri hız kazandı, Asakir-i Mansure-i Muhammediye adıyla yeni bir ordu kuruldu. Kurulan yeni ordu Fransız ordusu örnek alınarak modernleştirildi. Davut Paşa, Levent ve Üsküdar'da kışlalar inşa edildi. Askeri mühendishane inşa edildi. Askeri bandolar oluşturuldu. Bostancı birlikleri, Avrupa hanedanlıklarındaki seçkin muhafız kıtalarının karşılığı biçiminde Hassa birlikleri adıyla dönüştürüldü. III. Selim döneminde modernleştirilen topçu birlikleri, Mansure ordusuna bağlandı. Cebeciyan birlikleri dağıtılarak lojistik hizmetini yerine getirecek Cebehane Ocağı kuruldu. III. Selim zamanında başlayan donanmanın modernleştirilme çabaları, sekteye uğrasa da devam etmiştir. Mühendishane-i Bahr-i Hümayun genişletilmiş ve eğitim programı Avrupa'ya adapte edilmiştir.

Sultan Mahmud, tüm bu düzenlemeleri gerçekleştirirken reformlara mali kaynak sağlamak amacıyla vakıflara, iltizamlara el koydu, dükkânlardan ve pazarlardan yeni bir vergi almaya başladı. Bu durum ise, padişaha sadece eski tutucuların değil; ulemanın, esnafın, tüccarın da muhalif olmasına neden oldu. Çıkan bu karşıt seslere ilave olarak henüz iyi yetişmiş bir kadronun bulunmamasından ötürü yeteneksiz kişilerin yanlış konumlarda olması, reformların ağır işleminde etkili oluyordu.

Diğer taraftan dış sorunlar devam etmekteydi. Yunan isyancılarının isteklerinin kabul edilmesini talep eden Rusya'ya karşı Osmanlı uzmanlaşmayı değil, mücadeleyi ve prestijin yeniden kazanılması fikrini benimsedi. Bunun üzerine İngiliz, Fransız ve Rus müttefik donanması 1827'de Navarin'de Osmanlı donanmasını yaktı. Osmanlı bundan sonra daha sert tedbirler alarak tüm Müslümanların Ruslara ve Yunanlılara karşı silah altına alınması kararını verdi. Ruslarla yeni bir savaşın eşiğine gelinmişti. Fakat yeni kurulan ordu yeterli donanıma ve güce sahip değildi. II. Mahmud, kendisinden para ve

Anadolu’da bir valilik isteyen Mehmet Ali Paşa’nın yardımına başvurdu. Büyük kayıplar verilen savaşta Edirne’yi ve Erzurum’u ele geçiren Rusya’ya karşı II. Mahmud’un Avrupalı güçlerin yardımını istemekten başka çaresi kalmamıştı.

Zürcher’in belirttiği üzere (1995, s. 60-61) Ruslarla yapılan savaşta II. Mahmud’a gereken desteği vermeyen ve bu nedenle de kendisine vaat edilen valiliği alamayacağını anlayan Mehmet Ali Paşa, Suriye’ye yürüdü. Bunun üzerine II. Mahmud, Mehmet Ali Paşa’yı isyancı ilan etti ve ona karşı yeni bir ordu hazırladı. Fakat modern bir orduya sahip olan Mehmet Ali Paşa, Kütahya’ya kadar ilerledi. Bu durum karşısında oldukça endişelenen Sultan Mahmud, Rusların yardımını istedi ve artık Rus donanması Boğaziçi’ndeydi. Ancak bu vaziyet, Fransa ve İngiltere’yi telaşlandırmıştı. Mehmet Ali Paşa’dan Osmanlı ile uzlaşmasını istediler. Rusların da savunma için gerekli sayıda askere sahip olmamaları bu sorunun, 1833’te yapılan antlaşmayla ve Mısır ile Girit valiliklerinin Mehmet Ali Paşa’ya verilmesiyle sonlanmasına neden oldu. Ruslar ise, sağladıkları bu üstünlüğü devam ettirebilmek için 8 Temmuz 1833’te Osmanlı ile Hünkâr İskelesi Antlaşmasını imzaladı. Fakat oluşan bu koşullar İngiltere ve Fransa’nın; Rusya’nın aleyhine, Osmanlı’nın ise lehine olacak yeni bir denge politikası uygulamalarını sağlamıştır.

Yaşanan bu savaşlar ve verilen kayıplar, içte muhalif seslerin gürleşmesine ve reform karşıtlarının artmasına yol açmıştır. Ancak kararlı ve istikrarlı bir reformcu olan II. Mahmud geri adım atmamış, aksine yenileşme hareketlerinin tüm alanlarda yapılması fikrine daha çok inanmıştır. “Onun siyaseti de sonuçta tıpkı III. Selim ve büyük rakibi ve esin kaynağı olan Mehmet Ali’nin siyasetleri gibi, modern bir ordunun kurulması yoluyla merkezi devleti güçlendirmeyi amaçlıyordu. Onun bütün reformları, bu amacın araçları olarak yorumlanabilir.” (Zürcher, 1995, s. 63-64). Halkın aydınlanmasını ve reformların anlaşılabilmesini sağlamak amacıyla 1831’de ilk Osmanlıca gazete Takvim-i Vekayi yayımlandı. Merkezi otoritenin etkinliğini arttırabilmek için bakanlıklar kuruldu. Yasama önerilerinin incelenebilmesi için 1838’de Meclis-i Vâla-yı Ahkâm-ı Adliye adıyla danışma meclisi kuruldu. Bürokratik yapı modernleştirildi. Eğitilmiş bürokratların ve yeni nesil aydınların yetişmesinde önemli rol oynayan ve ilki 1833’te Hariciye Nezareti’nde kurulan Tercüme odaları açıldı. Memurların ceza yönetmeliğini oluşturan ceza kanunnamesi çıkarıldı. İlk düzenli posta teşkilatı kuruldu. Toplumsal denetimi

sağlayabilmek için pasaport uygulaması başlatıldı. Başkomutanlık rütbesine ulaştırılan seraskerlik bakanlıklardan biri olarak kabul edilmiş, rütbece sadrazam ve şeyhülislama eşitlendi. Tımarların büyük bölümüne el konularak tımar gelirleri, yeni esaslarla toplanmaya başlandı. Bütün eyaletlerde her an savaşa hazır, eğitilmiş redif birlikleri kuruldu. Ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için 1827’de Dikimhane-i Amire kuruldu. Gereken kumaş temin edebilmek için de kumaş fabrikaları kuruldu. Tunus valisinin de desteğiyle 1835’te Feshane kuruldu.

Mehmet Ali Paşa karşısında alınan yenilgi, II. Mahmud’un yabancı danışmanlardan destek alınması gerektiği fikrini benimsemesini sağladı. Fakat II. Mahmud, yardım alacağı ülkeye güvenebilmeliydi. Sonunda 1833’ten 1839’a kadar Osmanlılara danışmanlık yapacak olan Prusya’ya karar verildi. Bu Prusyalı danışman heyeti, fabrikaları modernleştirdi, Osmanlı ordusuna en son silah ve taktikleri öğretti ve birçok teknik konu üzerinde çalıştı.

II. Mahmud, okullarda Avrupai tarzda eğitim verilmesini de destekliyordu. Fakat ulemanın böyle bir girişime karşı çıkacağını da biliyordu. Bundan dolayı İslami okul düzenine müdahale edilmeyip, bu okulların yanında laik eğitim düzenine sahip okullar açıldı ve böylece ilerleyen zamanlarda eğitimde sorun teşkil edecek olan iki ayrı düzene geçildi. Yeni düzene sahip bu okullarda dilbilgisi, matematik, tarih, coğrafya gibi dersler okutuldu. Yetişmiş eleman sağlamak için öğrenciler, Avrupa’ya gönderildi. Mühendishane-i Berr-i Hümayun ve Mühendishane-i Bahr-i Hümayun ’un öğretim standartları yükseltildi. 1836’da bando takımı yetiştirmek için Müzika-i Hümayun Mektebi kuruldu. Eğitim alanında yapılan bu atılımlar; yeterli sayıda ve yetenekte öğretmenin olmaması, fiziki şartların yetersizliği, öğrencilerin henüz yükseköğrenim programlarına hazır olmamaları gibi nedenlerden ötürü duraklamalı bir seyir izlemiştir.

II. Mahmud dönemi; değişim ilkesinin sadece askeri alanda değil, toplumsal birçok alanda da kendini göstermesi yönüyle geleneksel Osmanlı zihniyet yapısının kırıldığı, çözüldüğü bir dönem olması açısından Osmanlı’nın modernleşme tarihinde özel bir konuma haizdir. “Böylelikle giyimlerinden dillerine, düşüncelerine hatta eğlence biçimlerine kadar yaşantılarının çeşitli alanlarına yayılan bir değişiklik dönemi başladı.” (Shaw, 1994, s. 79).

Bu köklü değişim önderliğini, reform hareketlerindeki kararlı tavırlarıyla II. Mahmud yaptı. 1815'te hanedanın kadim sarayı Topkapı Sarayı'ndan çıkıp, Batı stilineki Dolmabahçe Sarayı'na taşındı. Sarayın dekorasyonundan, padişahın giyim-kuşamına, elçiliklerin verdiği konser, bale, opera gibi davetleri içeren sosyal faaliyetlerine kadar artık tam bir Avrupalı yaşam koşulları oluşmuştu. II. Mahmud, bu yönüyle bakanlarını, bürokratları, çevresindekileri etkiliyor ve onların değişmelerini sağlıyordu. Artık redingot, Batı stili üniforma ve pantolon giymeye başlanmıştı. Sarık kaldırılarak başlık olarak fesin kullanılması resmileşti. Yabancı dil, özellikle de Fransızca öğrenmek seçkin bir zümreye ait olmanın göstergesi haline geldi.

3. ANTEPLİ AYNÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Antepli Dikeçzâde Hasan Çelebi'nin oğlu Hasan Aynî, Antep'te Tabakhane semtindeki Emin Dede Mahallesi'nde doğduğu için "Antepli" anlamına gelen Aynî mahlasını kullanmıştır. H. 1180/M. 1766 yılında doğan Aynî, "manzum lugatı ve tarih düşürmesiyle meşhur olan dîvân şairidir." (Ünver, 1991, s. 270).

Antep'te ayakkabı çıraklığı yapan Aynî, bir süre Maraş, Elbistan ve Darende'de kaldıktan sonra okumaya ve şiire olan ilgisi onu H. 1205/M. 1790 yılında İstanbul'a yönlendirmiştir.

İstanbul'a gelmeden önce başlayan Aynî'nin ilim hayatı, İstanbul'da Sultan Ahmet medresesinde devam etmiştir.

Antepli Aynî, Arslan'ın (2004, s. 2) belirttiği gibi medresedeki ilim tahsilini tamamladıktan sonra çeşitli resmi görevlerde yer almıştır. Şeyhülislam Dürrî-zâde Ârif Efendi'nin ikinci kez şeyhülislam olması neticesinde yazdığı tarih manzumesiyle kendisine H. 1206/M. 1791 yılında mülazemet verilmiştir.

Târîh-i tâmı² 'Aynî âfâka müjde itdim

“Ârif Efendi müftî oldu yine cihâna” (1206)

(T/79)

Bir sonraki görevine ise, Rumeli Kazaskerliği Dairesi'nde başlayan Aynî, Arslan'ın (2004, s. 2-3) ifade ettiği üzere ardından H. 1213/M. 1798 senesinde Matbaa-i Âmire musahhihliğinde bulunmuştur. Aynî, II. Mahmud tarafından H. 1247/M. 1831'de Bâbîâlî Arapça ve Farsça muallimliğine atanmıştır. Şair bu görevi süresince II. Mahmud tarafından iltifatlar görmüş, mücevher nişanla ödüllendirilerek "mümeyyizü'ş-şuarâ" tayin edilmiştir. Aynî bu iltifatları, övgüleri çeşitli kaside ve tarihleriyle ölümsüzleştirmiştir.

H. 1837/M. 1253 yılında vefat eden Aynî, Galata Mevlevihanesi'ne gömülmüştür.

---

² Târîh-i tâmı: Târîh-i tâmmı

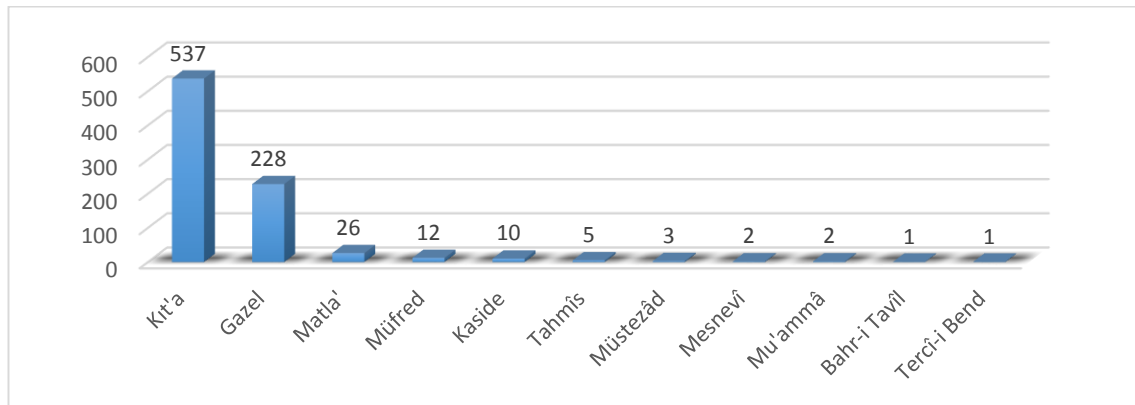
Şiirlerinde Şeyh Galip etkisi açıkça görülmektedir. Bunun dışında Nef'î ve Nâbî'den de etkilenen şairin “kaside ve tarih manzumelerinde devrindeki yeniliklerin yankıları önemli” (Ünver, 1991, s. 271) bir yer tutmaktadır. Eserlerindeki verilerden hareketle şairin farklı tarikatlara meyl ettiği dikkat çekmektedir. “Bütün tarikatlara saygı duyan Aynî, önce Celvetî sonra Nakşebendî tarikatına intisâb etmiş Mevlânâ ve mevlevîliğe duyduğu sevgi dolayısıyla da Mevlevîlik'te karar kılmıştır.” (Arslan, 2004, s. 9).

Dîvân'ın yarısından fazlasını tarih manzumelerinin oluşturduğu Aynî, Surûrî'den sonra en çok tarih düşüren şair olması açısından kabiliyetli ve zeki bir sanatçı olduğunu kanıtlamaktadır. Her ne kadar döneminde güçlü bir şiir anlayışı ve dili olmadığı gibi olumsuz eleştirilere maruz kalsa ve bugün büyük şahsiyetler arasında ismi pek zikredilmese dahi döneminde “Mümeyyizü'ş-Şu'arâ” tayin edilmesi ve ince tasvirlerin yer aldığı tarih manzumelerinin varlığı şairin edebi değerini arttıran unsurlardandır.

ESERLERİ

Türkçe Dîvân

Antepli Aynî'nin toplam 827 manzumeden oluşan bu eserinin yarısından fazlasını tarih manzumeleri teşkil etmektedir. Dîvândaki manzumeler kaside, gazel, müstezâd, bahr-i tavîl, târîh, tercî-i bend, tahmis, mesnevî, kıt'a, müfred, matla' ve mu'ammâ nazım şekillerinden meydana gelmektedir. Dîvânı oluşturan nazım şekillerini detaylı bir biçimde gösteren aşağıdaki grafikten de anlaşılacağı üzere 537 manzumeyle en büyük paya kıt'a nazım şekli sahiptir. Bu kıt'aların beş yüz yirmi ikisini ise tarih manzumeleri oluşturmaktadır.

Şekil 2. Nazım Şekillerine Göre Şiir Sayısı

Yazma nüshası bulunmayan Dîvân'ın H.1258/M.1842 yılında matbu nüshası basılmıştır. Türkçe Dîvân metni Mehmet Arslan tarafından 2004 yılında Aynî'nin hayatı ve eserleri, Dîvân'daki nazım şekilleri, Dîvân'da kullanılan aruz kalıpları hakkında yapılan detaylı araştırma ve incelemelerle beraber yayımlanmıştır. Ayrıca Şener Demirel'in 2008 tarihli bir makalesi bulunmaktadır.

Farsça Dîvân

Hacmi yönünden Dîvânçe özelliği taşıyan eser; kaside, gazel, tahmis, kıt'a ve matla' nazım şekillerinden ve 444 beyitten oluşmaktadır. Farsça Dîvân hakkında İsmail Hakkı Aksoyak, 2016 yılında "Antepli Aynî'nin Farsça Dîvânı" başlıklı bir makale kaleme almıştır.

Nusretnâme

Mesnevî nazım şekliyle yazılan eser, yeniçeriliğin kaldırılmasını konu etmektedir. 431 beyitten oluşmaktadır. Dönemle ilgili satır aralarında kalmış bilgilere yer vermesi açısından tarihsel bir belge niteliği kazanmasını sağlamıştır. Mehmet Arslan'ın "Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair Edebî Bir Metin: Aynî'nin Manzum Nusretnâmesi" adlı bir çalışması bulunmaktadır.

Sâkî-nâme

Tevhîd ile başlayan, ardından yaratılışın başlangıcıyla devam eden, tasavvufî ve hakîkî şarabın tasviri yapılan, şiir ve şairler hakkında detaylı bilgiler verilen eser, 2008 beyitten meydana gelmektedir. Aynî'nin bu eseri üzerine Mehmet Arslan'ın "Aynî-Sâkîname" adlı ve Fatma Büyükkarcı'nın 1995 tarihli bir çalışması bulunmaktadır.

Dürrü'n-Nizâm

1300 beyitten oluşan eser; Arapça, Farsça, Türkçe manzum bir sözlüktür. Aynî'nin Nazmü'l-Cevâhir adlı eserinin ilk şeklidir. Bu eser üzerine Ömer Asım Aksoy tarafından "Dürrü'n-Nizâm ve Nazmü'l-Cevâhir" adlı bir çalışma hazırlanmıştır.

Nazmü'l-Cevâhir

Mesnevî nazım şekliyle kaleme alınan eser, 1300 beyitten meydana gelmektedir ve Arapça, Farsça, Türkçe eş anlamlı kelimelerin yer aldığı manzum bir sözlüktür. Yine Ömer Asım Aksoy bu eserle ilgili olarak “Hasan Aynî ve Nazmü'l-Cevâhir” başlıklı bir çalışma kaleme almıştır.

1. BÖLÜM

DEVLET YAPILANMASI

Belirli bir yapının herhangi bir organının işleyişine ya da bozulmasına bağlı kalmaksızın yapının fonksiyonlarını kendi oluşturduğu sistem üzerinden hayata geçirebilmesi şeklinde tanımlanabilen kurumsallaşma, kültür ile yakından bağlantılıdır. Bu bağlamda, kuruluşundan evvel köklü bir kültürel mirasla beslenen ve ilerleyen zamanlarda geniş bir coğrafyaya uzanarak farklı medeniyetlerle tanışan Osmanlının kurumsallaşmasında “Türkler’in Orta Asya’dan beri yaşattıkları örf, adet ve gelenekler, İslamiyet’le birlikte kazanılan kültür değerleri ve Ön Asya, Anadolu ve Rumeli’nde karşılaştıkları toplumlardan aldıkları kültür unsurları” (Ünal, 1997, s. 3) etkili olduğu gözlemlenebilmektedir. Özellikle devletin bir imparatorluk haline gelmesi, kurumsallaşma sürecinin değişime uğramasını ve daha merkeziyetçi bir anlayışla güçlü bir hiyerarşik yapıya bürünmesini sağlamıştır. Askeri mağlubiyetlerin arttığı ve bunun neticesinde de gündeme gelerek ciddi anlamda ivme kazanan Batılılaşma hareketlerinin yaşandığı 18. yüzyıl ve sonrasında Batı’nın örnek alınarak kurumların reforme edildiği, merkeziyetçi anlayışın kendini korumakla birlikte mutlak yetkiyi elinde tutan padişahın gücünün sınırlandığı ve bürokratik kurumsal yapının değişime uğradığı görülmektedir.

Antepli Aynî’nin Dîvânı’nda yaptığımız taramalar neticesinde devleti teşkil eden kurumlar incelendiğinde bugünkü bakanlar kurulunun muadili denilebilecek ve “birinci ve ikinci derecedeki siyâsi, idarî, askerî, örfî, şer’î, adlî ve malî işler, şikâyet ve davaların görüşülüp karara bağlandığı” (Halaçoğlu, 1991, s. 9) Dîvân-ı hümayunu meydana getiren bürokratik yapılanmada padişah, sadrazam, vezir, kazasker, amedi ve çavuşbaşı; askeri yapılanmada serasker ve kapudan paşa; ilmi yapılanmada ise şeyhülislam ve hekimbaşı tespit edilmiştir.

1.1. BÜROKRATİK YAPI

1.1.1. Padişah

Edebi metinlerde övgüsü yapılırken çoklukla “Zıllullah” (Allah’ın gölgesi) kavramıyla nitelendirilen padişah, ülkenin sahibi olarak kabul edilmiştir. “Bu sebeple tebaasının canı

ve malı üzerinde tasarruf hakkı bulunmaktaydı.” (Halaçoğlu, 1991, s. 2). Yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerini elinde toplamıştır. Bu açıdan bakıldığında sınırsız bir gücü varmış gibi görünen padişah, kanun kabul edilen iradesini kullanırken İslamiyet temelli şer’i hukuka, İslamiyet öncesi Türk geleneklerine dayanan örfi hukuka ve “ecdadın çıkardığı kanunlara, Teşrifat-ı Kadîme gibi bazı geleneksel kurallara” (Özbilgen, 2003, s. 64) uymak zorundaydı.

Saltanata gelen yani cülus eden “Osmanlı padişahlarının aslî görevleri ‘Halife-i Müslimîn’ olarak Dar ül-İslâm’ı Dar ül-Harb’a karşı savunmak, diyâr-ı küfr’de ‘ilâ-yi Kelime-i Ullah’ yapmaktır.” (Özbilgen, 2003, s. 64). Padişahın bu görevleri göz önüne alındığında hükümdarın Allah’ın gölgesi olarak algılanmasının nedeni anlaşılabilir. Yine aşağıdaki beyitlerden yola çıkarak padişahlık alametlerinden birinin saltanat sancakları olduğu görülmektedir.

Osmanlı Padişahlarına mahsus olan sancaklar ‘Saltanat sancağı, Elviye-i Sultâni, Alemhâ-yi Osmâni, Alem-i Padişâhi, Livâyî Saadet’ gibi isimlerle anılırdı. On altıncı yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman dönemine gelindiğinde o zamana kadar dört ayrı renkte olan saltanat sancaklarının sayısı bu dönemden sonra yediye çıkmıştır. Saltanat sancaklarının gönder başları altın alemlî olup, üzerlerinde Mushaf-i Şerif takılı ve sancakların üzerinde ‘İnnâ Fetehnâ leke Fethan Mübinâ’ (Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik.) âyet-i kerimesi yazılıdır. (Özbilgen, 2003, s. 61)

Antepli Aynî “Târîh-i Cülûs-ı Cennet-Mekân Sultân Muştafâ Hân-ı Râbi’ Tâbe Serâhu” başlıklı tarih manzumesinde Osmanlıların özü, Abdülhamid’in şehzadesi, Allah’ın gölgesi, muzaffer olmuş sancağın hükümdarı Mustafa Han’ın³ Cuma günü tahta oturduğunu ifade etmektedir. Burada padişahın İslâm âleminin büyük değer verdiği ve cemaatin haftalık ibadetini beraberce gerçekleştirdiği Cuma günü tahta çıkması önem arz eden bir noktadır:

Zübde-i Osmâniyân şehzâde-i ‘Abdü’l-hamîd
Hâzret-i Hân Muştafâ zıll-i Hudâ itdi cülûs

³“Mustafa-yı Râbî, Sultan Mustafa bin Abdülhamid Han olarak bilinir. I. Abdülhamid’le cariyeye kökenli Ayşe Sineperver Valide Sultan’ın oğludur. Kabakçı Mustafa Ayaklanması’nda tahta çıkmıştır.” (Sakaoğlu, 1999, s. 448).

Ḳudsiyâna huṭbe-hân oldu haṭîb-i âsumân
Cum'a gün ḥâḳân-ı manşûrû'l-livâ itdi cülûs

...

'Ayniyâ dünyâyâ müjde eyledim târîḥ-i tâm⁴
"Mehdi-i dehr oldu Sulṭân Muştafâ itdi cülûs" (1222)
(T1)

Hükümdarlık yetkilerinden bir diğeri de tahttır. "Nitekim 'tahta çıkmak, tahta oturmak, tahta geçmek, tahta iclâs etmek' deyimleri hükümdar olmak anlamlarında kullanılır." (Özbilgen, 2003, s. 58).

II. Mahmud'un⁵ tahta geçişinin konu edildiği tarih manzumesinde Aynî, Cemşid ünvanlı, cihanın şahlar şahı Sultan Mahmud'un saadetle tahta oturuşunun tüm âleme mutluluk getirmesini dilemiş ve "Allah, adaletin tacını Sultan Mahmud'a bağışladı" diyerek de tarih düşürmüştür:

Şehen-şâh-ı cihân Cemşîd-şân Sulṭân Maḥmûd'un
Cülûs-ı meymenet-me'nûsı ola 'âleme mes'ûd

Du'âsın eyleyüp ezber didim târîḥini 'Aynî
"Şeh-i Maḥmûd'a tâc-ı 'adli iḥsân eyledi ma'bûd" (1223)
(T3)

Hükümlerlik alametlerinden bir başkasının tahta geçen Osmanlı padişahının kendine adına para bastırması şeklinde ortaya çıktığı bilinmektedir. "Henüz banknotlar, kaimeler ve kâğıt paralar ortaya çıkmadan önce geçerli olan madeni para sisteminde 'sikke'lerin üzerlerine ülke hükümdarının adı, ünvanı ile bazı simgeler ve bilgiler basılmıştır." (Özbilgen, 2003, s. 52).

Şair; Husrev hazineli ve Cem makamlı Mahmud Han'ın tahta oturmasıyla yeni para basıldığını ve paranın kıymetinin arttığını dile getirmiştir. "Adaletli Mahmud Han tacı

⁴ târîḥ-i tâm: târîḥ-i tâmm

⁵ II. Mahmud, "Sultan Mahmud Han-ı Sâni", "Sultan Mahmud bin Abdülhamid" ve "Adli" mahlasından dolayı "Sultan Mahmud-ı Adli" olarak anılmıştır. I. Abdülhamid ile Fransız asıllı Nakşidil Sultan'ın oğludur." (Sakaoğlu, 1999, s. 462).

giydi, yeni para bastı” şeklinde ifade etti tarihinin de bin hediyeye layık olduğunu söylemiştir:

Bi-ḥamdillâh Ḥân Maḥmûd-ı Ḥusrev-genc ü Cem-câhıñ
Cülûsından feraḥ buldı revâcı başdı nev sikke

Bu târîḥe biñ altun câ'ize şayestedir ‘Aynî
“Şeh-i Mahmud-ı ‘Adlî geydi tâcî başdı nev” sikke (1223)
(T4)

1.1.2. Sadrazam

Devlet teşkilatlanmasında padişaktan sonraki en önemli isim olan sadrazam, “padişahın mührünü taşıdığı ve kullanma yetkisine sahip olduğu için onun mutlak vekili ve kendisinden sonra devletin en kudretli adamıdır.” (Özbilgen, 2003, s. 140).

Bürokratik hiyerarşide bazı makamların kendine has alametleri bulunmaktadır. Sadrazamlık makamının göstergelerinden biri olan mühr-i hümâyün sayesinde “yeni sadrazam yeni padişahın vekili olur ve görevine başlayabilirdi.” (Özbilgen, 2003, s. 142).

“Osmanlı Devleti’nin kuruluş döneminde vezir sayısı bir iken bu sayı devletin büyümesiyle birlikte arttırılmış, diğerlerinden ayırabilmek için birinci vezire ‘vezir-i azam’ adı verilmiştir. (Ahışhalı, 1999, s. 29). Bu yolla vezirin unvan alması sağlanmıştır.

“Berây-ı Şadâret-i Merḥûm İsbartalı ‘Alî Pâşâ” başlıklı tarih manzumesinde şair, Sultan Mahmud’un büyüklüğün heybeti ile kutlu mührü verip devrin veziri Ali Paşa’yı sevindirdiğini belirtmiş ve olayın tarihini de “Ali Paşa şan ile mührü alarak unvan kazandı” ifadesiyle düşürmüştür:

Şevket-i iclâl ile mühr-i hümâyûnı virüp
Âşaf-ı devrân ‘Alî Pâşâ’yı kıldı şâd-kâm

...

‘Ayniyâ târîh-i tâmin⁶ müjde itdim devlete
 “Şân ile mühri alup oldu ‘Alî Pâşâ be-nâm” (1228)
 (T21)

Aynî “Târîh-i Şadâret-i Sâniye-i Merhûm Ğâzî Yûsuf Ziyâ Pâşâ Der-‘Ahd-i Hâkân-ı Cennet-Mekân” adlı tarih manzumesinde zamanın Süleyman’ı olan büyük hükümdarın (II. Mahmud) mühürünü veziri Gazi’ye verdiğini dile getirdikten sonra “Yusuf Ziya Paşa ay gibi tekrar başkanlığa geldi” şeklinde de tarih düşürmüştür:

O hâkân-ı mu’azzam bir Süleymân-ı zamândır kim
 Cenâb-ı âşaf-ı Ğâzî’ye mühürin eyledi i’tâ
 ...
 Cihânı kevkeb-i târîhi pür-nûr eyledi ‘Aynî
 “Mükerrer geldi şadra meh gibi Yûsuf Ziyâ Pâşâ” (1224)
 (T22)

Devletin üst kademelerinde belirli makamların göstergelerinden biri olan tuğ, “kaynaklarda tepesine at kuyruğu bağlanmış, ucuna altın yaldızlı top geçirilmiş, mızrak türünden bir âlametin adı olarak açıklanır.” (Çoruhlu, 2012, s. 330). Tuğların sayısının da makamın önem derecesine göre farklılık gösterdiği bilinmektedir. “Osmanlılar’da genelde padişahın yedi, sadrazamların beş, vezirlerin üç, beylerbeyinin iki, sancak beylerinin ve mirlivâların birer tuğu bulunurdu.” (Çoruhlu, 2012, s. 331).

“Târîh-i Berây-ı Şadâret-i Ūlâ-yı Cenâb-ı Mehemmed Emîn Ra’ûf Pâşâ” başlıklı tarih manzumesinde Aynî, Rauf Paşa’nın⁷, Allah’ın ihsanına layık olarak bir günde tuğ ve sadrazamlık aldığını söylemiştir. Olayın tarihi ise “Rauf Paşa mühür alarak üne kavuştu” biçiminde belirtilmiştir:

Ol âşaf oldu el-ħaħ bu feyz-i Hâħħ’a elyaħ
 Tûğ u sadâreti Hâħ bir günde kıldı i’tâ
 ...

⁶ târîh-i tâmin: târîh-i tâmin

⁷ “Rauf Mehmed Emin Paşa Çavuşbaşı Said Efendi’nin oğludur. 18 Rebiyülâhir 1230’da (30 Mart 1815) vezir rütbesiyle sadrazam oldu.” (Süreyya, 2003, s. 1362).

‘Aynî cihân yek-ser târîhin itdi ezber
 “Mühr aldı nâm-âver oldı Ra’ûf Pâşâ” (1230)
 (T24)

Şair, “İbrâhîm Pâşâ Merhûmuñ Şadâretine” başlıklı tarih manzumesinde ise şanlı İbrahim Paşa’nın mühür aldığını ve onun sayesinde de dünyanın gül gibi mesut olduğunu belirtmiştir:

Müjde kim mühür aldı İbrâhîm Pâşâ-yı be-nâm
 Sâyesinde şâd u handân oldı dünyâ gül gibi
 ...

Bülbül-i hâmem didi târîh-i tâmin⁸ ‘Ayniyâ
 “Müjdeler mühür aldı İbrâhîm Pâşâ gül gibi” (1231)
 (T25)

“Berây-ı Şadâret-i Merhûm Ğâzî Aĥmed Pâşâ-zâde Silâh-dâr ‘Alî Pâşâ” başlık tarih manzumesinde şair, Sultan Mahmud’un, Allah’ın arslanı olan Hz. Ali’nin namdaşı yüce makamlı o zata yani Ali Paşa’ya⁹ mührünü vermesini ve bu yolla da vezir oğlu olan paşanın da yine vezir olmasını konu edinmiştir:

Mührin ihsân eyledi bir zât-ı ‘âlî-câha kim
 Nâm-dâş-ı Haydar-ı Kerrâr u şîr-i Dest-gîr
 ...

‘Arz-ı târîh itdigimde virmedi dâmânını
 “Mühr alup oldı ‘Alî Pâşâ vezîr ibni vezîr” (1238)
 (T26)

1.1.3. Vezir

Dîvân-ı Hümâyûn’nun üyelerinden olan ve sadrazama danışmanlık yapan vezirler, “genellikle ilmiye mensuplarından seçilmekteydi.” (Ahışalı, 1999, s. 29). Osmanlı

⁸ târîh-i tâmin: târîh-i tâmin

⁹ “Ali Paşa Rusçuklu İzzet Ahmet Paşa’nın oğludur. 25 Cemaziyelâhir 1238’de (9 Mart 1823) vezirlikle sadrazam oldu.” (Süreyya, 2003, s. 277).

Devleti'nde belirli mevkilerin ve görevlerin simgesi olan tuğlardan “vezirlere üçer tane verilirdi ve rütbe alameti olan sancakları kırmızı olurdu.” (Özbilgen, 2003, s. 148).

“Râğıb Pâşâ Vezâretine” başlıklı manzumede Aynî, yüce makamı Ragıp'ın¹⁰ devletle ün kazandığını ve tuğ ile maksadına ulaştığını ifade etmiştir. Ragıp Paşa'nın vezirlik makamına getirilişini ise “Sultan Selim Ragıp'ı ulu vezir yaptı” ifadesiyle tarihlendirmiştir:

Râğıb-ı ‘âlî-makâm aldı bu devletde nâm
Tûğ ile oldı be-kâm eyledi re'y-i cemîl

...

Cevher-i târîhini çâkeri ‘Aynî didi
“Râğıb'ı Sultân Selîm kıldı vezîr-i celîl” (1222)
(T33)

“Berây-ı Vezâret-i Merhûm Râmiz ‘Abdullâh Pâşâ” başlıklı tarih manzumesinde Antepli Aynî, Mahmud Han'ın o doğrulukla dolu zâtı, Ramiz kulunu iyi muameleyle şereflendirip üç tuğ ile sevindirdiğini, Ramiz Paşa'nın¹¹ da davul, sancak, kılıç ve kalemi alarak kumandan olunca düşmanın korkudan bağrıslarının gökyüzüne ulaştığını anlatmaktadır:

Huşûsâ eyledi Râmiz kılın üç tûğ ile ihyâ
İdüp envâ'-ı luţfuñ mazharı ol zât-ı pür-dâdı

...

Alup tabl u ‘alem seyf ü kalem ser-‘asker olduĸda
Sipihre çıktı havfindan ‘adûnuñ âh u feryâdı

...

Vezîrâne didi târîh-i tâmın¹² bendesi ‘Aynî
“Vezâret aldı ‘Abdullâh Râmiz sa'd ide Hâdî” (1223)
(T34)

¹⁰ “Ragıp Mehmed Paşa Şamlıdır. Rebiyülevvel 1222'de (Mayıs 1807) vezirlikle Konya valisi oldu.” (Süreyya, 2003, s. 1341).

¹¹ “Ramiz Abdullah Paşa Kırım hanının reisü'l-kuzâtı Seyyid Feyzullah Bey'in oğludur. 21 Cemaziyelâhir 1223'de (14 Ağustos 1808) vezir rütbesiyle Silistre valisi olup 1 Recep 1223'de (23 Mayıs Ağustos 1808) kapdan-ı deryâ oldu.” (Süreyya, 2003, s. 1349).

¹² târîh-i tâmın: târîh-i tâmmın

“Azîz Ahmed Merhûmun Vezâretine” başlıklı tarih manzumesinde şair, Ahmed Efendi’nin¹³ Sultan Mahmud’un zamanında üç tuğ ile sevindiğini, yüceldiğini belirtmiş ve olayın tarihini “Allah, Ahmed kulunu vezirlerin izzetlisi yaptı” şeklinde aktarmıştır:

Hâzret-i Ahmed Efendi gibi bir zât-ı ‘Azîz

Oldı üç tûğ ile devrinde çerâğ u ihyâ

...

‘Ayniyâ mühr-i eyâletde kazılsun târîh

“İtdi Ahmed kullını Bâri ‘Azîzü’l-vüzerâ” (1226)

(T37)

“Kâtibü’s-Sırr-ı Hâkân-ı Cennet-Mekân Muştafâ Nûrî Pâşâ Hâzretleri Vezâretine” başlıklı tarih manzumesinde şair, Mahmud Han’ın sır kâtibinin, adalet makamı sahibinin üç tuğ alarak maiyet bulduğunu belirtmiş ve “Cihanın şahı sır kâtibini gayret dolu vezir yaptı” söylemiyle tarih düşürmüştür:

Maḥmûd Hân sır kâtibi ya’nî o hem-nâm-ı nebî

Câh-ı ‘adâlet şâhibi üç tûğ alup buldı ḥaşem

‘Aynî cihâna virdi şân târîhidir cevher-nişân

“Sır kâtibin şâh-ı cihân itdi vezîr-i pür-himem” (1248)

(T38)

1.1.4. Kazasker

Kazasker, “teşrifatta vezirlerin hemen arkasında yer almaktaydı.” (Halaçoğlu, 1991, s. 15). “Dîvân-ı Hümâyûn’un Şer’i meseleler hakkında hüküm vermeğe yetkili üyeleridir. Teşrifatta Rumeli kazaskeri Anadolu kazaskerinin önündedir. Kazaskerlere Şer’i şerifle ilgili dava hükümlerinde Padişah adına tuğra çekmek izni verilmişti.” (Özbilgen, 2003, s. 186).

¹³ “Aziz Ahmed Paşa Zilhicce 1226’da (Aralık 1811/Ocak 1812) vezirlikle Trabzon, sonra Hüdavendigâr ve İzmit valisi oldu.” (Süreyya, 2003, s. 344).

“Râkım Efendi Merhûmun Şadr-ı Anaṭolı Olduḡlarına” başlıklı tarih manzumesinde Antep̄li Aynî, Rakım Efendi’nin¹⁴ Anadolu kazaskeri olduḡunu, usûl sahiplerinin temiz eteḡini öptüḡünü, güzel yazıyı bir üsluba koyup devletin parasına ve mührüne bilinen kıymeti ve güzelliḡi verdiḡini anlatmıştır. “İlimlerin âlimi olan Rakım Anadolu kazaskeridir” biçiminde de olaya tarih düşürmüştür:

Şadr-ı Anaṭolı’dır Râkım Efendi müjde
Dâmen-i pâkini bûs eyledi erbâb-ı rûsûm

...

Devletin sikke vü tuḡrâsına ḡüsn-i ḡatṡı
Virdi bir resme ḡoyup ḡüsn ü revâc-ı ma’lûm

...

‘Ayniyâ söyledi târîḡini erbâb-ı fûnûn
“Şadr-ı Anaṭolı’dır Râkım-ı ‘allâme-‘ulûm” (1238)
(T106)

1.1.5. Çavuşbaşı

Bürokratik yapıda yer alan bir diḡer görevli de çavuşbaşıdır.

Dîvân-ı Hümâyûn’da reisülkütuba teşrifat yardımcılığı yapan çavuşbaşı diḡer saray çavuşlarının amiridir. Padişahın ya da sadrazamın huzuruna çıkarılacak elçilere protokolde eşlik ederdi. Dîvân toplantılarında elinde gümüş değnekle kapı yanında ayakta durur. Dîvân-ı Hümâyûn acil kararlarını yerine getirmek, çalışmaların hizmet ayrıntılarına takılmadan yürütülmesini ve güvenliḡi sağlamak başlıca görevleriydi. (Özbilgen, 2003, s. 187-188).

“Tâhir Beḡefendi Ḥazretleri Çavuşbaşı Olduḡda Nazm Olunan Târîḡidir” başlıklı tarih manzumesinde Antep̄li Aynî, Sultan Mahmud’un edep ilminde ilim sahiplerinin olgunluk öğreteni ve hocalar takımının hocası olan mektupçu kulunu başçavuş yaptıḡını anlatmıştır. Bu olayı “Tahir Bey’in Dîvânın başçavuşu olması mübarek olsun” ifadesiyle tarihlendirilmiştir:

Ser-i serheng itdi şimdi mektûbî ḡulın müjde
‘Ulüvv-i şânını terfi’ idüp ol ma’rifet kânıḡ

¹⁴ “Rakım Mustafa Efendi “Ramazan 1239’da Anadolu kazaskeri oldu.” (Süreyya, 2003, s. 1346).

Gürûh-ı hâcegânın hâcesidir resm-i devletde
Kemâl-âmûzıdır fenn-i edebde ehl-i ‘irfânın

...

Didim târîhin ezber itdi ehl-i maşlahat ‘Aynî
“Mübârek ola Tâhir Beg ser-i serhengi dîvânın” (1238)
(T65)

1.1.6. Amedi

Bürokratik yapıda yer alan amedinin görevleri arasında şunlar bulunmaktadır:

Âmedci efendi reis-ül-küttab’ın birinci derecede maiyyeti yani kalem-i mahsus müdürü demektir. Pâdişâhın kendisine sadr-ı âzam tarafından yazılacak takrir, telhis ile ecnebi devletler mesalihine dair ahidnâme ve müsalehanâme suretleri ve ecnebi devletlerin başvekillerine sadr-ı âzam tarafından gönderilen mektup müsveddeleri ve mükâleme mazbatalariyle protokollar, elçi, konsolos, tercüman ve ecnebi tüccarlarına dair iktiza eden tahrirat ve evrak hep buradan yazılır ve burada hıfzolunurdu. (Uzunçarşılı, 1948, s. 55-56).

Şair, “Ğâlib Pâşâ Merhûmunın Muqaddemâ Âmedî Oldığına” başlıklı tarih manzumesinde şairlerin ve kâtiplerin en iyisinin, Galip Paşa’nın¹⁵, mübarek bir şekilde bakanlar kurulu başkatibi olduğunu ifade etmiştir:

Müjdeler âmedci oldu sa’d ile
Şâ’irân u münşiyânın erşedi

...

‘Ayniyâ târîh-i cevher-dârıdır
“Yümn ile Ğâlib Efendi âmedî” (1212)
(T72)

¹⁵ “Sadâret mektupçusu serhalifesi Seyyid Ahmed Efendi’nin oğludur. 15 Ramazan 1212’de (3 Mart 1798) âmedî oldu.” (Süreyya, 2003, s. 544).

1.2. ASKERÎ YAPI

1.2.1. Serasker

Serasker, “Farsça ser (baş) ve Arapça asker kelimelerinden oluşan ‘başasker, ordu kumandanı, başkumandan’ Osmanlı kara ordularının en yüksek rütbeli amiridir.” (Çelik, 2009, s. 547).

“Halil Rif’at Pâşâ Hazretleri’niñ Ser’askerligi Târîhidir” başlıklı tarih manzumesinde Antepli Aynî, Mahmud Han’ın Hz. Muhammed’in dini sayesinde tüm âlemi mutlu ederek ilk damadı Halil Rifat Paşa’yı¹⁶ İslam ordusunun başkumandanı yaptığını ifade etmiştir. Paşanın bu makama getirilişini de “Allah’ın yardımı Halil Paşa’yı zamanın başkumandanı olmasını sağladı” şeklinde tarihlendirmiştir:

Sipeh-sâlâr-ı islâm itdi dâmâd-ı nuḥustînin
İdüp dîn-i Muḥammed sâyesinde ‘âlemi şâdân

...

Yazar cevherle dîvân kâtibi târîhini ‘Aynî
“Halil Pâşâ’yı kıldı ‘avn-i Haḫ ser-‘asker-i devrân” (1252)
(T30)

1.2.2. Kapudan Paşa

Kapudan Paşa, “Donanma-yı Hümayun’un ve Tersane-i Âmire’nin en büyük amiridir. Esas görevi, donanmayı her yıl ilkbaharda Akdeniz seferine çıkarıp Kasım ayında İstanbul’a dönerek kıyıları, adaları ve açık denizlerde devletin egemenliğini sağlamaktır.” (Özbilgen, 2003, s. 286).

“Halil Rif’at Pâşâ Hazretleri Sefâretle Rusya’da Buldukları Hengâmda Kapudân Olduklarına Târîhidir” başlıklı tarih manzumesinde şair, Sultan Mahmud’un Halil Paşa’yı elçilik göreviyle¹⁷ gönderdiğini, görevinden dönünce de donanma kumandanı yaptığını

¹⁶ “Halil Mehmed Rifat Paşa 1 Şa’bân 1252’de (11 Kasım 1836) serasker olmuştur.” (Süreyya, 2003, s. 580).

¹⁷ Halil Rifat Paşa “1245’de (1829/30) Petersburg elçisi olup döndükten sonra o sene Zilka’desinde (Mayıs 1830) kaptan-ı deryâ oldu.” (Süreyya, 2003, s. 580).

ve böylece her iki denizin (Basra Körfezi ve Hint Denizi) yüceldiğini anlatmaktadır. Bu olayın tarihini “Halil Paşa elçiydi, iki denize kaptan oldu” biçiminde ifadelendirmiştir:

Sefâretle Hâlıl Pâşâ kılun irsâl kılmışdı
 Kâpudân eyledi geldikde çok şân oldu bahreyne

Çıkardı gevher-i târîhini gavvâş-ı dil ‘Aynî
 “Sefîr idi Hâlıl Pâşâ kâpudân oldu bahreyne” (1246)
 (T32)

1.3. İLMÎ YAPI

1.3.1. Hekimbaşı

İlmî yapıda yer alan başhekim, “ülkenin en tanınmış, en bilgili hekimi olarak seçilirdi. Asli görevi padişahın özel hekimi olarak sağlığını korumaktı.” (Özbilgen, 2003, s. 159).

“Hafîd Efendi Merhûmuñ Re’îs-i Etibbâ-yı Sulţânî Oldığına” başlıklı tarih manzumesinde şair, Hafîd Efendi’nin çürümüş kemiğe dikkatle bakınca hemen o an ölümcül hastalığı anladığını belirttikten sonra “Sultan Selim Hafîd’i hekimbaşı yaptı” söylemiyle de tarihe değinmiştir:

Diğğatle nazâr kılsa eger ‘azm-i remîme
 Derk eyler o sâ’at marâz-ı mevti ne idi

Sokrât-ı tabî’at didi târîhini ‘Aynî
 “Sulţân Selîm itdi hekim-başı Hafîd’i” (1218)
 (T111)

1.3.2. Şeyhülislam

Şeyhülislâmlık, “ilmiye kadrosunun Mekke, Medine, İstanbul kadılıkları, Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri gibi bütün yüksek iftâ makamlarından geçtikten sonra gelinen en yüksek makamdır. Şeyhülislâm, dini hükümleri yorumlayarak devlet adamlarının karar ve davranışlarının şer’ e uygunluğu hakkında da görüş (fetva) verecek tek kişidir.” (Özbilgen, 2003, s. 167).

Aşağıdaki tarih manzumesinden hareketle şeyhülislamın görevleri arasında ruus imtihanı yapmak olduğunu da söyleyebiliriz. “XIII. ve özellikle XIX. yüzyıllarda şeyhülislamı en çok yıpratın konulardan biri olan bu imtihanların çok uzun aralıklarla yapılması görev bekleyen ulemâ arasında büyük yığılmaya sebep olmakta, bu yüzden birçok usulsüzlük ortaya çıkmaktaydı.” (İşpirli, 2010, s. 95).

“Hizmetlerin karşılığı dirlik sistemiyle karşılanan (vezir, beylerbeyi, Sancakbeyi gibi) Tımar ve Zeamet sahipleri dışında kalan devlet hizmetleri ile hazine ve vakıf kurumlarından maaş alan bütün görevlilere verilen inha (görevlendirme) belgesine ‘rüus’ denirdi.” (Özbilgen, 2003, s. 179).

“Ru’ûs İmtihânına Târîhidir” başlıklı tarih manzumesinde şair, zamanın şeyhülislamı Mekki Efendi’nin oğlunun yine sınav yaptığını ve öğrencilerin isteklerine kavuştuklarını dile getirmiştir. “Pek çok kimse tayin işleriyle ilgili memuriyete hak kazandı, bu sınav kutlu olsun” ifadesiyle de tarih düşürmüştür:

Şeyhü’l-islâm-ı zamân Mekkî Efendi-zâde kim
İmtihân itdi yine irdi murâda tâlibân

‘Ayniyâ târîhimi kıldı mümeyyizler pesend
“Aldı çok kimse ru’ûsı sa’d ola bu imtihan” (1250)
(T122)

Meşihat “şeyhlik, mürşitlik yerine kullanılır bir tabirdir. İlmiye mansıplarının en büyüğü olan şeyhülisamlık hakkında da kullanılırdı.” (Pakalın, 1993b, s.401).

“Dürrî-zâde ‘Ârif Efendi Merhûmuñ Def’a-i Sâniye Meşîhatına” başlıklı tarih manzumesinde Aynî, Arif Efendi’nin¹⁸ fetva makamında oturması ve din ile dünyanın himaye edenini, takva ve iyilik sahibi olduğunu söylemiştir:

Mesned-nişîn-i fetvâ hâmî-i dîn ü dünyâ
Şâhib-şalâh u takvâ fâzıl-ter-i yegâne

¹⁸ Dürrizade Arif Mehmed Efendi “Şeyhülislam Mustafa Efendi’nin oğludur. 22 Zilka’de 1206’da (12 Temmuz 1792) ikinci defa Şeyhülislam oldu.” (Süreyya, 2003, s. 315).

Târîh-i tâmı¹⁹ ‘Aynî âfâka müjde itdim
“Ârif Efendi müftî oldı yine cihâna” (1206)
(T79)

---

¹⁹ Târîh-i tâmı: Târîh-i tâmmı

2. BÖLÜM

ŞENLİK-EĞLENCE-OYUN

Osmanlı döneminde, kültür tarihimize ışık tutabilecek farklı amaçları ve fonksiyonları bünyesinde barındıran şenlikler yapılmıştır. Bu şenlikler padişah kızlarının evlenmesi, şehzadelerin sünnet düğünleri, padişah çocuklarının doğumu, bir yerin fethedilmesi, önemli bir konuğun ya da elçinin gelişi dolayısıyla düzenlenmiştir. Bu temel fonksiyonlarının dışında şenlikler, bazı farklı alt mesajları da içermektedirler. Belirli kurallar içerisinde yaşayan toplumun kısa bir süreliğine de olsa bu kalıplardan sıyrılarak özgürlüğü yaşamaları sonucunda gerçekleşen “sağaltıcı işlev” (And, 1982, s. 1) yanında “ekonomik, yenilenme, birleştirici, mutluluk verici” (And, 1982, s. 2) gibi fonksiyonları da bulunmaktadır. Toplumun birçok farklı kesimini bir araya toplayan bu şenlikler; spor aktiviteleri, farklı oyunlar, ziyafetler gibi birçok unsuru bünyesinde barındırması yönüyle insanların eğlenerek ruhsal yönden yenilenmesine ve sosyal ilişkilerin kuvvetlenmesine büyük katkı sağlamıştır. Yine bu süreçte insanların alışveriş eylemini daha aktif hale getirmeleri ekonomik hayatın canlanmasına ve davet edilen konukların padişaha değerli hediyeler sunmaları devlet hazinesinin güçlenmesine yardımcı olmuştur. Bununla beraber şenlikler, Osmanlı imparatorluğunun ihtişamının, padişahların kudretinin halka ve özellikle de şenliklere davet edilen yabancı elçilere gösterilmesi açısından önemli bir rol üstlenmiştir. Ayrıca şenlikler, kaybedilen bir savaşın kötü izlenimlerinin silinmesi için bir araç olarak da kullanılmıştır.

Şenliklerin, iktidarın güç ve kudretinin bir göstergesi olduğu kabul edilirse şenlik hazırlıkları için yapılan harcamaların boyutunu anlamak daha kolay olacaktır. Herhangi bir aksaklığa sebebiyet vermeyecek bir program dâhilinde düzenlenen şenlikler, “dramatik gösteriler, danslar, sportif oyunlar; gece gösterileri ve gece donanmasındaki ışıklı gösteriler olmak üzere üç ana bölümde gerçekleştirilmiştir.” (Nutku, 1995, s. 56). Şenliklerin yapıldığı mekân olan “İstanbul’da Topkapı Sarayı merkez olmak üzere At Meydanı” (And, 1982, s. 35) şenliklerin devam ettiği süre boyunca gece ve gündüz zengin ziyafetlere, “padişahın ihsanı olarak nitelendirebileceğimiz çanak ve yemek yağmalarına” (Arslan, 1991, s. 55); binicilik, çevgan, cirit, okçuluk, ağırlık kaldırma, matrak, güreş, yaya yarışları gibi spor karşılaşmalarına; gölge oyunu, meddah, orta oyunu gibi dramatik

oyunlara ve dansların yapıldığı eğlencelere; “ilk planda aydınlatma açısından önem taşıyan bunun dışında eğlence, hüner ve sanat göstermek” (Arslan, 2000, s.455) gibi bir amacı da olan ateş ve ışık gösterilerine tanıklık etmiştir. İmparatorluğun üstünlüğünü ve gösterileri gerçekleştiren kişilerin maharetini gösteren tüm bu etkinliklerde ön plana çıkan bir diğer unsur da estetik düzendir. “Yapılan bu şenlik ve düğünlerde giyim, kuşam, meydan düzeni, aydınlatma, dekor, renk, hareket, ses, denge, olağanüstü gösteriler, esnafın maharet gösterileri bir estetik kaygıdan yola çıkılarak gerçekleştiriliyordu.” (Arslan, 2000, s. 440). Tüm bu titizlikle hazırlanan gösterimler, en küçük bir teferruatta dahi gözetilen incelikler, ritüellerin uygulanışındaki zarif anlayış şenliklerin Türk kültür tarihinin incelenmesinde ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

2.1. ŞENLİKLER

2.1.1. Doğum Şenlikleri

Saraya katılan yeni bir şehzade veya sultanın gelişi büyük ve gösterişli şenliklerin düzenlenmesine vesile olmuştur. Yapılacak olan şenliğin mahiyeti doğan çocuğun cinsiyetine, kaçınıcı sırada doğduğuna göre farklılık göstermiştir. Doğum öncesinden başlayan doğum odasının ve beşiğin değerli kumaşlar ve kıymetli mücevherlerle süslenmesi gibi hazırlıklar, doğumdan sonra da çok daha iddialı bir biçimde sürmüştür. Şehirde halkın keyifli vakit geçirebilmesi için tertip edilen şenlikler müddetince haremde de eğlenceler düzenlenmiştir ve bu neşeli atmosfer günlerce devam etmiştir.

“Târîh-i Vilâdet-i Sultân Murâd” başlıklı ve 1226 tarihli manzumesinde şair II. Mahmud’un şehzadesi Sultan Murad’ın²⁰ doğumunu, o ay yüzlü şehzade Zilkade ayında Pazartesi günü saat birde doğarak aya parlaklık verdi, ifadesiyle belirtmiştir. Ardından son beyitte yer alan “Sultan Murad ayın sarayında düğün yaptı” dizesiyle de şehzadenin doğum tarihine vurgu yapmıştır:

Zî'l-ka'dede vilâdet leyl-i dü-şenbe sâ'at

Birde o mâh-çal'at fer virdi cây-ı mehde

...

²⁰ “Şehzâde Murad II. Mahmud’un oğludur. 9 Zilkade 1226’da (25 Aralık 1811) doğmuştur.” (Süreyya, 2003, s. 28).

Târîh-i tâmı²¹ ‘Aynî gûş-ı kabûle girdi
 “Sultân Murâd virdi sûrı serây-ı mehde” (1226)
 (T375)

Sultan Murad’ın doğumunu tarihlendirdiği bir diğer manzumesinde ise şair, Allah’ın o çok şerefli hükümdara bir erkek çocuk verdiğini, böylece âlemin gönlüne can geldiğini ve tüm insanların da mutlu olduğunu belirttikten sonra şehzadenin doğumunun Zilkade ayının onunda pazartesi gecesı saat birde gerçekleştiğini açık bir şekilde dile getirmiştir. Bir başka farklı söylemle -Sultan Murad dünyaya bir güneş gibi doğdu- yine şehzadenin doğum yılı olan hicri 1226 verilmiştir:

Virdi Mevlâ o şeh-i emcede bir şeh-zâde
 Kâleb-i ‘âleme cân geldi şafâ buldı ‘ibâd

Şehr-i zi’l-ka’deniñ onunda dü-şenbe gicesi
 Birde sâ’at toğup²² ol mâh-ı cihân oldı şâd

...

Dîdeler rûşen ola söyledi ‘Aynî târîh
 “Dehre bir mihr tulû’ eyledi Sultân Murâd” (1226)
 (T377)

“Târîh-i Vilâdet-i Şeh-zâde Sultân Bâyezîd” başlıklı manzumede şair, Sultan Murad ve Sultan Bayezid’in²³ doğumlarının Zilkade ayı ile Mevlid gecesinde gerçekleştiğini, bu iki şehzadenin güneş ve ay gibi dünyayı aydınlatarak büyüklüğün iki hükümdarı gibi nam saldıklarını bildirmektedir:

Birisi zi’l-ka’dede birisi mevlid gicesi
 Mihr ü mâh-âsâ münevver itdiler bu ‘âlemi

...

²¹ Târîh-i tâmı: Târîh-i tâmmı

²² toğup: doğup

²³ “Şehzâde Bâyezîd II. Mahmud’un oğludur. 13 Rebiyülevvel 1227’de (27 Mart 1812) doğmuştur”. (Süreyya, 2003, s. 9).

Birisi Sultân Murâd u biri Sultân Bâyezîd

İtdiler ‘âlemde hay nâm-ı dü-şâh-ı a’zamı

(1227)

(T381)

“Târîh-i Vilâdet-i Şeh-zâde Sultân Aḥmed” başlıklı ve 1229 tarihli manzumesinde Antep’li Aynî Şaban ayının yedisinde, çok mutlu bir günde, aslan burcunda güneşin gün gibi meydana çıkmasını Sultan Ahmed’in²⁴ doğumuyla ilişkilendirmektedir. Şair, kaleme aldığı bu tarihi şahların çocuklarının kıskanacağını dile getirdikten sonra “Sultan Ahmed’in gelişi tüm âleme neşe verdi” diyerek tarihi ön plana çıkarmaktadır:

Heftümîn-i mâh-ı şa’bân rûz-ı firûz-ı aḥad

Mihr Esed burcında kevne gün gibi itdi zühûr

...

Reşk ider ebnâ-yı şâhân ‘Ayniyâ târîhine

“Maḳdem-i Sultân Aḥmed ‘âleme virdi sūrûr” (1229)

(T384)

“Târîh-i Vilâdet-i Şeh-zâde Sultân Mehemmed” başlıklı mazumede şaire göre, Sultan Mehmed’in²⁵ doğumu dünyadan kederi kaldırmış ve İstanbul’a ışık vermiştir. Son beyitte dördüncü şehzade Sultan Mehmed’in ömrünün uzun olmasını temenni etmiştir:

Bir mevlid-i ferḥunde-dem bir sūr-ı şâdî-mültezem

İtdi cihândan ref’-i gam virdi ziyâ İstanbul’a

...

‘Aynî ben itdim herkesi târîhiniñ müjde-resi

“Şeh-zâdeniñ dördüncisi Sultân Mehemmed pîr ola” (1229)

(T386)

²⁴ “Şehzâde Ahmed II. Mahmud’un oğludur. 7 Şa’bân 1229’da (25 Ağustos 1814) doğmuştur.” (Süreyya, 2003, s. 4).

²⁵ “Şehzâde Mehmed II. Mahmud’un oğludur. 10 Ramazan 1229’da (26 Ağustos 1814) doğmuştur.” (Süreyya, 2003, s. 25).

“ Vilâdet-i Şeh-zâde Sultân Süleymân” başlıklı manzumede soyu övülmüş şahın yani Sultan Mahmud’un yine bir erkek evladının kudret beşiğine yerleştiği anlaşılmaktadır. Şair, Sultan Süleyman’ın doğumu devleti mutlu etti, ifadesiyle olayı her tarafa müjdelemiş ve tarihlendirmiştir:

Şâh-ı memdûhu’n-neseb Sultân Maḥmûd’uñ yine
Kondı bir şeh-zâdesi ‘izzetle mehd-i şevkete

...

‘Ayniyâ âfâkı tebşîr eyledim târîh ile
“Mevlid-i Sultân Süleymân oldı şâdî devlete” (1232)
(T387)

“Dîger Şeh-zâde Sultân Aḥmed” başlıklı tarih manzumesinde gökyüzünde ayın ortaya çıkarak her tarafı aydınlatması gibi Şehzade Ahmed’in²⁶ doğumu da tüm insanların ve meleklerin gönlünü aydınlatmıştır. Bu doğum, Sultan Ahmed kudret beşiğini kendine mekân etti, ifadesiyle tarihlendirilmiştir:

Rûşen olsun dîde-i cân u dil-i ins ü melek
Kim sipîhr-i salṭanatdan toğdı²⁷ bir ferḥunde mâh

Ya’ni bu dünyâyı bir hoş demde teşrîf eyledi
Emced-i şeh-zâdegân u şâh-ı İskender-sipâh

Devleti tebşîr idüp ‘Aynî didim târîh-i tâm²⁸
“İtdi mehd-i ‘izzeti Sultân Aḥmed cilve-gâh” (1234)
(T388)

“Târîh-i Vilâdet-i Dîger Şeh-zâde Sultân Aḥmed” adlı manzumede şair, Sultan Mahmud’un yine bir erkek evladı olduğunu ve âlemi güneş gibi nurlandırdığını

²⁶“Şehzâde Ahmed II. Mahmud’un oğludur. 23 Zilhicce 1234’de doğmuştur.” (Süreyya, 2003, s. 4).

²⁷ toğdı: doğdı

²⁸ târîh-i tâm: târîh-i tâmm

söylemektedir. Şehzade Sultan Ahmed²⁹ aya süs ve aydınlık verdi, söylemiyle de manzumesini tarihlendirmektedir:

Ṭoğdı³⁰ bir şeh-zâdesi Sultân Maḥmûd’uñ yine
Eyledi bu ‘âlemi pür-nûr hem-çün âfitâb

Dâyesi ninni maḳâmında oḳur târîḥ-i tâm³¹
“Virdi Sultân Aḥmed-i şeh-zâde mehde zîb ü tâb” (1237)
(T389)

“Diğer Şeh-zâde Sultân Aḥmed” başlıklı manzumede Allah’ın o hükümdara yüce soylu bir şehzade verdiği ve bundan dolayı da meleklerin ve insanların mutlu olduğu, Sultan Ahmed’in³² doğumundan ötürü dünyanın aydınlandığı anlaşılmaktadır:

Ol şâha iḥsân itdi Rab şeh-zâde-i ‘âlî-neseb
Mesrûr u ḥandân oldu hep gökde melek yerde beşer

...

‘Aynî o zât-ı emcediñ târîḥidir kisb-i yediñ
“Dünyâya Sultân Aḥmed’in nûr-ı kudûmı virdi fer” (1239)
(T390)

“Târîḥ-i Vilâdet-i Hümâyûn” başlıklı manzumede ise, şehzadelerin süsü, üstün soylu Abdülmecid’in³³ doğumunun her yerde anlatıldığı ve köhne âlemin yenilendiği ifade edilmiştir:

Şâh-ı zamânıñ bu sene şeh-zâdesi oldu yine
Âfâḳa virdi ‘an’ane köhne cihân oldu cedîd

...

²⁹ “Şehzâde Ahmed II. Mahmud’un oğludur. 16 Şevvâl 1237’de (5 Temmuz 1822) doğmuştur.” (Süreyya, 2003, s. 4).

³⁰ ṭoğdı: doğdı

³¹ târîḥ-i tâm: târîḥ-i tâmm

³² “Şehzâde Ahmed II. Mahmud’un oğludur. II. Mahmud Rebiyülâhir 1239’da (Aralık 1823) doğan bu oğluna atasının adını koydu.” (Süreyya, 2003, s. 4).

³³ Şehzade Abdülmecid “25 Nisan 1823, Cuma günü Bezmialem Kadıfendi’den doğan II. Mahmut’un büyük oğludur.” (Nutku, 1997, s. 97).

Târîhîniñ müjde-resi mesrûr kıldı herkesi

“Şeh-zâdeler pîrâyesi ‘âlî-neseb ‘Abdü’l-Mecîd” (1237)

(T391)

“Târîh-i Vilâdet-i Şeh-zâde ‘Abdü’l-Ĥamîd” başlıklı manzumede şair kendisine seslenerek gözlerin aydınlık olmasını temenni etmekte ve son dizelerde yer alan Mahmud Han’ın şehzadesi Abdülhamid’in³⁴ tarihidir söylemiyle de şehzadenin doğumuna tarih düşürmektedir:

Yâ nûr-ı ‘Aynî dîdeler rûşen ola diñle beni

‘Târîhidir şeh-zâde-i Maĥmûd Ĥân ‘Abdü’l-Ĥamîd’ (1242)

(T393)

“Vilâdet-i Şeh-zâde ‘Abdü’l-Azîz” adlı tarih manzumesinde Aynî, yüksek soylu şehzade Abdülaziz doğdu ifadesiyle düşürdüğü tarihinin dünyaya sevinç getirdiğini söylemeye çalışmıştır:

‘Aynî bu târîhim sebeb oldı şafâ-yı dehre hep

‘Şeh-zâde-i ‘âlî-ĥaseb ‘Abdü’l-Azîz itdi tûlû’ (1245)

(T394)

“Vilâdet-i ‘Âyişe Sultân” başlıklı tarih manzumesinde şair, zamanın annesinin o şahın zürriyetinden gelen bir kızı elmasla dolu beşiğe koymasını müjde olarak algılamaktadır. Sultanın doğum tarihini içeren dizeyi ise -Ayşe Sultan’ın³⁵ doğumu insanlar için sevinçtir- şenlik gecesinde söylemiştir:

Müjde kim mâder-i eyyâm o şehiñ şulbinden

Ėodı bir duĥteri gehvâre-i pür-elmâsa

...

³⁴ “Şehzâde Abdülhamid II. Mahmud’un 1242’de (1826/27) doğan diğeri oğludur.” (Süreyya, 2003, s. 2).

³⁵ “II. Mahmud’un kızıdır. 1809 yılı Temmuz’unda (Cemaziyelahir 1224) doğdu. İkinci Aşubcan Kadın Efendinin kızıdır.” (Uluçay, 1980, s. 128).

Didi târîhi donanma gicesinde ‘Aynî
 “Mevlid-i ‘Âyişe sultân ferahdır nâsa” (1224)
 (T396)

“Târîh-i Vilâdet-i Fâtıma Sultân” başlıklı tarih manzumesinde şair, bu doğumun yaratabileceği ortamı etkileyici bir anlatımla aktarmıştır. Eğlenceler artsın, gönüller aşk ve neşeyle dolsun, keder yok olsun, gözler aydınlık, gönüller şen olsun ve âlem mutlulukla dolsun. Son beyitte yer alan âlemin ayı olan Fatma Sultan³⁶ doğdu ve Fatma Sultan doğumuyla tüm cihanı mutlu kıldı dizeleriyle doğumun tarihi 1226 olarak verilmiştir:

Cünbiş efzûn ‘aşk u şevk-i sîne pür gam mün’adim
 Dîdeler rûşen gönüller şen cihân mesrûr bâd
 ...
 “Fâtıma Sultân ‘âlem mâhıdır itdi tûlû” (1226)
 “Fâtıma Sultân itdi mevlidiyle kevni şâd” (1226)
 (T397)

“Târîh-i Vilâdet-i Şâliha Sultân” başlıklı manzumede şair; Allah’ın, o sema makamlı sultana beşiğini gece ve gündüz güneş ve ayın salladığı bir kız verdiği ifade etmektedir. Saliha Sultan’ın³⁷ doğumunu, Saliha Sultan dünyanın haremını kendine mevki yaptı ifadesiyle tüm âleme müjdelemektedir:

Virdi Hâk bir duhter ol sultân-ı gerdûn-câha kim
 Rûz u şeb gehvâresin tahrîk ider hürşîd ü mâh
 ...
 ‘Ayniyâ târîh-i tâmın³⁸ müjde kıldım ‘âleme
 “Şâliha Sultân harîm-i dehri itdi cây-gâh” (1226)
 (T398)

³⁶ “II. Mahmud’un kızıdır. Baş kadın Nevfidan Kadın Efendiden 1811 Nisanında (1226 Rebiülevvel) de doğdu.” (Uluçay, 1980, s. 129).

³⁷“II. Mahmud’un oldukça uzun yaşayan kızlarındanıdır. 17 Nisan 1811 (25 Cemaziyelevvel 1226) yılında Aşubcan kadından doğdu.” (Uluçay, 1980, s. 129).

³⁸ târîh-i tâmın: târîh-i tâmmın

“Târîh-i Vilâdet-i Emîne Sultân” başlıklı manzumede Emine Sultan’ın³⁹ uğurlu gelişinin insanları mutlu ettiği, Muharrem ayından önce salı gecesi seher vakti doğduğu ve beşliğini ay gibi aydınlattığı anlatılmıştır:

Hamdü-lillâh yine bir duğteri geldi dehre
Eyledi mağdem-i ferhundesı halkı şâdân

Evvel-i mâh-ı muğharremde se-şenbe gicesi
Eyledi vağt-i seher nûr-ı cemâlin i’lân

...

Dîdeler rûşen ola söyledi ‘Aynî târîh
“Mâh-veş mehdine fer virdi Emîne Sultân” (1230)
(T399)

“Târîh-i Vilâdet-i ‘Ağiyye Sultân” başlıklı manzumede o hükümdarın Atiyye⁴⁰ adlı bir sultanının dünyaya güneş gibi doğduğu, gönüllerden karanlığın gittiği ve Aynî’nin de bu olayı tarihlendirdiği görülmektedir:

Bir ‘Ağiyye nâm sultânı yine ol dâveriğ
Toğdı⁴¹ şems-âsâ cihâna gitdi dillerden ğasak

‘Ayniyâ târîh-i cevher-dârını nazm eyledim
“Müjde bir Sultân ‘Ağiyye itdi Hân Mağmûd’a Hâğ” (1239)
(T400)

“Târîh-i Vilâdet-i Münire Sultân” başlıklı tarih manzumesinde şair, bu ferahlık veren doğumun, bu nurlu zamanın, âlemi süsleyen güneşin tüm dünyayı sevindirdiğini dile getirdikten sonra Münire Sultan⁴² doğdu ve dünya nurla doldu ifadesiyle de sultanın doğumunu tarihlendirmiştir:

³⁹ “II. Mahmud’un kızıdır. Baş kadın Nevfidan’dan 7 Ocak 1815’te doğdu.” (Uluçay, 1980, s. 133).

⁴⁰ “II. Mahmud’un altıncı, Piruz-ı Felek Kadın Efendi’den 2 Ocak 1824 (selhi Rebiulahir 1239) da doğan kızıdır.” (Uluçay, 1980, s. 134).

⁴¹ toğdı: doğdı

⁴² “II. Mahmud’un kızıdır. 17 Ekim 1824 (23 Safer 1240) da doğdu.” (Uluçay, 1980, s. 135).

Bu mevlid-i feraḥ-zâ bu nûr-ı vaḳt-i mîlâd
İtdi cihânı dil-şâd ḥurşîd-i ‘âlem-ârâ

Târîḥ-i encüm-efşân ‘Aynî olur dıraḥşân
“Ṭoḡdı⁴³ Münîre Sultân nûr oldı dâr-ı dünyâ” (1240)
(T401)

“Târîḥ-i Vilâdet-i Şâliha Sultân-zâde Mîr ‘Abdü’l-Ḥamîd” başlıklı tarih manzumesinde Abdülhamid Bey’in⁴⁴ Zilkade ayının yirmi üçünde pazartesi günü saat on buçukta güneş gibi doğduğu belirtilmiştir. Aynî, şehzadenin bin iki yüz ellide dünyaya gelişini müjdeledikten sonra Abdulhamid’in Saliha Sultan’ın oğlu olduğunu belirten son dizelerde doğumu tarihlendirmiştir:

Mâh-ı zi’l-ka’de yigirmi üç kim ol yevm-i aḥad
Ṭoḡdı⁴⁵ sâ’at on buçukda mihr-veş ‘Abdü’l-Ḥamîd
...
Müjde-bâdâ kevne geldi biḥ iki yüz ellide
“Şâliha Sultân Efendi-zâde Mîr ‘Abdu’l-Ḥamîd” (1250)
(T402)

2.1.2. Sünnet Düğünleri

Osmanlı’da belli bir tarihten sonra şehzadelerin evlenmeleri söz konusu olmadığı ve bu nedenle özel bir tören düzenlenmediği için padişahlar, şehzadelerin sünnet düğünlerine büyük bir ehemmiyet vermiş ve bu düğünlerde de diğer şenliklerde görülen ihtişama yer verilmiştir. Bununla birlikte “Sünnet düğünlerinde sadece şehzadelerin değil sınıf farkı gözetilmeksizin yoksul ailelerin çocuklarının da sünnet edilmesi” (Nutku, 1999, s. 605) bu şenliklerin eğlence fonksiyonunun yanında toplumsal birlikteliği sağlama yönünü de göstermektedir.

⁴³ ṭoḡdı: doğdı

⁴⁴ “Abdülhamid Bey, II. Mahmud’un kızı Saliha Sultan’ın Halil Paşa’dan olan oğludur. 1250’de (1834/35) doğmuştur.” (Süreyya, 2003, s. 2).

⁴⁵ ṭoḡdı: doğdı

“1836’da düzenlenen çifte düğün şenliği, padişahın kızı Mihrimah Sultan’ın⁴⁶ Bahr-ı Sefid Boğazı Muhafızı ve Biga Sancak Beyi Mehmet Sait Paşa⁴⁷ ile evlenmesi ve padişahın iki oğlunun (Abdülmecit ve Abdülaziz) sünnet düğünleri dolayısıyla yapılmıştır.” (Nutku, 1999, s.605).

“Târîh-i Sûr-ı Mihrimâh Sultân ve Sünnet-i Şeh-zâdegân” başlıklı manzumede şair, Mihrimah Sultan’ın düğünü ile şehzadelerin sünnet düğününü aynı anda ele almıştır. Buradan hareketle Osmanlı’da sünnet düğünleri ile evlilik törenlerinin beraber yapılma geleneğinin hüküm sürdüğü görülmektedir:

Sûr-ı Mihr-i Mâh sultân sünnet-i şeh-zâdegân

Yerde gökde itdi ins ü qudsiyânı şâd-mân

...

“Kâlb-i dehre virdi sûr-ı Mihrimâh Sultân fûrûg” (1252)

“Oldı pür-nûrû’s-şafâ sûr-ı hümâyûn-ı hıtân” (1252)

(T404)

2.1.3. Düğün

Osmanlı’da şehzadeler ya da padişahlar için evlilik töreni gibi bir geleneğin devam etmemesinden dolayı evlilik töreni, padişahın kız çocukları, sultanları için düzenlenmiştir. Şenliklerin genel kurallarına uygun olarak tertip edilen evlilik düğünlerinin kendine has bazı özellikleri mevcuttur. Bunlardan en dikkati çeken “gelin alayının en önemli süsleri olan nahıllarla çiçek bahçeleridir.” (Tezcan, 2006, s. 125). Daha çok servi ağacı formunda yapılan, üzerinde balmumundan insan, hayvan gibi farklı tasvirler bulunan ve değerli birçok taşlarla bezenen birbirinden farklı boyutlarıyla nahıllar, düğün alaylarının ihtişamını güçlendiren önemli elemanlarındandır.

⁴⁶ “Mihrimah Sultan II. Mahmud’un emri üzerine kaptan-ı derya Ferik Mehmet Sait Paşa ile M. 1836 yılında evlenmiştir.” (Uluçay, 1980, s. 131).

⁴⁷ “Mehmet Sait Paşa Bursalıdır. Rebiyülevvel 1250’de (Temmuz 1834) feriklikle Boğaz muhafızı oldu. Zilka’de 1251’de (Şubat-Mart 1836) vezirlikle Mihrimah Sultan nişanlısı ve mansûre müşiri oldu. Ardından düğün merasimi icra olundu.” (Süreyya, 2003, s. 1456).

“Târîh-i Berây-ı Sûr-ı Şâliha Sultân” başlıklı tarih manzumesinde Antepli Aynî Saliha Sultan’ın düğününü⁴⁸ aktarırken çok canlı ve detayları vermesi bakımından dikkat çekici bir anlatım kullanmıştır. Sultan Mahmud, Saliha Sultan’ı has kulu Halil Paşa’ya⁴⁹ vererek paşayı arzusuna kavuşturmuştur. Dolmabahçe meydanında herkese ziyafet verilmiştir. Çadırlar atlas halılar ve çeşm-i bülbülden yastıklarla donatılmıştır. Yerli-yabancı âlimler, vezirler ve şeyhler oldukça fazlaydı. Boğaziçi’nde şenlikler düzenlenmiştir. Yalıların ışıklarından ay ve yıldızlar aydınlanmıştır. Cambaz ve rakkaslar oynamış, çalgıcılar şarkılar söylemiştir. Bu gösterişli duruma yıldızlar, Zühre ve yedi katlı felek hayret etmiştir. Fişek ve havan topunun askerleri yıldızların askerleriyle sabaha kadar on beş gece savaşmıştır. Her ülkeden elçiler tek tek davet edilmiş, hepsi de bu davetin kudretine boyun eğerek davete icabet etmiştir. Herkes bu şenliği gönlüne göre seyretmiş ve kederden uzaklaşmıştır:

Şâliha Sultânı viridi hâzret-i Maḥmûd Ḥân
Çâker-i ḥâşî Ḥalîl Pâşâ’ya kıldı ber-murâd

Oldı Tolmabağçe şahnında ziyâfet herkese
Ḥaymelerde ferş-i atlas çeşm-i bülbülden visâd

Dâhil ü ḥâric vezîrân u meşâyih ‘âlimân
Sâ’ir erbâb-ı ma’ârif ‘add ü ḥadden ber-ziyâd

Boğaziçi’nde çerâğân oldı tonandı bütün
Nûr-ı sâhil-ḥânelerden mâh-ı encüm müstefâd

Oynadı cân-bâz u raḳḳâş oldı muṭrib nağme-sâz
Kaldı ḥayretde nücûm ü Zühre vü seb’-i şidâd

⁴⁸ “II. Mahmud, Saliha Sultan yirmi üç yaşına gelince, kızını Tophane müşürü Halil Rifat Paşa’ya vereceğini sadrazama yazdığı bir hattı hümayunla bildirdi. Düğüne 1834 yılının 24 üncü Cumartesi günü, Dolmabahçe Sarayı’nın bulunduğu meydanda başlandı.” (Uluçay, 1980, s. 130).

⁴⁹ “Halil Mehmed Rif’at Paşa Gürcüdür. Cemaziyelâir 1248’de (Kasım 1832) Tophane müşiri oldu. Zilka’de 1249’da (Mart 1834) Saliha Sultan’la nişanlanıp Muharrem 1250’de (Mayıs 1834) düğün töreni ilan edildi.” (Süreyya, 2003, s. 580).

‘Asker-i encümle ecnâd-ı fişeng ü humbara
Subh olunca itdiler on beş gice ceng ü cihâd

Her düvelden ilçiler da’vet olundu yek-be-yek
Geldiler hep şabka-der-dest-i emel ber-inkiyâd

Cümlesi ber-vefk-i dil seyr ü temâşâ kıldılar
Kalmadı mağmûm bir kes oldu mesrûrû’l-fu’âd

...

‘Ayniyâ bezm-i ziyâfetde didim târîh-i tâm⁵⁰
“Şâliha Sultân Efendi sûrı kıldı kevni şâd” (1250)
(T403)

“Sa’îd Pâşâ Hâzretlerinin Muşâheretlerine Târîhdir” başlıklı manzumede ve diğer iki manzumede de Said Paşa ile Mihrimah Sultan’ın evlenmeleri konu edilmiştir. Bu üç manzumede özellikle Said Paşa’nın hükümdarın hem damadı olmasına hem de mareşal rütbesi kazanmasına değinildikten sonra bir benzeri olmayan bu düğünün cihanı güzelleştirdiğine vurgu yapılmıştır:

Sa’îd Pâşâ-yı pâkîze-neseb ferhunde gevher kim
Olup dâmâd-ı şâhen-şâh-ı ‘âlem kıadr ü şân buldı

Gidüp bir müjde-ber târîhin itdi ‘âleme tebşîr
“Sa’îd Pâşâ vezîr ü şîhr-ı Sultân-ı hasîb oldu” (1252)
(T405)

Bi-hamdillâh bu hengâm-ı şafâ devr-i sa’âdetde
Sa’îd Pâşâ’yı dâmâd eyledi şâhen-şeh-i mümtâz

Düşürdüm bir zamân-ı mes’âdetde ‘Ayniyâ târîh
“Virildi Mihrimâh Sultân Sa’îd Pâşâ’ya bâ-i’zâz” (1252)
(T406)

---

⁵⁰ târîh-i tâm: târîh-i tâmm

Naşîb oldu Sa'îd Pâşâ'ya el-ḥaḳ Mihrimâh Sultân
Cihânı revnaḳ-efzâ itdi sûr-ı bî-nazîr oldu

Dür-i târîḫimi 'Aynî begendi âşaf-ı devrân
"Sa'îd Pâşâ ki dâmâd-ı ḫıdîvî hem müşîr oldu" (1252)
(T407)

2.2. EĞLENCE

2.2.1. Helva Sohbeti

Dışarı çıkıp gezme imkânının olmadığı uzun kış gecelerinde insanlar keyifli vakit geçirebilmek amacıyla helva sohbetleri düzenlemişlerdir. Helva sohbetleri hem devlet erkânı hem de halk arasında gerçekleştirilmiştir. Bu sohbetlerde ikram edilen yemekler, söylenen şarkılar ve şiirler, oynanan oyunlar helva sohbetlerinin Osmanlı eğlence hayatında özel bir yer edinmesini sağlamıştır. "Eğlence çeşitleriyle, yenilip içilenlerle, düzenleniş tarzıyla bazı helva sohbetleri, düğün eğlencelerinden geri kalmazdı. Şairler, nüktedanlar, sazende ve hanendeler davet edilir, bu kişilerin hünelerini sergilemesiyle vaktin nasıl geçtiği bilinmezdi." (Göktaş, 1994, s.48).

Antepli Aynî, o hoş konuşan güzelin helva meclisinde kavuşmaya dair bir şeker çığnediğini dile getirerek dîvân şiirinde çok sık karşılaşılan bir benzetmeliği kullanmıştır. Bu dizelerde şairin papağanlara konuşma öğretilirken ödül olarak şekerin kullanılması sonucu bu kuşun tatlı dilli olarak algılanmasına değindiği ve bu açıdan papağanla hoş sözler söyleyen sevgili arasında bir benzetmeliğe yer verdiği görülmektedir:

Bezm-i ḫalvâda vuşlata dâ'ir
Bir şeker çiyne di o ḫoş-güftâr
(G64)

Bu beyitte ise şair, o şeker dudaklının helva gecesi yapılan özel sohbeti ballandırarak herkese anlattığını ifade etmektedir:

Fâş eyledi ballandırarak âh o şeker-leb
 Hâlvâ gicesi itdiğimiz şöhbeti maşûş

(G102)

2.3. OYUNLAR

2.3.1. Satranç

Kökene hakkında kesin bilgiler olmamakla beraber Hint kaynaklı olduğu düşünülen satranç, “İki oyuncunun altmış dört kareye ayrılmış bir tahta üzerinde değerleri farklı on altışar taşı birbirlerine karşı kullanarak oynadıkları bir oyundur.” (Arslan, 2000, s. 1). Satranç terimleri oyun içinde ihtiva ettikleri fonksiyonları bakımından dîvân şairlerine sanatsal kabiliyetlerini gösterebilecekleri imkânlar sunmuşlardır.

“Bütün taşların saf halinde duruşuyla bir savaş manzarası arz etmesi ve satrancın bir harp oyunu, bir taktik oyunu olarak kabul edilmesi yahut insanın satranç oyuncularından biri olarak düşünülmesi, diğer oyuncuların ise felek, zaman, çarh-ı hilekâr olması, insanın bu oyunda hiç kazanamaması vb. tasavvurlar bunlardan bazılarıdır.” (Arslan, 2000, s. 10).

Antepli Aynî aşağıdaki beyitte, temsil yoluyla, feleğin satrancının kale ve fili olarak piyadeyi atsız bıraktığını ve bin şahı mat ettiğini dile getirmektedir. Şair, beyitte yer alan satrançla ilgili kavramları tevriyeli kullanarak kadere duyulan serzenişi mecazi bir söylemle aktarmıştır:

Atlasuz koydı piyâde ruḥ ile filin alup
 İtdi bir kîş ile şatrenc-i felek biñ şehi mât

(G15)

3. BÖLÜM

SOSYAL HAYATTA GÖRÜLEN UYGULAMALAR VE DAVRANIŞ BİÇİMLERİ

Kültürel mirasın teşekkül ve tekâmülünde ciddi bir paya sahip olan somut olmayan kültürel unsurları teşkil eden uygulamalar ve davranış biçimleri, Örnek'in (1977, s. 21) belirttiği gibi toplumların ulaştıkları uygarlık seviyesini, gelişimini, dünyayı algılayış biçimlerini göstermesi yönüyle üzerinde durulması gereken önemli alanlardan biridir. Hayatı idame ettirebilmek için insanların bir arada yaşama gerekliliği ilkesinden yola çıkıldığında birbirinden farklılıklar gösterebilen bireylerin, grupların bunu başarabilmesi için toplumsal yaşam bir dizi beklentiyi, kalıp davranışı, işlemi, kaçınmayı ve yasağı gerektirir. Toplumsal dinamiklerin oluşturduğu bu denetim mekanizması örf, adet, gelenek, görenek gibi farklı biçimde ifadelendirilen kavramları ihtiva etmektedir. Kesin çizgilerle birbirinden ayrılması pek de mümkün görünmeyen bu kavramları vücuda getiren toplumların evreni, çevreyi görüşleri, yorumlamaları pek tabii değişim sürecinin dışında kalmamıştır.

3.1. HUTBE OKUTMAK

Hutbe okutmak, içerdiği siyasi mesajlar bakımından önem arz eden bir uygulamadır. “İslam devletlerinde bir hükümdarın meşruiyet kazanması onun saltanatının halife tarafından tasdik edilmesi ve hükümdarın kendi ülkesinde halife adına hutbe okutmasıyla mümkün olurdu.” (Baktır, 1998, s. 426). “Ancak zamanla hutbelerde halifenin adı ile birlikte hükümdarın adı da birlikte okunmağa başlandı.” (Özbilgen, 2003, s. 50). Padişahlık alameti olan ve özellikle Müslüman cemaatin iştirak etmeye büyük ehemmiyet gösterdiği Cuma ve bayram namazlarında okunan hutbelerin, “devletin iletmek istediği emir, düşünce, duyuru ve tavrı teba’asına duyurması Osmanlı Devleti’nde hem geleneksel hem de sosyo-politik bir olgu olarak devam etmesini sağladı.” (Özbilgen, 2003, s. 50).

Antepli Aynî, Doğu’dan Batı’ya kadar her yerde cuma günleri ve her bayramda tüm minberlerde saltanat alameti olarak o hükümdarın (II. Mahmud) adının anıldığını belirterek Osmanlı’da padişahların hükümdarlıklarının bir sembolü olarak camilerde

cemaate vaaz verilirken kendi isimlerinin zikredilmelerini istemeleri geleneğinin hüküm sürdüğüne işaret etmektedir:

Şarkdan ğarba deġin cum'a ġüni her 'îdin
Hep menâbirde anıġ hutbesi tertîl oldu

(T136)

Şair, yine padişah adına hutbe okunması geleneğini, imam her beş vakit namazda mihraba çıktıkça bayram ve cuma günleri Sultan Mahmud'u ansın, diyerek ele almıştır:

Nâmına hutbe okunsun rûz-ı 'îd u cum'ada
Her şalât-ı ġamsede miġrâba geçdikçe imâm

(T145)

3.2. TAŞ DİKTİRMEK

İnsanlık tarihinin başlangıcında sadece avlanmak ve savaşmak için kullanılan ve “Türklerde hâkimiyet sembolü” (Yücel, 1999, s. 13) olarak kabul edilen ok ve yayın, Hz. Muhammed'in ok atmanın faydalarını içeren hadislerinden yola çıkılarak bu uygulamanın sünnet kabul edilmesi dinî bir nitelik kazanmalarını da sağlamıştır. Daha ziyade askerî bir enstrüman olarak ön plana çıkan ok ve yay etrafında gelişen okçuluk sporu, “Osmanlı döneminde tarihin en yüksek düzeyine ulaşmıştır.” (Kahraman, 1995, s.240). Osmanlılar okçuluğu geliştirebilmek için ok atışlarının yapılabileceği meydanlar ve ok atıcıları yetiştirebilmek için talimhaneler açmışlar, atıcılığın tekniklerini anlatan kitaplar yazdırmışlar, bu sporda başarı göstermiş sporcuların sicil kayıtlarını tutmuşlar ve bu spor etrafında kabza almak, menzil açmak, menzil almak, taş diktirmek gibi uygulamaları ihtiva eden bir kültür dairesinin oluşumunu sağlamışlardır. Bahsedilen bu kurumsallaşmanın temellerinde ise “geleneġ, askerlik, din, eğitim, tören ve kurallar, yasal düzenlemeler, yarışma, ödüller ve imalat” (Güven, 1999, s. 100) gibi unsurların olduğu görülmektedir.

“Okçuluk dilinde Ahz-ı Kabza, en az 900 geze (594 m.) pişrev ve 800 geze azmâyiş oku atarak, üstâddan icâzet almak ve 'defterli' yâni Okçular Sicilli'ne kayıtlı kemankeş olmak demektir.” (Yücel, 1999, s. 99).

“Taş iki nedenden ötürü dikilirdi. Birincisi peşrevle (900) gezin üzerinde ok atan her atıcı taş dikebilirdi. İkincisi, açılmış bir menzilde durup, yani Baştaş’ı geçmek için çalışıp geçebilecek düzeye gelince, meydan ihtiyarlarının da iznini alarak, onların önünde kurallara uygun şekilde atarak Baştaş’ı geçerse, rekor yapmış sayılır ve taş dikmeye hak kazanırdı.” (Kahraman, 1995, s. 253.)

“Sultan III. Selim, okçuluğa meraklı bir pâdişah ve menzil sâhibi bir kemankeştir. Tahta çıktığı 1203 (1789) yılı Zilhicce ayında büyük bir ziyâfetle kabza almıştır. Sultan III. Selim, kabza aldıktan sonra, 1207 (1792) yılı Rebiülevvel ayında Yıldız-Poyrazı ile 1012 geze ok atarak Sultan III. Selim Menzili’ni açmış ve büyük bir ziyâfetle taşını diktirmiştir.” (Yücel, 1999, s. 228).

“Cennet-Mekân Sultân Selîm Hân Tâbe Serâhu Hâzretlerinin Seng-i Nişân-ı Tîrine” başlıklı tarih manzumesinde Aynî, cihanı baştan başa emir ve fetih kabzasına alan felek namı, şahlar şahı Sultan Selim Han’ın kudretle Okmeydanı’na gelerek ok attığını, ok atmada taş diktiğini ve haksızlığa hünerini gösterdiğini anlatmıştır. Sultan Selim’in ne zaman yayını pazusunun kuvvetiyle eline alsa yeryüzü ve gökyüzünün titremeye başladığını söyleyerek de hükümdarın kudretine vurgu yapmaktadır. Son beyitte yer alan “bin adam ok attı, Şah Selim meydana taş dikti” ifadesindeki noktalı harflerin hesap edilmesiyle H. 1207 tarihinin bulunacağı görülmektedir:

Şehen-şâh-ı felek-şân hâzret-i Sultân Selîm Hân kim
Cihânı aldı yek-ser kabza-i teşhîr ü fermâna

Gelüp şevketle Okmeydânı’na tîr atdı biñ adım
Kemân-keşlikde taş dikdi hüner gösterdi ‘udvâna

Ne dem alsa kemânın destine bâzû-yı kuvvetle
Düşer lerze zemîn ü âsûmâna heft eyvâna

...

Hisâb-ı harf-i mu’cemle didim târîhini ‘Aynî
“Hezâr âdem ok atdı Şeh Selîm taş dikdi meydâna” (1207)

(T163)

3.3. DENİZE GEMİ İNDİRME

Sosyal hayatı düzenleyen birçok uygulamada görüldüğü gibi gemilerin denize indirilmesinde de bazı özel davranışların varlığı dikkati çekmektedir. “Ecnebilerin ve korsanların taarruzlarından sahilleri muhafaza etmek amacıyla Osmanlı donanmasının her sene ilkbaharda denize çıkması II. Bayezid zamanında âdet olmuş ve on dokuzuncu asır ortalarına kadar devam etmiştir.” (Uzunçarşılı, 1948, s. 437). Özellikle Tersâne-i Âmire’de teferruatlı bir biçimde düzenlenen denize gemi indirme merasimlerinin “ne zaman yapılacağı müneccimbaşından alınan zaiçe ile belirlenmektedir.” (Batmaz, 2007, s. 158). Müneccimbaşının belirlediği uğurlu vakitte ve devlet erkânının katılımıyla gemiler “Şeyh Efendi’nin dua etmesiyle ve kurbanların kesilmesiyle denize indirildikten sonra gemiye isim verilirdi.” (Batmaz, 2007, s. 164).

3.3.1. Üç Anbarlı’nın Denize İndirilmesi

Üç anbarlı, “Buharlı gemilerin icadından evvel kullanılan birinci sınıf yelkenli harb gemilerinden birinin adıdır. Üç anbarlı gemiler Osmanlılar tarafından 1093 (1682) senesinden itibaren kullanmağa başlanmıştır.” (Pakalın, 1993a, s.556). “Bütün Üç anbarlı kalyonların hem güvertesinde ve hem de palavra (ikinci kat) orta kat ve top anbarı denilen üç anbarında toplar vardı.” (Uzunçarşılı, 1948, s.473).

“Hudâvendigâr-ı Esbak Cennet-Mekân Sultân Selîm Hân-ı Sâlis İbnü’s-Sultân Muştafâ Hân-ı Sâlis Hazretleriniñ Zamân-ı Saltanatları Deryâ Kapudânlarından Üçüncü Teşâdüf İden Hüseyin Pâşâ’nıñ Şuhûr-ı Selâsede Rûz-ı Se-şenbih Sâ’at Üçde Bir Kıt’ası Üç Anbarlı Olarak Bahre İndirdiği Üç Kıt’a Sefâyine Târîhdir” başlıklı tarih manzumesinde Antep’li Aynî, üç geminin felek ünvanlı III. Selim Han’ın zamanında üç feleğin yüksekliğine ulaştığını, “Tanrı erenlerinin en uluları” (Pala, 2000, s. 405) nın duasıyla karadan inip yedi denizin her tarafını dalgalandırdığını anlattıktan sonra bu tarihin muska gibi yazılmasını istemektedir. “Bu üç gemi, üç aylarda Salı günü saat üçte indi” diyerek tarih düşürmektedir:

Felek-şân Hân Selîm-i Sâlis’iñ bu devr-i luftında
Sipih-r-i sâlise rif’atde oldı rû-be-rû üç fülk

Hezârân hamd ola üçler du'âsıyla inüp berden
Yedi deryâyı itdirdi telâţum sû-be-sû üç fülk

Yazılsun 'Ayniyâ vefk-i müselles-veş bu târîhim
“Üç aylar yevm-i şalı sâ'at üçde indi bu üç fülk” (1211)
(T239)

“Yalnız Üç Anbarlı'ya” başlıklı tarih manzumesinde şair, Basra Körfezi ile Hint Denizi'nin ve Asya ile Avrupa kıtalarının hükümdarı, Osmanlı sülalesinin yüz suyu Selim Han'ın gönül arayan Üç Anbarlı'yı denize indirdiğini belirtmiş ve “bu Üç Anbarlı Allah'ın ulu evliyalarının gayretiyle yeniden indi” ifadesiyle de evliyaların söyleyişine benzer bir şekilde tam tarihini vermiştir:

Şeh-i berreyn ü baħreyn âb-ı rûy-ı âl-i 'Osmânî
Cenâb-ı Hân Selîm indirdi bir dil-cû Üç Anbarlı

Didim târîh-i tâmin⁵¹ nuţk-ı ehlullâh ile 'Aynî
“Yeñiden indi üçler himmetiyle bu Üç Anbarlı” (1211)
(T240)

Üç Anbarlı'nın denize indirilişini konu edindiği diğer bir manzumede şair, hak ile hükmeden Sultan Selim'in iyilik zamanında Üç Anbarlı'nın zafer dolu iki gemiyle indiğini ve bu olayı da “ne mutlu ki Üç Anbarlı iki kalyon ile indi” mısrası ile her tarafa müjdelediğini söylemektedir:

O deryâ-ma'delet Sultân Selîm'in devr-i luţfında
İki fülk-i zafer-meşhûn ile indi Üç Anbarlı

Cihâna sû-be-sû müjde didim târîhini 'Aynî
“Sa'âdet ki iki kalyon ile indi Üç Anbarlı” (1211)
(T246)

---

⁵¹ târîh-i tâmin: târîh-i tâmin

3.3.2. Nusretiyye Kalyonu

Kalyon, “buharlı gemilerin icadından evvel kullanılan yelkenli ve kürekli harb gemilerinden birinin adıdır. İki ve üç ambarlı ahşap büyük harb gemileri bu ismi alırlardı.” (Pakalın, 1993a, s. 153).

“Dîger Nuşretiyye’ye” başlıklı tarih manzumesinde ise Aynî, gayret denizi ve saltanatın yüzüsu olan Mahmud Han’ın kalyon yaptırmasını ve denizi tamamen canlandırmasını konu edinmiştir. Gönül çeken tarih mısraını da “Nusretiyye denizi kuş gibi bularak denize indi” şeklinde dile getirmiştir:

Baħr-ı himmet âb-ı rûy-ı salţanat Maħmûd Hân
Yapdı bu kalyonu itdi sû-be-sû ihyâ yemi

‘Ayniyâ seyr eyleyüp târîh-i dil-cûsın didim
“İndi vâlâ Nuşretiyye buldı tğayr-âsâ yemi” (1251)
(T247)

Şair, bir başka tarih manzumesinde yine Nusretiyye adlı gemiyi ele alarak Mahmud Han’ın dağa benzeyen bir gemi yaptığını, âlemin hükümdarına bu gemiyi denizde ve karada beğendirdiklerini dile getirmiştir. “Sadabad’da denize Nusretiyye adlı gemi indi” mısraıyla tarihi H. 1251 olarak vermektedir:

Kûh-peyker bir gemi yapdı yine Maħmûd Hân
Baħr u berde itdiler taħsîn şâh-ı ‘âleme

Buldı âbın sû-be-sû ‘Aynî didim târîhini
“Sa’d-bâdâ⁵² Nuşretiyye nâm fûlk indi yeme” (1251)
(T248)

3.4. YENİ YIL TEBRİĞİ

“Yıl Muharrem ayıyla başlar ve yeni yıla fazla kutlama yapılmaksızın girilirdi. Yaşıt olanlar birbirini tebrik eder, gençler yaşlıların elini öper ve yaşlılar da onlara, uğur

---

⁵² Sa’d-bâdâ: Sa’d-âbâda

getirmesi amacıyla bütün yıl saklanan bir sikke verirdi.” (Lewis, 2009, s. 115). Antepli Aynî Dîvânı’nda yapılan taramalar neticesinde “Tevârîh-i Sâl” ya da “Târîh-i Sâl” başlıklarıyla tespit edilen yeni bir yılın gelişini konu alan tarih manzumelerinde, şairin genel olarak o dönemde tahta bulunan padişahın yeni yılını kutladıktan sonra, gelen yeni yılın padişah için her anlamda hayırlı olmasını dileyen cümleleriyle örülü bir planı izlediği görülmektedir.

“Tevârîh-i Tebrîk-i Sâl Berây-ı Hudâvendigâr-ı Esbak Cennet-Mekân Sultân Selîm Hân Revvahallâhu Ta’âlâ Rûhahu” başlıklı tarih manzumesinde Aynî, yeni yılın gelmesinden dolayı Sultan Selim’in bin yeni yıl daha görmesini ve saltanat tahtının en yüksekinde oturmasını temenni ettikten sonra hicretin bin iki yüz on birinci yılı geldi diyerek de tarih düşürmektedir:

Göstere Bârî Hudâ biş sâl-i nev iclâl ile
Olalar bâlâ-nişîn-i şadr-ı taht-ı şevketiñ

‘Ayniyâ lafzen ü ma’nen söyledim târîh-i sâl
“Biş iki yüz on birinci sâl geldi hicretiñ” (1211)
(T351)

“Târîh-i Sâl-i Dîger” başlıklı manzumede Aynî, yüce Allah’tan III. Selim Han’ın yeni yılını mutlu geçirmesini, ömrünü ve saltanatını uzatmasını dilemektedir. Aynî, dua edip yeni yılın tarihini de “Allah her yıl Sultan Selim’i mesut etsin” mısraıyla ifade etmektedir:

Hân Selîm-i Sâlis’iñ nev-sâlini mes’ûd idüp
‘Ömr ü baht u şevketin müzdâd ide Rabb-i Celîl

...

Eyleyüp ‘Aynî du’â târîh-i nev-sâlin didim
“Her sene Sultân Selîm’i şâd ide Rabb-i Celîl” (1220)
(T352)

“Hâkân-ı Firdevs-Âşiyân Bu’l-Megâzî Sultân Maḥmûd Hân Hâzretlerine Taḫdîm Olunan Tevârîh-i Sâldir Nevverallâhu Ta’âlâ Maḫâmehu” başlıklı yeni yıl tebriği için kaleme alınan bu tarih manzumesinde şair, Mahmud Han’ın yeni yılını kutladıktan sonra onun

zamanında tüm cihanın sevinçle dolmasını dilemiştir. Son beyitte dile getirilen “şükürler olsun ki Mahmud Han her yıl mutlu ve sevinçli” ifadesindeki noktalı ve noktasız harflerin ayrı ayrı hesap edilmesiyle H. 1250 senesini iki tarihle belirtmiştir:

Sâl-i nev-i Maḥmûd Ḥân tebrîk olsun her zamân
‘Aşrında bu ‘âlem hemân sûr u meserretten tola

...

Menḳûṭ u mühmelden didim ‘Aynî dü târîḥ-i sene

“Her sâlde Maḥmûd Ḥân mes’ûd u ḥurrem ḥamd ola” (1250)

(T353)

“Târîḥ-i Sâl-i Dîger” başlıklı tarih manzumesinde Aynî, zamanın hükümdarına biri sözel olarak diğeri de ebced hesabıyla iki yeni yıl tarihi söylemiştir:

Elfâz u ma’nâdan biri yek-dîgeri cevher gibi

Şâh-ı zamânıḡ vaşfına yazdım iki târîḥ-i sâl

Bu sâl-i ferḥunde-edâ biḡ iki yüz elli iki

“Her sâl ḥurrem-bâl ola Sultân-ı Maḥmûdü’l-ḥişâl” (1252)

(T354)

“Dîger” başlıklı manzumede H. 1226 yılının tarihi, yeni yılda yani bin iki yüz yirmi altıda Sultan Mahmud’un bir ayı bu yeni yıla benzesin ifadesiyle verilmeye çalışılmıştır:

“Sâl-i nev bu yıl biḡ iki yüz yigirmi altıda”

“Ḥân Maḥmûd’uḡ ola bir mâhı hem-sâl-i cedîd” (1226)

(T355)

“Târîḥ-i Sâl-i Dîger” başlıklı tarih manzumesinde Antepli Aynî, Mahmud Han’ın her saatinin bin yıl olmasını, her yılının da talihli olmasını, Allah’ın yardımıyla kıyamete kadar gönlü sevinçle dolu bir şekilde tahtında kalmasını diledikten sonra şahın huzuruna sene tarihini “Sultan Mahmud bin yeni yılda mutlu olsun ve arzusuna kavuşsun” diyerek düşürmüştür:

Her sâ'ati biñ sâl ola her sâli ferruḥ-fâl ola
Nuşretle ḥurrem-bâl ola tahtında tâ yevm-i tenâd

‘Aynî sene târîhîni itdim ḥuzûr-ı şâha ‘arz
“Sultân Maḥmûd ola biñ nev-sâl şâd u ber-murâd” (1227)
(T356)

“Târîḥ-i Sâl-i Dîger” başlıklı manzumede şair, Mahmud Han’ın her yıl mutlu olmasını dilemiş ve bu yılın sevinç dolu şenlik yılı olan bin iki yüz elli olduğunu belirtmiştir:

“Hurrem ü mesrûr ola Maḥmûd Ḥân her sâlde” (1250)
“Biñ iki yüz elli bu yıl sâl-i sûr-ı pür-sürûr” (1250)
(T357)

“Târîḥ-i Sâl-i Dîger” başlıklı bir diğerk manzumede Aynî, bin iki yüz elli bir yılının gelişini müjdelemiş ve Sultan Mahmud’un bin yıl mutlu olması dileğinde bulunmuştur:

“Bâd-müjde biñ iki yüz elli bir vaktü’r-rebî” (1251)
“Şâd ola biñ yıl kadar Sultân-ı Maḥmûdü’s-siyer” (1251)
(T358)

3.5. HAC İBADETİ

Osmanlı toplumunun büyük bir kısmının mensup olduğu İslâm dininin beş şartından biri olan ve hem beden ile hem de mal ile yapılan ibadetlerden biri olan hac, “Müslümanların Zilhicce ayında Kâbe’yi ve çevresindeki belli yerleri usulüne göre ziyaret etmeleridir.” (Pala, 2000, s. 163). Aşağıda verilen manzumede hac ibadetine ait Kâbe’nin tavaf edilmesi geleneğine ve bu ibadeti yerine getirenlerin içsel bir arınma yaşayarak tüm günahların Allah tarafından affedileceğine ve bu sayede gerçek bir huzura ulaşılacağına olan inanca yer verilmiştir.

“Şâ’ib Pâşâ Ḥazretlerinin Bundan Aḳdem Edâ Eyledikleri Farîza-i Ḥacc-ı Şerîfe Târîḥidir” başlıklı tarih manzumesinde Aynî, Saib İbrahim Efendi’nin Hz. Muhammed’in kabrini ziyaret ettiğini, Kâbe’yi tavaf ettiğini, Allah yolunda arzusuna ulaştığını, içten bir

sevgi ile Yüce Kâbe kapısına yüz sürdüğünü, Kâbe'ye vardığını, Babu'r-Rahme'ye ulaştığını, hac yolunu gayretle kat edip huzur bulduğunu ve Allah'ın af kapısından içeri girdiğini ifade etmiştir. Saib Paşa'nın yerine getirdiği hac ibadetinin tarihini de “Allah, Saib Efendi haccını kabul etti” ifadesiyle H. 1230 olarak belirtmiştir:

Zâ'ir-i kabr-i Resûl ü tâ'if-i Beyt-i Harâm
Râh-ı Hâk'da menzil-i maşûdına buldı vüşûl

Sürdi bâb-ı Ka'be-i 'ulyâya yüz ihlâş ile
Vardı Beytullâh'a Bâbu'r-Rahme'ye kıldı nüzûl

Râh-ı haccı sa'y ile kaṭ' eyleyüp buldı şafâ
Hâk Ta'âlânın der-i gufrânına itdi duḥûl

...

Ḳudsiyân-ı Beyt-i Ma'mûr itdi târîhin nidâ
“Şâ'ib İbrâhîm Efendi haccın itdi Hâk kabûl” (1230)
(T124)

3.6. ÖLÜME DAİR

İslami inanç sistemine göre, bir son olmayıp aksine asıl hayatın başlangıcı olarak kabul edilen ölüm çevresinde kültürel mirasın etkisiyle de bazı uygulamalar, davranış biçimleri gelişmiştir. Kaçınılması mümkün olmayan hayatın geçiş evrelerinden biri olan ölümün dini-felsefi sistem etrafında algılanış biçimiyle ölümden sonra duyulan acının ve bu acının ifade biçimi olan matem uygulamaları arasında bazı çelişkiler olduğu görülmektedir.

“Bu konuda İslam çok açık bir şekilde itidal ve kontrol tavsiye etmekte, aşırı sayılabilecek davranışların karşısında çok keskin bir tavır almaktadır. Ölünün ardından gözyaşı dökülebileceği, ama ağlayıp bağırma ya da daha da şiddetli bir şekilde saçını yolma, yerlerde yuvarlanma, üstüne toprak atma gibi hareketlerin kesinlikle yasak olduğu belirtilmektedir.” (Eldem, 2005, s. 50).

İslam ile çelişen ve İslamiyet öncesi Türk kültürünün izlerini taşıyan bu kalıp davranışlardan biri olan saç yolma eylemine dîvân metinlerinde rastlanmaktadır. Bunun dışında İslam kaynaklı bir davranış biçimi olan merhumun/merhumenin mezarının ziyaret edilmesine ve ruhu için Fatiha okuyup hediye etmeye, vefat eden kişinin ardından duyulan üzüntünün dışı vurumu olan ağlamanın şiddetlenerek gözyaşlarının kanlı akmasına, matem rengi kabul edilen siyahın yas tutan kişinin giyim-kuşamına yansımaya değinilmiştir.

“Vefât-ı Hayriyye Sultân” başlıklı tarih manzumesinde şair, henüz genç olan Hayriye Sultan’ın⁵³ Ramazan ayında ansızın bu âlemden gittiğini, Zühre yıldızının saçını yolduğunu, şafak zamanının akşam ve sabah vakitleri kan ağladığını, gecenin ise kıyamete kadar mateme girip siyaha büründüğünü dile getirerek toplumda yer edinen matem uygulamalarını doğayla eşleştirmiştir. Vefatın tarihini de “Hayriye Sultan, cenneti kendine makam eyledi” ifadesiyle belirtmektedir:

Nâ-gâh bir mâh-ı şıyâm bir kaç gün olup nâ-mizâc

Hayriyye Sultân genc idi gitdi cihândan âh vâh

...

Zühre saçın yoldı şafak kan ağladı şâm u seher

Şeb kim ilâ-yevmi’l-kıyâm mâtem idüp geydi siyâh

...

Târîh-i fevtin ‘Ayniyâ Rıdvân didi hûrîlere

“Hayriyye Sultân eyledi kûy-ı cinâmı cilve-gâh” (1248)

(T449)

“Ahmed ‘Azîz Pâşâ Hazretleri Vefâtınadır” başlıklı manzumede Aynî, ne yazık ki o bilgin vezir Ahmed Aziz Paşa’nın⁵⁴ ahirete göçtüğünü, bu nedenle de dünyanın yas ile dolduğunu ve gençlerin, yaşlıların ağlamakta olduğunu söylemiş ve bundan sonra yapılması gerekenin Allah’ın dergâhına el açıp bir Fatiha okuyarak merhumun ruhuna hediye etmek olduğunu izaha çalışmıştır:

⁵³ “Hayriye Sultan II. Mahmud’un kızıdır. 25 Ramazan 1248’de (15 Şubat 1833) vefat eyledi”. (Süreyya, 2003, s. 17).

⁵⁴ Aziz Ahmed Paşa “6 Muharrem 1229’da (30 Aralık 1813) gecesi vefat eyledi ve Bursa’da atalarından Karaçelebizade Abdülaziz Efendi’nin yanına defnedildi.” (Süreyya, 2003, s. 344).

Hayf ol vezîr-i dâna ‘uqbâda itdi me’vâ
Pür-mâtem oldı dünyâ nâlende pîr ü bernâ

...

İhlâs idüp en evvel dergâh-ı Hakk’a aç el
Bir Fâtiha oğu gel rûhına eyle ihdâ

Târîh-i fevti oldı ‘âlem kederle töldi
“Câh-ı bihişti buldı Aḥmed ‘Azîz Pâşâ” (1229)
(T453)

“Müşârün-İleyh Meḥmed ‘Alî Pâşâ Ḥazretlerinin Oğlu İsmâ’îl Pâşâ Vefâtına” başlıklı tarih manzumesinde şair, merhum İsmail Paşa’nın⁵⁵ nur dolu kabrinin ziyaret edilerek ruhuna bir Fatiha hediye edilmesi gerektiğini salık vermektedir:

Kıl ziyâret kabr-i pür-envârını ihlâs ile
Rûhına bir Fâtiha eyle hediye ve’s-selâm

Ol şehîdiñ ḥâcesi ‘Aynî didi târîhini
“Kıldı İsmâ’îl Pâşâ dâr-ı ‘uqbâda maḥâm” (1238)
(T456)

“Şadr-ı Esbak ‘Alî Pâşâ Vefâtına” başlıklı ve vefatı konu alan bir diğer manzumede şair, Allah’ın aslanı Hz. Ali’nin namdaşı olan önceki başkan Ali Paşa’nın⁵⁶ vezirlik makamını terk ettiğini ve dünyadan etek çektiğini aktarmıştır. Bir Fatiha okunup ruhunun sevindirilmesini istedikten sonra Allah’ın, merhumun mezarını nurlandırmasını dilemiştir:

Cenâb-ı şadr-ı esbak nâm-dâş-ı Ḥaydar-ı Kerrâr
Vezâret manşıbın terk itdi dünyâdan çeküp dâmen

...

⁵⁵ İsmail Paşa “Mehmed Ali Paşa’nın oğludur. Sefer 1238’de (Ekim-Kasım 1822) Sudanlılar bunu aldatarak avenesiyle yakmışlardır.” (Süreyya, 2003, s. 829).

⁵⁶ Ali Paşa (Seyyid) “5 Cemaziyelâhir 1242’de (4 Ocak 1827) vefat etti.” (Süreyya, 2003, s. 294).

Oķu bir Fâtiħa ihlâs ile gel rûhını Şâd it
Münevver eylesün ķabr-ı Şerîfin Ħâzret-i Zü'l-men

Yazıldı ķatre-i eşkimle ‘Aynî fevtine târîħ
“Alî Pâşâ rızâullâhda ‘adni eyledi mesken” (1242)
(T458)

3.7. ETEK ÖPMEK

Sosyal hayatta görülen davranış biçimlerinden bir diğeri de etek öpmektir. “Tâzim makamında birinin eteğini öpmek hakkında kullanılır bir tabirdir. Eskiden köle ve cariyelerle içtimai mevkileri aŐağı olanlar efendileriyle büyüklerin elbisenin belden aŐağı doğru sarkan kısmı demek olan eteğini öptükleri için, o hareketin karşılığı bu tabir meydana gelmiştir.” (Pakalın, 1993a, s. 568).

“Ħalîl Ħamîd Pâşâ-zâde ‘Ârif Begefendi Merħûmuñ Rûmili Şadâretine” başlıklı tarih manzumesinde Rumeli kazaskeri olan Arif Beyefendi’nin⁵⁷ eteğini İstanbul’un gönül ehlinin öptüğünü belirterek etek öpme geleneğine değinmiştir:

Ħamdü-lillâh oldu ‘Ârif Begefendi Şadr-ı Rûm
Dâmenin bûs eyledi İstanbul’uñ ehl-i dili
(T94)

“Yaħyâ Begefendi Merħûm Şadr-ı Rûm Olduķda” başlıklı tarih manzumesinde Şair, hüner ve usûl sahiplerinin Yahya Beyefendi’yi tebrik ederek eteğini öptüklerini söylemiştir:

ManŐıb-ı vâlâsını ta’zîm ile tebrîk idüp
Dâmenin bûs itdi erbâb-ı hüner ehl-i rüsûm
(T95)

⁵⁷ Arif Mehmed Bey “Halil Hamid Paşa’nın büyük oğludur. 1237’de (1821/22), Őevval 1240’da (Mayıs/Haziran Arif Mehmed Bey “Halil Hamid Paşa’nın büyük oğludur. 1237’de (1821/22), Őevval 1240’da (Mayıs/Haziran 1825), Cemaziyelâhir 1247’de (Kasım 1831) ve Muharrem 1254’de (Nisan 1838) dört defa birer sene Rumeli kazaskeri olmuştur. (Süreyya, 2003, s. 311).

3.8. MEHTAP SEYRİNE ÇIKMAK

Senenin belli dönemlerinde insanların ay ışığının suya yansıyan ışıltılarını izlemek amacıyla bazı kalıp uygulamalar etrafında tertip ettikleri mehtap seyirleri, dönemin rağbet edilen mesire alanlarında hazırlanan birbirinden lezzetli çeşitli yemekler, hanende ve sazandelerin sabaha kadar icra ettikleri hoş nağmeleri ve denize açılan onlarca kayık eşliğinde gerçekleştirilmiştir.

“17. yüzyılın ikinci çeyreği içinde şeyhülislam Bahaî Efendi'nin başlattığı düşünülen Boğaziçi'nde mehtap âlemleri geleneği yazın üç defa, havalar iyi giderse sonbaharda da bir defa olmak üzere senenin dört ayında (mehtabın 10-12-14. günlerinde olmak üzere toplam 12 gece) yapılmış.” (Özbilgen, 2003, s. 485).

“Sahilden kayıklara binilerek ‘âlem-i âb’ eğlencelerinin yapıldığı işret ve eğlence yeri olan Göksu Mesiresi” (Öztekin, 2006, s. 102) Anadolu Hisarı yakınlarındaki Büyük ve Küçük Göksu derelerinin meydana getirdikleri iki vadi boyunca uzanan mesire alanıdır.

Antepli Aynî, mehtap seyrine yer verdiği gazelinde aşkının şiddetinden kendisini kölesi olarak gördüğü sevgilinin saçını ve yanağını ağlayarak hayal etmiş ve bu hal üzere her gece Göksu'ya mehtabı seyretmeye gittiğini ifade ederek hüznü ve romantik ruh halini renkli bir hayal dünyasıyla aksettirmiştir:

Hayâl-i zülf ü ruḥunla efendim ağlayarak
Bu bende her gice Göksu'ya mâh-tâba gelür

(G48)

4. BÖLÜM

YEMEK KÜLTÜRÜ

Dünyanın üç büyük mutfağından biri olarak kabul edilen Osmanlı mutfağına Kut'un (2005, s. 38) belirttiği üzere Türklerin kendi dışındaki toplumlarla teması geçmesine bağlı olarak oluşup gelişerek çeşitlilik göstermesi böyle haklı bir konum kazanmasını sağlamıştır. Geniş bir zaman ve mekân kapsamında gerçekleşen bu kültürleşme sürecinin temel izleği, Çinlilerle ilişki kuran Türklerin, Orta Asya'da edindikleri mutfak kültürünü yayıldıkları üç kıtada karşılaştıkları farklı medeniyetlerin kültürleriyle sentezlemeleridir. "Selçuklu Devleti'ni kurmakla Perslerin; İslamiyet'i kabul ve temsil etmekle Orta Doğu (Arap) âleminin; Anadolu'yu fethetmekle buğday tahılına ve koyun etine dayalı yemek türlerini tanıma fırsatını buldular. Osmanlı mutfağı, birbirinden zengin bu temeller üzerine kuruldu ve yükseldi." (Güvenç, 2005, s. 16). Böylesine bir senteze ulaşan Osmanlı mutfağına gelişmesine katkıda bulunan coğrafi konumun sağladığı besin çeşitliliğinin de göz ardı edilmemesinde fayda vardır. "Osmanlı mutfağına ve yemek kültürünün özelliklerini, tarihsel kültürel birikimin verdiği çeşitlilik ve coğrafyanın ve iklimlerin verdiği zenginlik ve de denizlerin, göllerin getirdiği bereketle birlikte incelemek ve düşünmek gerekiyor sanırım." (Araz, 2006, s.7).

Birbirinden farklı kültürel birikimlerin harmanlanmasıyla teşekkül eden Osmanlı yemek ve mutfak kültürünün Ramazan, Kurban Bayramı, Muharrem ayı, kandil gibi dini günlerde doğum-lohusalık, sünnet düğünü, evlenme törenleri, cenaze törenleri, kadınların hamam toplantıları, gezintiler gibi sosyal törenler, kutlamalar ve eğlencelerde çorba, etli yemek, pilav, börek çeşitleri, zeytinyağlılar, çeşitli hoşaf, şerbetler, sütlü, şerbetli tatlılar ve meyveler ikram edilmesi sosyal hayatın birçok alanına dâhil olduğunu göstermektedir.

Antepli Aynî'nin Dîvânı'nda yaptığımız taramalar neticesinde yeme-içme konusuyla ilgili içeceklerden şarap, rakı ve kahveye; şekerli yiyeceklerden gül reçeli ve helvaya; meyvelerden nar, şeftali, limon ve ayvaya; et yemeklerinden kebaba ve bir baharat türü olarak da karabibere yer verildiği tespit edilmiştir.

4.1. İÇECEKLER

Osmanlı toplumunun içecek kültüründe de geniş bir yelpazeye sahip olduğu görülmektedir. Başlıca içecek olan sudan sonra birçok farklı meyvelerin kaynatılmasıyla elde edilen hoşaf, şurup ve şerbetler sofralarda yerini almıştır. Farklı pişirme seçenekleri ve kendine has ikram şekliyle kahve, özel bir konuma sahip olmuştur. Bunun dışında şarap, rakı gibi alkollü içkiler Kurn-ı Kerîm’de haram kabul edilmesinden dolayı Osmanlı insanının sofrasında kendine geniş çapta yer edinememiştir.

Dîvânda yaptığımız taramalar sonucunda alkollü içeceklerden arak (rakı) ve şaraba; alkolsüz içeceklerden ise kahve ve şerbete ulaşabildik.

4.1.1. Alkollü İçecekler

4.1.1.1. Gl-‘arak

Gl-‘arak, ‘‘Gl rakısı anlamındadır.’’ (Levend, 1980, s. 327)

O gözleri baygın bakan sevgilinin daha fazla sarhoş olmaması için sakinin şaraba gl rakısı katmamasını isteyen Aynî, makbul olanın katıksız, saf şarap olduğunu aktarmıştır:

Pek de mest olmasun ol ddeleri maħmrum

Sķiy gl-‘arakı bdeye mezc eyleme sen

(K5)

4.1.1.2. Ml

Alkollü içeceklerden bir diğeri de mldr. Elde edilen bilgilerden hareketle Sakız adasında üretilen özel bir çeşidinin olduğu anlaşılmaktadır. ‘‘Jean Thevenot Sakız adasında gördüklerini anlatırken sakız ağaçlarının Ağustos ve Eylül aylarında delindiğini ve yere akıp orada levha haline gelen ham sakızın sonra güneşte kurutulduğunu, bunun bir kısmının mahalli bir nevi likör yapımında kullanıldığını yazar.’’ (Gürsoy, 2014, s. 166).

Aynî, meclisteki o Sakız güzelinin sümbül gibi olan saçını düzenlediğini, saki olup kendisine şarap ikram ederek aklını başından aldığı dile getirmektedir. Bu beyitte şairin Sakız adasında üretilen şaraba dolaylı yoldan değindiğini görmekteyiz:

Meclisde ol Şakız güli tarh itdi zülf-i sünbüli
Sâkî olup virdi müli ‘aqlım perîşân eyledi

(K8)

4.1.1.3. Bâde / Şarâb-ı Ahmer / Şarâb-ı Nâb

Alkollü içecekler arasında en yaygın olanlardan biri de bâde/şaraptır. Burada yer verdiğimiz beyitlerden hareketle şarap üretim ve tüketiminde farklı yöntemlerin olduğu görülmektedir. “Eski şarap yapım teknikleri göz önüne alındığında, şarabın çabuk bozulduğunu ve acı olduğunu söyleyebiliriz. Seyyahlara göre eskiden şarabın tadının acı olmasının bir sebebi şarapların yapılırken içine bardakta berrak ve parlak olması için üzümün kireçte bekletilmesi gösterilmektedir. Seyyahlar İstanbulluların şaraba şeker ya da bal katarak içmeyi sevdiklerini söylemektedir.” (And, 2011, s.172).

O güzelin dudaklarını hatırlayıp şekerli şarap içmeyi ve büklüm büklüm perçemini düşünüp ejderin zehrini içmeyi tavsiye eden şair, bir sonraki beyitte ise her gece mehtapta sabaha kadar sevgilinin berrak kırmızı dudağını, zülfünü, yanağını ve boynunu seyredip kırmızı şarap içmeyi önermektedir. İlk mısradaki sevgilinin dudağıyla tadı ve rengi yönünden şekerli şarap arasında ilgi kurulurken ikinci mısradaki sevgilinin saçının düzensiz ve dağınık olması nedeniyle ejderhaya benzetilmiştir. İkinci beyitte ise, sevgilinin güzelliğini oluşturan tüm unsurların âşıkta yarattığı o mest olma hali kırmızı şarapla güçlendirilmiştir:

Leblerin yâd it o şûhuñ bâde ile sükker iç
Perçem-i ham-der-hamın fikr eyle zehr-i ejder iç

...

Gerden ü ruhsâr ü zülf ü la'l-i nâbın seyr idüp
Subha dek meh-tâbda her şeb şarâb-ı ahmer iç

(G17)

Antepli Aynî, bu beyitte sakiye seslenerek ateşle suyun kaynaşmasının mümkün olamayacağını belirttikten sonra saf şaraba rakı katmamasını istemektedir. Şarap ile ateşi ve rakı ile de suyu ilişkilendiren şair, üzümünden başka hiçbir katkı maddesi içermeyen şarabın kıymetine değinmiştir:

Luţf it şarâb-ı nâba ‘araķ atma sâiyâ
Âteşle âbıñ ülfeti bir şey’e beñzemez

(G93)

4.1.1.4. Kıbrıs Şarabı

Kıbrıs’ta üretilen diğeri adı Gumandarga (Commandaria) olan Kıbrıs şarabının, “ilk yapımı 12. Yüzyılda Tapınak Şövalyelerinin adaya yerleşimine dayanmaktadır.” (Sadrazam-Öznur, 2013, s. 97). Lezzetinin güzelliğinden ötürü kralların şarabı ya da şarapların kralı olarak anılan Kıbrıs şarabının, II. Selim’in Kıbrıs’ı fethetmesinde etkili olduğu söylentiler arasında yer almaktadır.

Şair, o Sakız güzelinin kendisine, Kıbrıs şarabımız sevinç sahibidir, dediğini bildirmektedir. Yine burada şair, Sakız adasında üretilen şaraba sevgiliyi kullanarak gönderme yapmıştır. “Şairler şarabı sevgiliye benzetmişlerdir. Şarabın sevgili gibi düşünülme sebebini, ondan uzak kalamamak olduğu düşünülebilir.” (Bahadır, 2012, s. 182).

Didi ‘Aynî’ye ol Sakız şûhı
Neşve-verdir şarâb-ı Kıbrıs’ımız

(G92)

4.1.2. Alkolsüz İçecekler

4.1.2.1. Kahve

Kahvenin İstanbul’a ilk defa 16. yüzyılın ortalarında geldiği varsayılmaktadır. Bu konuda tam bir tarih verilememekle beraber kahve, toplumsal hayata hızlı bir giriş yapmış, insanlar tarafından benimsenmiş, “her tür eğlencede, misafirlikte, ziyaretlerde kahve sunmak gelenek haline gelmiştir.” (Kut, 2005, s. 55). Fakat diğeri taraftan insanın iradesini devre dışı bırakan tüm besinlerin tüketilmesini haram kabul eden Kur’ân-ı Kerîm’in

merceğinde hayatı şekillendiren din âlimlerinin kahvenin keyif verici bir madde olduğu yönünde yaptıkları yorumları, tartışmaların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Dönemin şeyhülislami Ebusuud Efendi “Kur’ân’da bu içeceklerle alakalı tek kelime bile olmamasına rağmen, kömürleşme derecesinde kavru lan her şeyin Müslümanlıkça yasak olduğuna dair fetva verdi.” (D’ohsson, 1973, s. 57). Kahve ve kahve etrafında teşekkül eden kahvehaneler zaman zaman yasaklanmasına rağmen kahve kendine has bir kültür oluşturarak hayatîyetini devam ettirmiştir. “Edebî belgeler, kahvenin gündelik hayatta oynadığı rolü, bütün cepheleriyle gözler önüne sermeleri ve hayatın canlılığını yansıtmaları” (Açıkgöz, 1999, s. 151) bakımından önemlidir. Bu bağlamda Antepli Aynî’nin Dîvânî’nı incelediğimizde aşağıdaki beyitleri tespit ediyoruz.

Vaktiyle saraylılar ve zenginler tarafından bâhı kuvveti arttırmak için kullanılan sert, kokulu maddenin adıdır. Anber; esmer renkli, donuk manzaralı, keskin ve lâtif kokulu bir maddedir. Kahve fincanlarının dibine bir büyük leblebi tarzında ajurlu bir gümüş kutu geçirilerek bunun içerisine anber doldurulup üzerine sade kahve koyarak anberli kahve içerler, bu suretle kuvve-i bâhiyelerini tenbih ederlerdi. (Pakalın, 1993a, s.61).

Şair, sevgilinin dudağını öpme isteğinden dolayı şekerle akide yenmesinin ve ayva tüyü ile benine duyulan aşktan ötürü de anberli kahve içilmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Aynî yine sevgilinin dudağıyla akideyi ve şekeri, ayva tüyü ve beni ile de anberli kahveyi tadı, kokusu, rengi yönünden bağdaştırarak leff ü neşr yapmıştır:

Ârzû-yı bûs-ı la’l u ‘aşk-ı hâl ü hâttına
Gel ‘akîdeyle şeker yi kahve ile ‘anber iç

(G17)

Aynî, kendisine saf şarap yerine şekerli kahve veren sevgilinin fincanın beyaz, kahvenin siyah, şarabın kırmızı rengini de kullanarak hile ile kendisini kandırdığını ifade etmektedir:

Sükkерli kahve virdi mey-i nâbdır deyu
Reng itdi başa yâr sefid ü siyâh u sürh

(G23)

4.1.2.2. Akide Şerbeti

Devellioğlu (2000, s. 22) akideyi, ağdalanmışken ufak ufak kesilmiş olan şeker olarak tanımlamıştır.

İçilecek tatlı şey olarak tanımlanan şerbetin “orta halliler için basit, zenginler için teferruatlı çeşitleri vardır. Birinci durumda sadece bal veya şeker kullanılır. Diğerlerinde ise, limon yahut portakal suyu, ağaç kavunu, menekşe, gül, safran, ıhlamur suyu vs. katılır.” (D’ohsson, 1973, s. 39).

Şair, eğlence meclisindeki sakinin dudağının şirinliğinden dolayı şaraptan akide şerbeti damladığına değinerek sevgilinin dudağı ile akide şerbetini tadı yönünden bağdaştırmıştır:

Ŧamlar ‘akîde şerbeti la’l-i müzâbdan
Sâkî-i bezmiñ öyle ki şîrîn dudağı var

(G40)

4.2. TATLILAR

Tatlılar Osmanlı mutfak kültüründe önemli bir yer edinmiştir. Öyle ki çeşitli helvaların, reçellerin, tatlıların, şerbetlerin üretildiği helvahane sekiz bölümden oluşan saray mutfağının, Matbah-ı Âmire, müstakil bir bölümünü oluşturmaktadır.

Tatlı kültürü ve sevgisi Türklerde Arap etkisiyle, Müslümanlıkla birlikte başladı ve hızla gelişti. Bu yüzden Osmanlıların yeme alışkanlıklarında dinin etkisi büyüktür. Dinî inanç ve âdetlerde tatlının ayrıcalıklı bir konumu vardır. İftarı açan hurma, Ramazan boyunca yenilen kadayıflar, güllaçlar, baklavalara, Muharrem ayında pişen aşure, ölülerin ruhları için pişirilen helvalar, dökülen lokmalar gibi... (Yerasimos, 2005, s. 237).

4.2.1. Helva

Helva “tatlı anlamına gelen Arapça bir sözcüktür. Adı Arapçadan da gelse Müslüman Türklerin geleneksel tatlısı” (Yerasimos, 2005, s. 248.) kabul edilen helva un ya da irmik, yağ, şeker ve kaymakla yapılan bir tatlıdır. Birçok çeşidi bulunan helvanın insan yaşamının kritik evrelerinde, farklı kutlamalarda sofralarda kendine yer edindiği görülmektedir.

“Osmanlı sarayında helva; keyfin, sevincin, bilimin, kültürün, şiirin, şarkının, nüktenin, tanışmanın, kutlamanın, haremdeki doğumun, veliaht şehzadenin tahta geçişinin, savaşta zafer kazanmanın şerefine pişirilip yenen bir tatlıdır. Helva için helva sohbetleri düzenlenmiş ve aydın kişilerin yetişmesine de vesile olmuştur.” (Tufan, 2008, s. 126).

Şair, bu beyitte aşçıya sipariş ettiği şekerli helvanın tadının sevgilinin kırmızı dudağından öpmenin tadına hiç benzemediğini dile getirmiştir:

Uymadı hiç çâşnî-i bûse-i la'l-i lebe
Sükkerî helvâ sipâriş eylemişdim âş-peze

(G201)

4.2.2. Gül-be-şeker

Gül-be-şeker, “gül yaprağından yapılan tatlı yerine kullanılır bir tabirdir. Şekerli gül demektir.” (Pakalın, 1993a, s.685). Yerasimos (2005, s.239) gül-be-şekeri gül reçeli olarak tanımlamıştır.

Şair, o güzelin ayva tüyü ve dudağından ne zaman bahsetse gül reçelinin tadından güzel koku yayıldığını söyleyerek ayva tüyü ile anber arasında koku yönünden dudak ile gül arasında da renk yönünden ilgi kurmuştur:

Bahs idersem ne zamân la'l ü haţ-ı dilberden
Cûş ider çâşni-i gül-be-şeker ‘anberden

(G170)

4.3. DİĞER BESİNLER

4.3.1. Kebab / Karabiber

Kebab, “doğrudan doğruya ateşte veya kab içerisinde pişirilen ettir.” (Devellioğlu, 2000, s. 500).

Dîvân şiirinde rengi ve şekli dolayısıyla sevgilinin benine benzetilen karabiber (fûlfül), Osmanlı mutfağında çeşitli hastalıkların tedavisi için üretilen çeşitli macunların yapımında ve yemeklerin tatlandırılmasında kullanılmıştır.

Şair, bu beyitte şişede şarabın ve kebab üstünde karabiberin olması gibi aşığın gözünde sevgilinin dudağının ve gönlünde ise yanağındaki benin hayalinin olduğunu belirterek okuyucunun zihninde sevgilinin dudağı ile şarabı, beni ile de karabiberi bağdaştırmayı başarmıştır. Ayrıca şair, ayrılık ve aşk ateşiyle yanan aşığın gönlünün kebaba benzetilmesine de değinmiştir:

Dîdede la'liñ hayâli dilde hâl-i 'ârızın
Şîşede bâde kebâb üstündeki fülful gibi

(G210)

4.3.2. Meyveler

Osmanlıların meyve tüketimi bugünkü anlayışımızdan biraz farklılık göstermektedir. Meyve yemekten sonra değil, yemekle beraber ya da tek başına bir ara öğün olarak tüketilmiş ve daha çok hoşaf yapımında kullanılmıştır.

Meyvelerin edebiyattaki yansımalarına baktığımızda ise, “Dîvân şairleri, insanlar için pek çok açıdan yararları bulunan meyveleri, hem bu yararları hem de bu yararlarıyla bağlantılı olarak soyut ve somut pek çok değişik unsurlarla ilişkilendirilerek şiirlerine yansıtılmışlardır.” (Bayram, 2007, s. 220).

“Tıbbın henüz gelişmediği dönemlerde özellikle ateşli hastalıklarda hastalara ekşi meyve yedirmek, bu ekşi meyvelerin suyunu içirmek, ekşi sularla ıslatılmış bezleri vücudun değişik yerlerine koyarak ateşi düşürmek uygulanan tedavi yöntemlerindedir.” (Öztoprak, 2006, s. 568).

Meyvelerin birçok hastalığın tedavisinde kullanılmasından dolayı gelişen hastaya ekşi meyve göndermek geleneğine değinen şair, o çenesi elmayı andıran sevgilinin ayrılık acısından hasta düşen aşığa nar, şeftali diye limon ve ayva gönderdiğini ifade etmiştir:

Haste-i hicrânına göndermiş ol sîb-i zekân
Nâr şeftâlû deyü leymûn bir ayvâ iki

(G219)

5. BÖLÜM

GİYİM-KUŞAM KÜLTÜRÜ

Osmanlı kültürel dokusunun temel prensibini oluşturan İslamiyet öncesi Türklerin edindikleri birikim ile Anadolu coğrafyasına geçilmesiyle elde edilen kazanımların sentezi sonucunda oluşan tüm bir toplumsal hayatı şekillendiren tasarım biçimleri, giyim-kuşam kültürünün de ana hatlarını teşkil etmektedir.

Üretimsel faaliyetlerin, devletin içinde bulunduğu siyasi, coğrafi, ekonomik gibi şartlarla paralel hareket ettiği göz önüne alındığında, kuruluş dönemini tamamlayarak farklı coğrafyalara yayılan ve buralarda zengin kültürel etkileşimler yaşayan Osmanlının altın çağında, dokumacılık da bu hızlı yükselişe ayak uydurarak çok değerli ürünlerini vermiştir. “Osmanlıların siyasi ve iktisadi yönden çok güçlü konumda olduğu Klasik Dönem’de dokumacılık da imparatorluğun gücüne koşut olarak en güzel ürünlerini vermiş, ipekli dokumalara katılan altın ve gümüş alaşımli tellerle bu kumaşların değeri daha da artmıştır.” (Gürtuna, 1999b, s. 198). Osmanlı klasik zevkinin hâkim olduğu kırmızı, yeşil, lacivert gibi zıt renklerin kompozisyonu bu dönem kumaşlarına damgasını vurmuştur. XVII. yüzyılda hissedilmeye başlayan ve nihayet XVIII. yüzyılda belirli bir sisteme bağlı yürüyen Batılılaşma ve etkileri dokumacılıkta, kumaşlarda da kendini göstermiştir.

Bu dönem kıyafetleri, kumaşlarının malzemesinden desenine kadar birçok özelliğiyle değişmiştir. 16 ve 17. yüzyıllardaki ağır, tok ipeklilerin yerini hafif ipekliler almıştır. Dokumada kullanılan ipek ağırlığı ve tel miktarı azalmıştır. Klasik dönem desenlerinin sağlam zemin şeması parçalanmış, kumaş yüzeylerini kaydırmalı eksen üzerinde sıralanmış çiçek buketleri ve serpmeye çiçekler doldurmuştur. (Tezcan, 2006, s. 230).

Yaşamı ince bir zevk ve teferruatlı bir bakış ekseninde düzenleyen Osmanlı insanı, kumaşlara da gereken özeni göstermiş, onu sadece giyim-kuşamın bir aracı olarak görmemiştir. “Saray hizmetkârlarına ve yabancı diplomatlara giydirilen hil’atlar, duvar perdeleri ve yer örtüleri olarak, geçit ve kabul törenlerine görsel bir görkem kazandıran, padişahın kudret ve cömertliğinin göstergesi” (Atasoy ve diğerleri, 2001, s. 21) olan kumaşlar bu bağlamda bazı simgesel anlamları da yüklenmiştir.

İfradın çok da hoş karşılanmadığı bir dinin mensubu olarak Osmanlılar ve özellikle de hanedan üyeleri ve saray halkının giyim-kuşamlarında bu ilkeye fazlaca riayet ettikleri söylenemez. Sadece hanedan üyelerinin giyebileceği samur kürkler, hiyerarşik basamaktaki statüye bağlı olarak farklı ve diba, atlas, kemha, canfes gibi değerli kumaşlardan üretilen kaftanlar ve birbirinden kıymetli taşlarla süslenen başlıklar giyim ve kuşamı şekillendiren unsurlardan bazılarıdır. Saray dışındaki halkın giyimi incelendiğinde ise, kıyafetler yine bir prestij simgesi olmakla birlikte kumaş, renk ve biçimleriyle saray halkının giyiminden farklılık göstermektedir.

Kıyafetlere cinsiyet ve yaş farklılığı noktasında bakıldığında genel bir kaideye uyulduğu görülmektedir. “Osmanlıların kadın, erkek ve çocuk kıyafetleri arasında ölçülerinden başka fark yoktur. Kıyafet iç giyimin üzerine giyilen şalvar, bürümcük gömlek, iç entarisi ve kaftanlarından oluşur.” (Tezcan, 2006, s. 225). Bu şekilde kombine edilen kıyafetlerin kumaşları mevsimlere göre kürklerle, pamuklularla değiştirilmiştir. Kapalı bir toplumsal yapının parçası olan kadınların giyiminde sokak ve ev giysisi olarak bir ayrıma gidildiği görülmektedir. “Osmanlı kadın giysisi, sokak giysisi olarak ferace ve yaşmaktan; ev giysisi olaraksa şalvar, gömlek, entari ve hırkadan oluşur.” (Gürtuna, 1999a, s. 58). Batılılaşmanın ilk adımlarının atıldığı XVII. yüzyıldan sonra Osmanlı Müslüman kadınların giyiminde önemli değişiklikler göze çarpmaktadır. “Feracelerin yakasına önce bir karış, zaman içinde daha geniş yakalar takılır; yaşmakların kumaşı şeffaflaşır, başı genişleten hotozlar kullanıldığından yaşmaklar gevşek bağlanmaya başlanır ve sırmalarla süslenir.” (Gürtuna, 1999a, s. 33). Kadınların riayet ettikleri giyim kurallarında yaşanan bu gevşemeler sarayın, Müslüman kadınların sokak giysileriyle ilgili fermanlar çıkarmasına neden olmuştur. Kıyafetlerde görülen bu yeni beğeniler, Osmanlı kadınının ev giysisine de yansımıştır. “Önceki yüzyıllarda genellikle yuvarlak olan yakalar; derin, V, U ya da oval kesimlerle dikkati çeker.” (Gürtuna, 1999a, s. 37). XIX. yüzyıla gelindiğinde ise yeni beğeniler, kıyafetlerin kesimlerinde değil; süslenmesinde, detayların kullanımında kendini gösterir. “Avrupa’dan gelen geniş yaldızlı harçlar, bükme ipek kordonlar, oyalar ve danteller, elbiseleri süsler. Entarilerin ön etek uçları, yırtmaçları, kol ağızları ve kol yırtmaçlarına konan bu harçlarla kesimin detayları belirginleşmiş, abartılı bir görünüş kazanmıştır.” (Tezcan, 2006, s. 234).

Giyim-kuşam kültürü başlıklı bölümde kumaşlar ve giyeceklerden sonra gelen üçüncü bir alt başlıkta süslenmeden bahsedilmektedir. Her çağda estetik ve güzel olana ilgi duyan insan, buna erişebilmek için sadece giyim ve aksesuarlardan faydalanmamış, özellikle kadının güzelliğini ön plana çıkaran makyaj malzemelerinden de istifade etmiştir. Sevgili tipinin idealize edilerek verilmeye çalışıldığı dîvân şiirinde de şairler, tüm bu somut dünyaya ait malzemeleri kullanarak kendi tasavvurlarını oluşturmaya ve en güzele ulaşmaya çalışmışlardır.

5.1. KUMAŞLAR

5.1.1. Atlas

Saten olarak da bilinen atlas; parlak, değerli ve ipekli bir kumaş türüdür. “Al, mavi, yeşil, sarı daima düz renklidir ve üzerinde hiçbir tezyini motif bulunmaz; incesi ve kalını olur fakat her iki çeşidi de sertçedir.” (Koçu, 1967, s. 17). Aşağıdaki beyitte şair, düz renkli ve mavi tonunun olması yönünden atlas kumaşla gökyüzünü bağdaştırmıştır.

Şair, bu beyitte fesin en büyük melekler tarafından, atlas kumaşa benzettiği gökyüzünde dokunduğunu ve dokuma tezgâhında enine ve boyuna atılan ipliklerinin güneşin ışınları olduğunu söyleyerek fesi edebi bir üslupla betimlemiştir:

Anı kerrûbiyân nesc eylemişdir çarh-ı atlasda

Şu'â'-ı şemsdendir târ u pûdı böyle fesdir fes

(G96)

5.1.2. Dîbâ

İpekli kumaşlardan olan dîbâ, “Fransızların ‘Brocard’ adını verdikleri çiçek nakışları dokunmuş lüks bir kumaştır ki, bazen türlü renklerdeki çiçeklerin ipekleri arasına altın teller de atılırdı.” (Koçu, 1967, s. 89). “Heft renk, Acem dîbâsı, Firengî ağır telli ve nakışlı mor dîbâ, Venedik heft renk turfanda nakışlı dîbâsı, Venedik’in sair heft renk sade telli dîbâsı, Firengî nakışlı telli dîbâ ve İstanbul’un telli al dîbâsı” (Pakalın, 1993a, s. 449) gibi çeşitleri olan dîbânın aşağıdaki beyitten hareketle su dîbâsı denilen siyah-beyaz renklerde bir türü olduğu da anlaşılmaktadır.

Antepli Aynî, aşağıdaki mısralarda sevgilinin saçının ve yüzünün rengi ile kendi göz rengi arasında bir bağdaşıklık kurmuştur. O güzelin zülfünün karanlığına ve yüzünün duruluğuna bakmaktan gözünün beyaz ve siyah olan ipek bir kumaşa büründüğünü zarif hayallerle aktarmıştır:

Sâde-rûy u târ-ı zülf-i dilbere nezzâreden
Bir şu dîbâsı geyindi çeşmim ağ u karadan

(G159)

5.2. GİYECEKLER

5.2.1. Kemer

Günümüzde daha çok aksesuar olarak kullanılan kemer, “bir şerid şeklinde yapılan ve giyilen esvabı belden sıkı tutmak için veya sadece süs olarak kullanılan bele yalnız bir defa dolanarak önden bir toka ile tutturulan şey” (Koçu, 1967, s. 152) olarak tanımlanır.

Antepli Aynî, tasavvufi bir yorumlamaya açık olabilecek şekilde, gerçek bir aşğın- ilahi aşka ulaşmaya çalışan kişinin- süsten, gösterişten uzak durarak sadece hırka giyip ip kuşanacağını, süslü elbise ve gümüş kemerin ise kadınlara mahsus olduğunu dile getirmiştir:

Hırka geyer de ip kuşanır merd-i ‘aşk olan
Sîmîn niṭâk u câme-i zîbende zendedir

(G51)

5.2.2. Fes

“Kırmızı çuhadan yapılmış, tepeye doğru daralan silindir şeklinde olup üstünden sarkan bir püskülü bulunan” (Tezcan, 1995, s. 145) başlığa verilen isimidir. İlk olarak Fas'ta üretilen fesin Osmanlılarda kullanımı XVI. yüzyıla tekabül etmektedir. Bu yüzyılda Osmanlı, Cezayir'i topraklarına katmıştır. Fes ise, Cezayirli deniz akıncıları tarafından kullanılan ve onların simgesi haline gelmiş bir çeşit başlıktır. "Cezayir Korsanları başlarında fes giymişlerdi, onların kırmızı fesleri hatta alameti farikaları olmuştu." (Koçu, 1967, s. 113). Yine bu yüzyılda kadınların fesi yaygın bir biçimde kullandıkları bilinmektedir. "Müslüman Türk kadınının günlük ev hayatının tuvaletinde başını

hotozdan çok tepelikler, inciler, elmaslarla bezenmiş, altın tellerle işlenmiş fesler süslemiştir." (Koçu, 1967, s. 116). 1826'ya gelindiğinde ise, II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırıp yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye adlı yeni bir ordu kurması ve yeni ordunun kıyafetinde de değişime gidilmesi sonucunda fes, askerin resmi başlığı olmuştur. Daha sonra bu uygulama tüm devlet memurlarına ve ulemaya uygulanmıştır. Tüm bu gelişmeler neticesinde fesin kullanım alanı büyümüş ve sivil halkı da etkisi altına almıştır. Fesin sivilleşmesi, bireylerin toplum içindeki konumlarının belirlenmesinde bazı sorunlar yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bu karışıklığı önlemek amacıyla halkın fesi kullanırken herhangi bir aksesuara yer vermemeleri kararı alınmış, fakat bunda da çok başarılı olunamamıştır. "Halkın dalfes giymemekte ısrar etmesi üzerine esnaf takımının yemeni, çember, ağabani, yazma, tülbent gibi şeyler sarmalarına izin verildi ve bundan sonra fes süratle yayıldı." (Tezcan, 1995, s. 416).

Aşağıdaki beyitte şair; sırma perçemli, beyaz tenli, cilveli bir güzeli Cezayir fesi ve mintaniyla tasvir ederek dönemin giyimi hakkında ipuçları sunmuştur:

Bu güzellik sırma perçem bu edâ sîmîn vücûd
Ol Cezâyir fesli şûh-ı nîm-ten pûşumdadır

(G57)

5.2.3. Panço

Koçu, (1967, s. 128) harvani kelimesini harmani, harmaniye maddesinde ele almış ve pelerinin, bilhassa erkek pelerinin ve asker pelerinin adı olduğunu belirtmiştir.

Yine bu beyitte II. Mahmud zamanında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve ardından askeriyede gerçekleştirilen kıyafet inkılâbı neticesinde tüm askerlere getirilen fes takma zorunluluğunun izleri görülmektedir.

Antepli Aynî'nin aşağıda giyim kuşamıyla tasvir ettiği, kışlaya gelen genç yüzbaşı dikkati çekmektedir. Bu genç yüzbaşı; elindeki gümüş kırbacı, belindeki altın işlemeli kılıcı, sırtındaki gül pembe renkli pançosu ve başındaki sade fesiyle gözümüzün önünde canlanmaktadır:

On beşinde böyle bir yüzbaşı gelmez kışlaya
Geyse de her heftede biş nev-cüvân dünyâda fes

Elde sîmîn tâziyâne belde tîğ-i zer-nişân
Arkada gül-penbe harvânî serinde sâde fes

(G97)

5.2.4. Arakçîn

Arakçîn, “kenarlarının ve içinin ter ile yağlanıp kirlenmemesi için külah veya kavuğun altına giyilen takkenin adı”dır. (Koçu, 1967, s. 13).

Bu beyitte şairin, sevgilinin takkesinin altındaki perçemin Çin diyarına hükmettiğini ve fesin âşıkların başına püsküllü bela olduğunu dile getirdiği görülmektedir. Beyitte yer alan püsküllü bela deyiminden hareketle önemli bir bilgiye erişilmektedir. “II. Mahmud devrinin bükülmemiş ipekten bol mavi iplikli püskülü başın hareketi veya rüzgâr sebebiyle sık sık dağılıyordu ve taşıyana derbeder bir görünüş veriyor, sık sık taranması, düzeltilmesi gerekiyordu. Bu püskülleri taramak için çarşıda, sokaklarda küçük çocuklar ellerinde taraklarla dolaşır ve para kazanırlardı.” (Tezcan, 1995, s. 416). İşte şair, burada hem fesin kullanımından doğan güçlüğü yani âşıkların başına bela olmasına değinmekte, hem de fesin püskülleriyle sevgilinin takkesinin altından görünen perçemini ilişkilendirerek o güzelin saçının da âşıkların başının belası olduğunu belirtmektedir:

Diyâr-ı Çîn’e hükm eyler ‘arak-çînindeki perçem
Ser-i ‘uşşâka püsküllü belâdır pek yamandır fes

(G98)

5.2.5. Şalvar

Giyeceklerden bir diğeri de şalvardır. "Hem erkeklerin hem kadınların giydiği bol ağı geniş üst donu; erkek şalvarları ekseriya yünlü kumaşdan, kadın şalvarları da bazan ipekli kumaşdan olurdu." (Koçu, 1967, s. 215).

Şair sırma saçlı, ince belli bir güzeli okuyucuya aktarırken o güzelin ince atın kemerini, dizlik bağını ve şalvarını da söz konusu etmiştir:

Şırma saçı zerrîn kemeri ince bel ince
Reftârı boyunca beli endâmı belince

Dizlik bağı pek ince kemer ince bel ince
Şalvarı sürinince o şemşîr belince

(G189)

5.3. SÜSLENME

5.3.1. Sürme

Sürme, “kadınların süs amacıyla göz kenarlarına sürdükleri, siyah veya lacivert renkli toz bir maddedir.” (Çetinkaya, 2010, s. 69).

“Kâşîde Der-Sitâyiş-i Tayyâr Pâşâ ve Tertîb-i Dîvâneş” başlıklı kasidede yer alan bu beyitte şair, o güzelin ayna alarak gözlerine sürme çekip güzelliğine ve cazibesine baktığını ve kendisine hayran olduğunu dile getirmiştir. Burada bir tür makyaj malzemesi olan sürmenin, kadının güzelliğini belirginleştiren bir unsur olduğu anlaşılmaktadır:

Âyîne aldı yanına sürme çeküp çeşmânına
Pek bakdı hüsni ü ânına kendin de hayrân eyledi

(K8)

6. BÖLÜM

MÜZİK

Kültür tarihimizde musikin varlığı Osmanlılardan çok daha evvel İslamiyet'ten önce bu sanatı şiir ve raksla icra eden Türklerde de görülmektedir. “Türk musikisinin en eski şeklini, baskı-ozanların kopuzla çaldıkları dini-sihirbazane nağmelerde aramak icap eder.” (Köprülü, 1999, s.111).

“İslam dünyasında oluşan musiki geleneğinin bir devamı olarak değerlendirilmesi gereken Osmanlı musikisinin” (Cançelik, 2013, s.23) Osmanlı toplum hayatının birçok alanına sirayet ettiği görülmektedir. “Çocuk doğduğunda kulağına ezan okunması, çocukluk oyunlarında, konaklarda, evlerde, düğünlerde, muharebelerde, cenazelerde musikin var olması, mektebe ilahilerle başlanması” (Atasoy, 1999, s.778) müziğin eğitim kurumlarından siyasi, askeri kurumlara kadar ulaştığını, gündelik yaşamın olağan akışı içinde kendine yer edindiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu olağan akış içinde müzik, devleti yöneten padişah ve devlet adamlarının ilgisini çekmiş, tekke ve mevlevihanelerde dini bir silüet kazanmış, bimarhanelerde hastaların dertlerine şifa olmaya çalışmış, savaş zamanlarında çalınan mehter havalarıyla orduya güç vermiş, ramazan şenliklerinde, sünnet törenlerinde, düğünlerde insanların eğlenmesine vesile olmuş, doğum ve cenaze törenlerinde okunan mevlidler yoluyla da başlangıcından sonuna kadar hayatın her anında var olduğunu göstermiştir.

Tanrıkorur'un (2011, s.16) bir imparatorluğun müziği olmak bakımından, musikiyle doğrudan ilgili askeri, dini-tasavvufi, saray ve elit çevrelerde müesseseseleşmiş, çok çeşitli etnokültürel unsurların katılımıyla renklenmiş ve zenginleşmiş büyük bir sentez sanatı olarak tanımladığı Osmanlı musikisi, İstanbul'un fethiyle beraber kendi geleneğini oluşturmaya başlamıştır. Bu gelenek ise, İstanbul'un “Anadolu'nun çeşitli eyaletlerinden ve yeni fethedilen ülkelerden ve şehirlerden gelen musikicileri kendine çekmesiyle” (Aksoy, 1999, s.803) kurulmuştur. Fakat 17. yüzyıldan itibaren büyük bir değişime gidilerek İstanbul'a has klasik Osmanlı üslubunu oluşturan büyük adımlar atılmıştır. “Eski repertuvar terk edilmiş, yeni bestelenen eserlerin güftelerinin çoğu Osmanlı Türkçesi ile yazılmaya başlanmıştı. Yeni bestelerin çok büyük bir çoğunluğu geçmiştekine oranla çok dar bir coğrafi bölgeden ses getiriyordu. Bir Osmanlı, daha özel

bir deyişle bir İstanbul klasik musiki geleneğinden söz edilebilirdi artık.” (Wright, 1993, s.525). 19. yüzyıla gelindiğinde ise, Türk musikisinin “III. Selim ve II. Mahmud’un vermiş olduğu destek neticesinde yetişen büyük musikişinasların katkılarıyla yüzyılın ilk yarısında zirveye çıktığı, yüzyılın ikinci yarısına doğru saray desteğinin kesilmesiyle duraklama ve gerilemeye başladığı” (Demirtaş, 2009, s.148) dikkati çekmektedir.

Müzikalite açısından yüksek bir değere sahip olan aruz vezniyle icra edilen dîvân şiirinin aynı zamanda din, tasavvuf, tarih, ilim, felsefe, kültürel unsurlar gibi farklı kaynaklardan da beslendiği göz önüne alındığında klasik şiirin müzikten ayrı düşünülemeyeceği ispatlanmaktadır. Bu bağlamda Antep’li Aynî’nin Dîvânı’nı incelediğimizde makam, enstrüman gibi bazı musiki terimlerine yer verildiğini ve aynı zamanda da bu ifadelerin kimi zaman sözlük ve terimsel anlamlarıyla kullanılarak tevriye sanatının uygulandığını kimi zaman da doğal unsurlarla ilişkilendirilerek benzetme ögesi olarak ele alındığını tespit etmekteyiz.

6.1. MÜZİK ALETLERİ

6.1.1. Kudûm/Ney

Kudûm için şu bilgilere erişilmiştir:

Türk musikisinde bir usul vurma aleti. Bilhassa Mevlevihânelerde, bazen diğer tekkelerde, nadiren din dışı musikîde kullanılmıştır. Mevlevîlerde adeta kutsal sayılmış ve “kudûm-ı şerîf” denmiştir. Kendisine has tatlı bir sesi vardır. Mevlevî ayinlerinde semazenler, kudûmun darblarına ayak uydururlar. Nakkâreden büyük, kûstan küçüktür. Deriye (zahme) denen sağ deynek kuvvetleri zamanları vurur. Her iki deynekle vurularak velveleli veya velvelesiz şekilde usul vurulur. (Öztuna, 2000, s.209).

Ney ise, “Türk musikîsinin en marûf nefesli sazıdır. “Ney” Farsça “Nay” kelimesinin muhaffefidir ve kamış demektir. Sarı ve budaklı bir çeşit kamıştan yapılır. Mevlevî tarikatında bir çeşit kutsal saz olmuş ve çok itibar kazanmıştır. Ney çok hisli, tesirli bir sazıdır.” (Öztuna, 2000, s. 299).

Mutribe gelince “saz, sazende ve hanende topluluğu. Türk Musikîsi’nde hususî mânâsı ise, Mevlevihânelerde Âyîn-i şerîf icrası sırasında okuyan ve çalan dervişlerin hey’et-i umûmîyesine verilen ad.” (Öztuna, 2000, s.277.)

Şairin dilde Allah'ın birliği, belde Mevlevi dervişlerinin sema ayinlerinde giydikleri geniş eteklik olacak şekilde her zaman kudüm, muTRIB ve ney dinlenerek sema edilmesini önerdiği bu beytinde müzik aletlerinin Mevlevi ayinlerinde de kullanıldığını görmekteyiz:

Dem-â-dem dinle yâ hû gel kudüm u muTRIB ü nâyı
Semâ' it dilde tevHîd-i İlâhî belde tennûre

(T153)

6.1.2. Kûs/Tabl/Dümbelek

Kûs, “Türk musikisinde bir vurma aleti. Askerî musikîde Mehterhâne-i Hâkanî’de kullanılmıştır. İki elde tutulan iki eşit büyüklükte tokmakla usul vurulur. Bakır üzerine deve derisi geçirilmiştir. Yarım yumurta şekline benzer ve üst kısmı, en geniş yeridir.” (Öztuna, 2000, s.209.)

Davul da denen tabl, “Türk devletlerinde saltanat alâmetidir ve ancak müstakil hükümdar tabl vurdurabilir. O ülkedeki bütün tabller, o hükümdar namına belirli askerî merasimle vurulur. Tabl-ü alem daima beraber geçer ve sikke kestirmek ve hutbe okutmakla beraber dört saltanat unsurunu teşkil eder.” (Öztuna, 2000, s. 461).

Dümbelek ise “Türk musikisinde usul vurma aletlerinden biri. Bir çömleğin dibi çıkarılıp deri gerilerek yapılan bir çeşit darbukadır.” (Öztuna, 2000, s.105).

Antepli Aynî, bu beyitte o yıldız ordulu hükümdarın (III. Selim) bir vezirini düşmana gönderdiğinde davul ve dümbelek sesinden gökyüzünün çınlamayla dolacağını ifade ederek mehter müziğinin savaş dönemlerinde fonksiyonuna değinmiştir:

Bir vezîrin haşma ta'yîn itse ol encüm-sipâh
Pür-tanîn eyler sipihri kûs u tabl u dümbelek

(T166)

6.1.3. Sîne-kemân

Adı geçen enstrüman “şimdiki keman Batı musikîsinden intikal etmeden evvel, Türk musikîsinde kullanılan keman çeşidi. ‘Ayaklı keman’ fakat boyna değil, daha irice olduğu için göğse dayanması sebebiyle ‘sinekemânı’ denmiştir.” (Öztuna, 2000, s.427).

İyi bir arkadaş olan mutriba, çalgı çalan kişiye, seslenen şair eğlence meclisinde hareketin artması için zilli tefe, bir sinekemana ve bir de neye ihtiyaç olduğunu dile getirerek eğlence meclislerinde çeşitli enstrümanların vazgeçilmezliğine vurgu yapmıştır:

Bu bezmimiziñ cünbişi ey muṭrib-i hoş-dem
Bir dâ'ire bir sîne-kemân bir neye muḥtâc

(G18)

6.1.4. Def/Çeng/Tanbûr

Def, “Türk musikîsinde bir usûl vurma âleti. Son zamanlara kadar defe Türkler “daire” demişlerdir. Zira tam bir daire şeklindedir. Def, bir kasmağın yalnız bir tarafına geçirilmiş ince bir deri ile, biraz enli olan kırk cm çapında kasmağın yanlarına geçirilmiş birkaç çift zilden ibarettir.” (Öztuna, 2000, s.79).

Çeng ise, “Türk musikîsinde vaktiyle kullanılmış bir sazdır. Harpın ilkel bir şeklidir. Yay şeklinde yani eğri biçimindedir. Parmakla ve daha çok kanunda olduğu gibi, parmağa geçirilen mızrabla çalınır ve iki el de kullanılır.” (Öztuna, 2000, s.66).

Bir diğer müzik aleti tanbûr için şu bilgilere ulaşılmıştır: “Klasik Türk musikîsinin en mâruf çalgısı. Sümer musikîsinde kullanılan ilkel mızrablı saz “pantur’un”, tanburun atası olduğu şüphesizdir. Hatta bütün mızrablı sazların atası olduğu da ileri sürülebilir. Tanbur, mızrablı sazların en güzeli ve zarifidir.” (Öztuna, 2000, s.465-468).

Şair; Venüs’ün, Ay’ın etrafında oluşan parlak ışıkla dans etse dahi eğlence meclisine çeng denilen sazı çalan güzel kadar aydınlık veremeyeceğini, istek tanburunun düzeldiğinde belki kendisinin de usûlünce bir düzen oluşturabileceğini dile getirmiştir. Def ile ayın etrafında oluşan parlak daire şekil yönünden bağdaştırılmış, çengi güzelinin ise çevreye aydan daha fazla ışık yaydığı ifade edilerek mübalağa yapılmıştır. Bir sonraki beyitte ise şair, bir gün kaderinin değişebileceğini müzik terimlerini kullanarak dile getirmiştir:

Rakş itse dağı Zühre def-i hâle-i mehle
Pertev viremez meclise çengî güzelince

...

Belki ideriz biz de uşûl üzre bir âheng
Tanbûr-ı emel perde-be-perde düzelince

(G189)

6.2. MÜZİK MAKAMLARI

6.2.1. Şevk-âver/'Uşşâk/Sûz-nâk

Yukarıda adı geçen makamlardan ilki “Türk müziğinde bir mürekkep makamdır.” (Devellioğlu, 2000, s.994).

İkincisi, “Türk musikîsinin beş numaralı basit makamı. Aşk tebliği, garâm (derin aşk), tasavvufî duygular için iyi kullanıldığı takdirde en yüksek bir ifade vasıtasıdır.” (Öztuna, 2000, s.538).

Üçüncüsü ise, “Türk musikîsinin on üç numaralı basit makamı. İçli bir hüznün telkin eden çok değerli bir makamdır.” (Öztuna, 2000, s. 435).

Mutrib acaba sazın kulağına ne söylemiş olabilir ki o neşe getiren, âşıkların meclisini yaktı, biçiminde düzyazıya çevirebileceğimiz bu dizelerde şair; şevk-âver, ‘uşşâk ve sûz-nâk kelimelerini hem sözlük anlamlarıyla hem de terim anlamlarıyla kullanarak tevriyeli ifadelere yer vermiştir. Bu bağlamda beyti “mutrib sazın kulağına öyle bir şey söyledi ki şevk-âver makamı ‘uşşâk makamını sûz-nâka çevirmiştir” şeklinde de ifade edebiliriz.

Şevk-âver itdi meclis-i ‘uşşâkı sûz-nâk
Mutrib ‘aceb ne söyledi sâzın kulağına

(G199)

6.2.2. Sabâ/Dil-sûz

Adı geçen makamlardan ilki, “Türk musikîsinde bir mürekkep makam. En eski makamlardandır. Yürekler parçalayıcı, gönüller yakıcı bir hüznün, elem, pişmanlık,

yakınma, aynı zamanda koyu bir zühd ü takvâ ve dindarlık duygusunu gayet net şekilde tebliğ eder.” (Öztuna, 2000, s.397).

İkincisi, “Tahminen altı asırlık, örneği bulunmayan bir mürekkep makamdır.” (Öztuna, 2000, s.96).

Şairin müzik terimlerine yer verdiği bu beyitlerde, neyin rüzgârının dört mevsimi gül zamanına çevirdiği için gönül bülbülünün bahar mevsiminin kudümüne gerek duymadığına değinerek bu terimleri doğayla ilişkilendirdiği dikkat çekmektedir. Neyin yaratılışı itibariyle can eriten ahlar ve gönül yakan nağmelerle şu anı yaşayanları yaktığını ifade ettiği bir sonraki beyitte ise yine dil-sûz kelimesinin bir makam adını karşılması açısından da tevriyeli bir kullanımı örneklendirdiğini görmekteyiz:

Neyler kudûm-ı faşl-ı bahârı hezâr-ı dil

Gül devri itdi çâr fuşûli şabâ-yı ney

...

Dil-sûz nağmelerle dem-i cân-güdâz ile

Erbâb-ı hâli yaqdı bütün hûy u hây-ı ney

(G222)

7. BÖLÜM

ÇİÇEKLER

İslâm estetiğinin temelini oluşturan Vahdet-i vücud anlayışı yani görünenin ardındaki sırta mazhar olarak tüm yaratılanlarda Allah'ın birliğini algılayabilme ve O'nun kudretini idrak edebilme düşüncesi tüm Osmanlı toplumunda edebiyattan musikiye, resimden mimariye hâkim olduğu gibi bahçe tasarımına ve çiçeklere verilen öneme de sirayet etmiştir.

Göçebe Türklere de bulunan çiçek kültürü Osmanlılarda özellikle “imparatorluğa en ihtişamlı zamanını yaşatan Kanuni Sultan Süleyman döneminde gelişmiş; bu dönem Osmanlıların çiçek ve bahçe kültürü açısından çok parlak bir dönemi olmuştur.” (Atasoy, 2011, s.63). XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise özellikle sultan III. Ahmed ve damadı Nevşehirli İbrahim Paşa'nın laleye olan özel ilgileri, lalenin bir döneme ismini vermesini sağlamış, eğlencelerin vazgeçilmez mekânları olan bahçelerin düzenlenmesine büyük bir hassasiyet gösterilmiştir. “Atalarımıza göçebeliğin kazandırdığı güzellikle faydayı birlikte düşünme meziyeti” (Ayvazoğlu, 2013, s.64) bahçe düzenlenmesinde dikkat edilen bir başka husus olmuştur. Bu ilkedden hareketle bahçelerde lale, gül, nergis, sümbül, karanfil gibi görünüşleriyle ve kokularıyla insanı büyüleyen bu çiçeklerin yanında, baharda rengârenk çiçekler açan meyve ağaçlarına da yer verilmiştir. Fakat özellikle XIX. yüzyılda batılılaşma hareketleriyle beraber ortaya çıkan Barok ve Rokoko sanat üsluplarının etkisi öncelikle saray ve köşkların bahçelerinde oradan da tüm şehirde görülmüştür. Yine de bununla beraber “Doğu mistisizminin etkisiyle ve İslam dininin Tanrı'nın var olan her şeyde olması düşüncesiyle kurulan Osmanlı bahçelerindeki formel yaklaşımın Batı'daki anlamından çok farklı” (Günalp, 2005, s.139) olduğu dikkati çekmektedir.

Zarif bir ruha ve naif bir estetik zevke sahip olan bir Doğulu olarak Osmanlı insanı, III. Ahmet'in bir fermanında kullandığı “Kudret-i ilahiyeyi nazar-ı ibret ile temaşa için” ifadesine uygun olarak doğanın bir parçası olan çiçeklere büyük bir özen göstermiş ve hayatının her alanında yer vermiştir.

Çiçekler; saray törenlerinde, özellikle sultan düğünlerinde meydanların süslenmesinde kullanılmıştır. Nadide vazolara konularak en ihtişamlı sofraları süslemiştir. Rengârenk kâğıtların küçük makaslarla kesilip yapıştırılmasıyla uygulanan kat'ı sanatının vazgeçilmezleri olmuşlardır. Hem erkeklerin hem de kadınların giydikleri kumaşlarda yer almışlardır. Sarığın arasına çiçek koyma geleneği insanlar öldükten sonra da devam etmiş, bu kez gelenek mezar taşlarında yaşamıştır. Günlük hayatta kullanılan her türlü eşyada ve mimaride mekânların iç tasarımında çiçek bezemelerine yer verilmiştir. Taze kesilip vazolara yerleştirilerek yapılan çiçek düzenlemeleri saray meclislerinden köşklere, camilerden kahvehanelere kadar birçok alanda görülmüştür. Çiçekler; ahşap ve taş oymacılığında, çinide, kitap ciltleri ve tezhiplerinde stilize edilmiştir.

Dîvândan çiçeklerle ilgili elde ettiğimiz beyitleri incelediğimizde şairin her beyitte ayrı bir çiçekten bahsetmediğini, aynı beyitte farklı birkaç çiçeğe yer verdiğini görüyoruz. Antepî Aynî, beyitlerde sevgilinin özelliklerini aktarmak için çiçekleri birer benzetmelik olarak kullanmış, aynı zamanda da çiçeklere doğal bir unsur olarak da yer vermiştir.

7.1. GÜL/SÜMBÜL/YASEMİN

Edebiyata bakıldığında renkleri, kokuları, biçimleri birbirinden farklı olan çiçeklerin dîvân şairinin o sonsuz ve renkli imgelem dünyasında şaşırtıcı çağrışımlar yaratması pek tabiidir. Bu çiçeklerden en dikkati çeken “güzel kokusu ve çeşitli renklerdeki muhteşem çiçekleriyle çağlardan beri insanları derinden etkileyen ve bütün kültürlerde her zaman çok özel ve seçkin bir yeri olan” (Ayvazoğlu, 2013, s.92) güldür.

Gül; rengi, şekli, kokusu, dikenleri, kısa ömürlü oluşu dolayısıyla birçok benzetmeye konu olmuştur. Gül, sevgilinin bizzat kendisidir. Sevgilinin yüzü ve yanağı rengi dolayısıyla güle, dudağı ise şekli ve rengi dolayısıyla goncaya benzetilmiştir. Âşık ve sevgili arasındaki aşk, gül ve bülbül ile mazmunlaştırılmıştır. Gülün dikenini ise, rakibi çağrıştırmaktadır. Tasavvufî sembolizmde de kullanılan gül, ilahi güzeli ve Hz. Muhammed'i temsil etmektedir.

Dîvânda karşılaşılan diğer bir çiçek ise, sümbüldür. Dağınık ve kıvrımlı bir yapıya sahip olması, güzel kokması dolayısıyla sevgilinin saçına benzetilen sümbül, mavi rengi

yönüyle de gökyüzüyle ilişkilendirilmiştir. Bunun yanında sümbülün sarığın kenarına takılma geleneği oldukça yaygındır.

Çiçekler bölümünde yer verdiğimiz beyitlerden hareketle karşımıza çıkan bir başka çiçek de yasemindir. Bayram (2001, s.646) yaseminin yumuşak dokulu ve güzel kokulu bir çiçek olduğunu, başta beyaz olmak üzere sarı ve nadiren de pembe renkte olanlarının da mevcut olduğunu belirtmiştir.

Şair; aşağıdaki beyitte sevgilinin yüzü, ayva tüyü ve yanağının yasemin yaprağı, sümbül ve gülden birer iz taşıdığına değinmiştir. Bu beyitte şairin çiçeklerin renkleri yönünden sevgilinin bazı uzuvları arasında bağdaştırmaya gittiğini görüyoruz. Sevgilinin yüzü, beyazlığı dolayısıyla yasemin yaprağına; ayva tüyü, “Dîvân şiirinde daha çok siyahlığı ile kullanılan” (Bayram, 2001, s.531) sümbüle ve yanağı, kırmızılığı açısından güle teşbih edilmiştir.

Berg-i semenle sümbül ü gülden nişân virür

Rûy u haṭ u ‘izâr sefid ü siyâh ü sürh

(G23)

7.2. NERGİS

Antepli Aynî'nin Dîvânı'nda yaptığımız taramalar neticesinde ismine rastladığımız bir diğer çiçek de nergistir. Pala (2000, s.314) ve Ayvazoğlu'nun (2013, s.152) verdiği malumatlar beyit şerhinde nergisin fonksiyonunu anlamlandırabilmek için önemlidir.

Efsaneye göre susuzluğunu gidermek için bir pınarın başında duran Narkissos suda kendi aksini görür ve kendi güzelliğine hayran olur, kendini bir başkası zannederek arzular. Bu çaresiz aşkla günden güne eriyen Narkissos pınarın başında ölür. Narkissos öldükten sonra sarı göbeğini beyaz yaprakların çevrelediği bir çiçeğe, nergise dönüşmüştür. Kendine duyduğu hayranlık dolayısıyla dîvân şairleri nergisi bimar, mest, mahmur olarak hayal etmişlerdir. Bir başka efsaneye göre ise, gül ile nergis arasında bir aşk yaşanmıştır. Nergis, göz şeklinde bir çiçeğe dönüştürülerek sonsuza kadar hicran ve intizar etmeye mahkûm edilmiştir. Bu nedenle de şiirlerde nergis, baygın ve şehla bakan sevgilinin

gözüne teşbih edilmiştir. Yine nergis, birçok benzetmelikte elinden kadehi düşmeyen mest biri olarak tasavvur edilmiştir.

Bu beyitte ise şair, gül bahçesinde gülün bülbüle ne hileler, oyunlar ettiğini baharın en güzel şekilde söylediğini ifade ettikten sonra baharın testisinin çiğın rakısıyla dolu olduğu için çimenlikte bülbül ve nergisin sarhoş olmasına şaşılmayacağını dile getirmiştir. Burada gül zamanı olan baharın, gül ile bülbül arasındaki ilişkinin en yakın tanığı olduğu görülmektedir. Tabiat ve hayatın yeniden dirildiği bahar mevsiminde insanların eğlenceler düzenleyerek mest oldukları gibi çimenlikte de tüm bitkilerin yaprakları rakıya benzetilen küçük su damlacıklarıyla dolar. İşte bu çiy taneleriyle dolu olan çimenlikteki bülbül ve nergis de sarhoş olarak gösterilmiştir. Bu mısralarda geçen nergis çiçeği, sevgilin güzelliğini anlatmak için benzetmelik olarak kullanılmamış, doğal bir unsur olarak ele alınmıştır.

Gülün hezâra ne reng itdigin bu gülşende
Didi bir ahsen-i şüretle rû-be-rûy-ı bahâr

Çemende bülbül ü nergis ‘aceb mi mest olsa
Pür oldı gül-‘arak-ı jâleden sebû-yı bahâr

(G43)

Antepli Aynî bu iki beyitte servi, sanavber ve dağservisinde olan boy sevgilide de olduğu için değil, o sevgilinin nazlı edayla yürüdüğü için kıyamet kopardığını belirttikten sonra taze gül ve nergiste olan zarıflığın sevgilinin söz söyleyen gözüne ve yanağına özgü olduğunu dile getirmiştir. Şairin bu ifadelerinde sevgilinin boyu ile servi, sanavber (çam ağacı) ve dağ servisi arasında bir bağdaştırmaya giderek sevgilinin boyunun uzunluğuna değinmiştir. Bundan daha önemli olan unsurun ise sevgilinin yürüyüşündeki işve olduğunu ifade ettikten sonra gülün tazeliği ile sevgilinin yanağını ve nergisin zarafeti ile sevgilinin mest edici gözlerini ilişkilendirmiştir.

Yâr cünbişle hırâm itse kıyâmet kôpara
Yohsa kâd serv ü şanavberde de ‘ar’arda da var

‘Ârız u çeşm-i sühan-gûyuña maşşûş olmuş
Ol nezâket ki gül-i terde de ‘abherde de var

(G52)

8. BÖLÜM

MİMARİ

8.1. TARİHSEL SÜREÇ

Osmanlı imparatorluğunun yedi yüzyıllık siyasî hayatında askerî, sosyal, ekonomik ve siyasî alanlarda birçok gelişme yaşanmış ve bununla beraber de birçok değişim gerçekleşmiştir. Yaşanan bu süreç içerisinde mimarlık tarihi incelendiğinde üç ana gruba ayrıldığı gözlemlenir: Beylikler Dönemi veya Erken Osmanlı Dönemi (XIV-XV. yy.), Klasik Dönem (XVI-XVII. yy.) ve Batılılaşma Dönemi (XVIII-XX. yy.).

Erken Osmanlı mimarîsi, Anadolu Selçuklu mimarî geleneğini sürdürmekle beraber kurulduğu bölgedeki kültürel mirastan etkilenmiştir. “Temel mimarî kavram Selçuklu stili ekseninde olmakla birlikte, her bir bölgenin Türk öncesi kültürel mirası, yeni biçimlenişlerde çeşitli derecelerde rol oynamışlardır.” (Arık, 1999, s. 102). Bu dönemde Osmanlı şehirleri iki önemli yapı –cami ve bedesten- etrafında gelişmiştir. Bununla beraber mescit, medrese, zaviye, köprü, hamam gibi yapılar inşa edilmiştir. XV. yüzyılın ortalarından itibaren Klasik dönemine giren Osmanlı mimarîsi, gelişimini hızlı bir şekilde sürdürmüştür. Hızlı bir biçimde Türkleşen özellikle İstanbul ve başlıca Osmanlı şehirlerinde çok sayıda cami, mescit, külliye ve medrese inşa edilmiştir. Kentlerde vakıf binaları çoğalmaya ve bu yapılara gelir sağlamak amacıyla “... çarşı (arasta) yapımına da önem verilmiş ve buna paralel olarak da o çağlarda büyük gelir getirdiği için hamam yapısı da çok yaygınlaşmıştır.” (Eyice, 1999, s. 88). XVI. yüzyıla gelindiğinde ise, Türk mimarîsinde önemli bir yer edinen Mimar Sinan karşımıza çıkmaktadır. İstanbul’daki Şehzade Camii, Süleymaniye Camii ve Edirne’deki Selimiye Camii en önemli eserleridir. Su şebekelerine büyük önem verilerek bentler, suyolları, su kemerleri ve çeşmeler inşa edilmiştir. Bu yüzyılda yapılmaya başlanan sebiller giderek çoğalmıştır. Yine bu dönemde köprü, hamam, külliye, kervansaray gibi yapılara yer verilmiştir. XVII. yüzyılda Sinan’dan sonra, onun etrafında yetişen ustalar tarafından klasik üslûbun devam ettirildiği görülmüştür.

XVII. yüzyılın sonu ile XVIII. yüzyılın başlarında Batı uygarlığına ait bazı unsurların mimarîde izlerine rastlanmaktadır. 1699’da imzalanan Karlofça antlaşması ve 1718’de

imzalan Pasarofça antlaşması Osmanlı imparatorluğunun Batı karşısındaki ilk yenilgileri olarak kabul edilmektedir. Bu durum, Osmanlının Batı'yı daha yakından tanımak istemesine ve Batı kültürüne merak duymasına sebep olmuştur. Böylece dönemin veziri Damat İbrahim Paşa 1719'da Viyana'ya bir elçilik heyetini; 1721'de de Paris'e 28. Çelebi Mehmet Efendi'yi elçi olarak göndermiştir.

1718-1730 yılları arasını kapsayan Lale Devri'nde mimarî, klasik üslûbun ilkelerine bağlı kalmakla beraber “kendi dönemine özgü zarif bir bitkisel bezme tarzı oluşturmuştur.” (Kuban, 2007, s. 509). Bu dönem mimarîsinde doğrudan doğruya Batı'dan aktarılan biçimler görülmemekle beraber “devrin getirdiği başlıca yenilik çiçek ve meyve motiflerinin natüralist bir üslûba aktarılmasıdır.” (Arel, 1975, s. 43). Yine bu hususla ilgili olarak Arık (1999, s. 261) sadece bezemelerin yeni bir üslupla biçimlendiğini; asıl yapının klasik karakteriyle olduğu gibi kaldığını ifade etmiştir. Bir geçiş dönemi olan Lale Devri'nin en önemli yapıları arasında III. Ahmet Çeşmesi ve sebilleri yer almaktadır. Lale Devri'nin sona ermesiyle beraber Lale Devri bezemesi görülmemeye ve “... yerini Barok ve Rokoko üslûbuna bırakmaya başlamıştır.” (Bakır, 2003, s. 52). “Yeni üslûp Osmanlı ustalarının elinde tümüyle kendine özgü bir karakter kazanmış, Lale Devri'nin açtığı yolda İstanbullu ustaların hoşuna gittiği anlaşılabilir bu neşeli duygusallık hiç çekinmeden ‘Türk Barok Sanatı’ denilen bir Avrupa Sanat üslûbunun en Doğulu uzantısını yaratmıştır.” (Kuban, 2007, s. 518). Batıdan gelen etkiler güçlenerek artmış ve özellikle bezemelerde büyük bir zenginlik göze çarpmaktadır. Türk Baroğu Nuru Osmani Camii başta olmak üzere birçok camiide ve külliyelerde kendini göstermiştir. Askerî alanda gerçekleşen mağlubiyetlerin, dönemin padişahlarını Batılı tarzda askerî yapılar inşa ettirmeye yönlendirmeleri, bu dönemde yaşanan mimarî alandaki yenileşmelerin önemli ayaklarından biri olduğunu göstermektedir. Bu amaçla III. Mustafa 1773'te Baron de Tott'un teknik yardımlarıyla deniz mühendishânesi olan Mühendishâne-i Bahr-i Hümayûn adlı okulu açmıştır. I. Abdülhamid döneminde 1766'da Fransız mühendisleri tarafından Tershâne Mühendishânesi açılmış, III. Selim 1793'te Mühendishâne-i Berr-i Hümayûn'u kurmuştur. II. Mahmud ise, yeniçeri ocağını kaldırarak Avrupa ordusu tarzında Asâkir-i Mansûre-i Muhammedîye adıyla bir ordu ile askerî tıbbîye ve harbîye mekteplerini kurmuştur. XVIII. yüzyılda daha önceki dönemlerde olmayan yoğunlukta çeşme ve sebil yapımına yer verilmiştir. “XVIII. yüzyılda su ögesinin mimarîde kazandığı önem çeşme tasarımının gelişmesine neden olmuş, eyvan kemerleri ve aynalar

kabartmalarla bezenmeye başlanmış ve çeşmenin sadece su getiren değil, hem yapıyı hem de kenti süsleyen bir kent eşyası olduğunun farkına varılmıştır.” (Kuban, 2007, s. 509). Yine bu dönem kütüphane mimarîsi bakımından da zengin bir dönemdir. Sivil mimarî içinde yer alan Aynalıkavak Kasrı, Türk mimarî geleneklerine uygun bir plâni ve görünümü olmakla beraber iç süslemesi bütünüyle bu döneme hâkim olan Türk Barok estetiğiyle meydana getirilmiştir. Hamamların fazla su ve odun harcamalarından dolayı yapımlarının bir fermanla durdurulması bu yapıların yeni sanat üslûbundan etkilenmelerini önlemiştir. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise, mimarîde Fransa’da Fransız ihtilalinin etkisiyle Roma devri sanatına dönmeyi amaçlayan ve Empire (Ampir) üslûp, Batı’da ise Neo-Klasik üslûp olarak adlandırılan yeni bir üslûbun hâkim olduğu görülmüştür. Bu yeni üslup, çok kısa sürede kendine geniş bir yankı alanı oluşturmuştur. Bu durum “... değişimin saray tarafından yönlendirildiğini göstermektedir.” (İnce, 1999, s. 284). Mimarideki bu gelişmeyi Öztekin’in (2016, s. 119) belirttiği üzere mimarlık faaliyetlerinin daima merkezi ideolojiye eklemlenerek yürütülmesi geleneğiyle de açıklamak mümkündür. Eski Yunan ve Roma mimarîsinden alınan elemanlar, yapılan binaların özellikle cephelerinde hâkim olmuştur. Bu bazen henüz etkisi azalmayan Barok ile karıştırılarak kullanılmıştır. Nusretiye Camii, bu karma üslûbun izlerini taşımaktadır.

8.2. RESTORASYON

“Bir sanat yapıtının (resim, heykel, el yazması, mozaik, mobilya...) hasardan korunması, bozulmasının önlenmesi, daha uzun süre yaşamasının sağlanması amacıyla tarihî belge niteliğini zedelememeye özen göstererek geleneksel ve ileri bilimsel yöntemlerden yararlanılarak yapılan bilinçli girişimler bütünü” (Ahunbay, 1997, s. 1553) şeklinde tanımlanan restorasyon, İslâmî kaideler çerçevesinde sosyal hayatını düzenlemeye çalışan Osmanlılarda da büyük önem arz etmiştir. Hükümdarlar, hanedan mensupları, devletin ileri gelenleri ve hayırseverler, başta dinî yapılar olmak üzere farklı mimarî yapıların inşasını üstlenmişler ve var olan fakat onarım ihtiyacı duyulan yapıların restorasyon işlemlerinde de önemli bir rol oynamışlardır.

Yapılan restorasyon işlemleri incelendiğinde bir yapının onarıma ihtiyaç duymasına sebep olan unsurlar şu şekilde sıralanabilir: Zaman aşımı, yangınlar, şiddetli rüzgârlar ve yağmur, deprem, yaşanan birtakım isyanlar ve gayri müslim istilas ve savaşlardır.

Bu bölümde cami, mevlevihane, dergâh, türbe, kütüphane, medrese, kışla, kale, mehtherhane, çeşme, sarnıç, kule, defterdalık gibi mimari yapıların onarımı ile ilgili manzumelere yer verilmiştir.

8.2.1. Camii Onarımı

8.2.1.1. Ayasofya Camii

Doğu Roma İmparatorluğu'nun en önemli mimari eserlerinden olan ve 360 yılında inşa edilen Ayasofya kilisesi Fatih Sultan Mehmet'in 1453'te İstanbul'u fethetmesiyle camiye dönüştürülmüştür.

Alemdar Mustafa Paşa'nın öldürülmesi (16 Kasım 1808) neticesini veren yeniçeri ayaklanmaları sırasında, Ayasofya İmareti'nin vakıf Dîvân odası tahrip edilmiş, caminin Soğukçeşme sokağı, Yerebatan tarafındaki konaklar, saatçi odası ve türbeleri 28 Ramazan 1223/18 Kasım 1808 Çarşamba günü bütünüyle yakılmıştır. Ancak hemen başlatılan çalışmalar ile bu kısımlar tamir ettirilmiştir. 1224/1809 yılı başlarında başlatılan büyük tamir bir buçuk ay kadar sürmüş, bütün hasırları değiştirilerek yeni hasırlar döşenmiş, caminin tamir tefrişine sekiz yüz kese akçe sarf edilmiştir. (Akgündüz ve diğerleri, 2005, s. 473).

“Ayâsofya Câmî'i- Envâr-Lâmi'i'niñ Ta'mîrine Bir Nev-Nihâl Târîh-i Belâgat-Şemârîhdir” başlıklı tarih manzumesinde şair, hayırlı eserler yaptırarak tüm cihanı bayındır duruma getiren II. Mahmud'un sıvası dökülen, secde edilecek mekânı kalmayan Ayasofya'yı yenileme ve onarım çalışmalarıyla süsleyerek yeniden kuvvetlendirdiğini ifade etmektedir:

Cihân ma'mûr olur devr-i 'adâlet-intimâsında

İdüp âsâr-ı hayrâtında cümle 'âlemi pür-sûd

Ayâşûfîyye kim tecdîd ü termîme olup muhtâc

Dökülmüşdi şıvası kalmamışdı mesken-i mescûd

Anı başdan başa âbâd u tezyîn itdi luğf itdi

O sultân-ı 'ibâdet-pîşe hayr-endîş ü şâhib-cûd

...

Bu ‘âli ma’bediñ ‘Aynî didim târîh-i ta’mîrin
 “Ayâşûfiyye’yi zîbende ihyâ kıldı Hân Maḥmûd” (1224)
 (T128)

8.2.1.2. Aşçılar Camii

Onarım gören camiilerden bir diğeri de Aşçılar Camii’dir.

Bugün Topkapı Sarayı Müzesi olan Fatih Saray-ı Cedidi’nde, saray mensuplarına mahsus birçok cami bulunmakta idi. Sarayın birçok köşkleri ve müştemilat tarihe karışmış olduğu gibi işbu camilerin bir kısmından da eser kalmamıştır. Mamafih bugün müze olan sarayın hudutları içinde Ağalar camiiinden başka muhtelif tarihlerde yapılmış Aşçılar Cami, Beşirağa Cami, Sofa Cami, Harem Cami ve Haremağalar Cami bulunmaktadır. (Öz, 1962, s. 19)

“Merḥûme Vâlîde-i Mu’azzama-i Ḥâḳân-ı Ḥuld-Âşiyân Ta’mîr Eylediği Aşçılar Câmî’i Târîhdîr Tayyeballâhu Serâhumâ” adlı manzumede şair, II. Mahmud’un annesi Nefise kadının Allah’ın rızası ile bu camiyi onardığını ve böylece caminin aşçılar zümresi için en büyük nimet olduğunu, her köşesinin ise cennetten bir mekâna benzediğini belirtmektedir. Nefise kadının bu camiyi doğruluk ve sevgi ile tamir ettirerek kendi ruhunun yenilendiğini ifade ettikten sonra “Aşçılar Cami’nin onarımı ne güzel oldu” ifadesiyle de olayın tarihini H.1225 olarak vermektedir:

Ƙıldı bu câmi’i tecdîd rızâ’en-lillâh
 Aşçılar zümresine ni’met-i kübrâ oldı

Her zamân eyle ‘ibâdet burada âdem iseñ
 İşte her gûşesi bir cennet-i me’vâ oldı

Sıdḳ u ihlâş ile bu ma’bedi tecdîd idicek
 Rûḥ-ı merḥûme Nefise ḳadın ihyâ oldı

Şükr ḳıl ni’met-i târîhine ‘Aynî her vaḳt
 “Aşçılar Câmî’i tecdîdi ne zîbâ oldı” (1225)
 (T129)

8.2.1.3. Kürd Ali Efendi Camii

Kürd Ali Efendi Cami “1829-30 Rus akınında yanmış, Sultan Mahmud’un Tuna Boyunu ziyaret ve teftişi sırasında ihya edilmiştir.” (Ayverdi, 1977, s. 122).

“Varna’da Tecdîd Olunan Câmi’e Târîhdir” başlıklı tarih manzumesinde şair, Kurd Ali isimli bir ermişin buraya mübarek bir mabed yaptırdığını, fakat zaman aşımının ondan hiçbir iz bırakmayarak harap ve virane ettiğini, Allah’ın gölgesi ve cihanın onur vekili olan Mahmud Han’ın onu yeniden yaptırarak canlandırdığını ifade etmiştir. “Mahmud Han Varna’ya cami inşa etti” diyerek de bu restorasyon işleminin tarihini H. 1248 olarak belirtmektedir:

Ḳurd ‘Ali nâmında bir zât-ı veliyyü’s-siyer
Yapmış idi bunda bir ma’bed-i ferhunde-câ

İtdi mürûr-ı zamân anı ḥarâb u yebâb
Resm ü eser kalmamış olmuş o maḥv u hebâ

Yapdı yeñiden anı eyledi ihyâ vü nev
Nâ’ib-i Faḥr-ı cihân zıll-ı cenâb-ı Ḥudâ

‘Arşa yazılsa sezâ ‘Aynî bu târîḥ-i tâm⁵⁸
“Eyledi Maḥmûd Ḥân Varna’ya câmi’ binâ” (1248)
(T131)

8.2.1.4. Ali Paşa Camii

Söz konusu camii hakkında şu bilgiler elde edilmiştir: “Beşiktaş’taki Ali Paşa Camii’nin banisi, sadrazamlardan Çelebi Ali Paşa’dır. Zikredilen camii yanmış ve vakfi çökmüş olduğundan hayır sahiplerinden bir kimse Allah rızası için camiye bina ve ihya etmiştir.” (Ayvansarayı, 2001, s. 543).

⁵⁸ târîḥ-i tâm: târîḥ-i tâmm

“Ortaköyden İlerüde Sâhilde Vâkı’ ‘Alî Pâşâ Câmî’i’nde İnşâ Olunan Maḥfil-i Hümâyûna Târîḥdir” başlıklı manzumede şair, II. Mahmud’un bu süslü mahfili genişletip kudretli makamını gökyüzüne ulaştırdığını belirttikten sonra son mısradaki olayın tarihini “bu mübarek mahfil ne yüce oldu” ifadesiyle H. 1249 olarak vermektedir:

‘İbâdet-pîşe Ḥân Maḥmûd-ı Sânî

Hıdîv-i câmi’-i ‘irfân velî-dil

...

Ḳılıp bu maḥfil-i zîbâ-yı tevşî’

Maḳâm-ı ḳadrin itdi ‘arşa vâşıl

...

Didim târîḥ rûz-ı cum’a ‘Aynî

“Ne vâlâ oldu bu ferḥunde maḥfil” (1249)

(T132)

Antepli Aynî, “bu gönül çeken caminin (Ali Paşa Cami) ihya edeni II. Mahmud’tur” ifadesiyle H. 1249 tarihli onarım işlemine başka bir tarih manzumesi daha kaleme almıştır:

‘Ali Pâşâ’nın itdi ma’bedin ta’mîr gördükde

Senâ-yı cûd u ḥayrı herkesin vird-i zebânıdır

...

Sipîhr-i tâḳına ‘Aynî Süreyyâ oldu târîḥim

“Bu dil-cû câmi’iñ muḥyîsi Ḥân Maḥmûd-ı Sânîdir” (1249)

(T133)

8.2.1.5. Tarabya Camii

“Silah-dâr ‘Ali Ağa Merḥûmuñ Ṭarabya’da İḥyâ İtdigi Câmî’edir” başlıklı tarih manzumesinde şair, Mahmud Han’ın silahları muhafaza eden memuru Ali Ağa’nın bu yüce mabedi yenileyip tamir ettirdiğini, böylece caminin önceki inşa ettireni Köstenceli Osman Reis’in hayırlı gölgesinde gönlün canlandığını söylemektedir. “Silahdar Ağa bu güzel camiyi yeniden canlandırdı” ifadesiyle de bu olaya tarih düşürmektedir:

Cenâb-ı Hân Maḥmûd'un silah-dârı 'Alî Ağa
Bu vâlâ ma'bedi tecdîd ü ta'mîr eyledi ihyâ

Hemân Köstenceli 'Osmân Re'îs ol bâni-i evvel
O zâtın sâye-i ḥayrında oldu zinde dil ḥâlâ

Muṣallîler okur târîḥ-i cevher-dârını 'Aynî
"Bu ra'nâ câmi'i kıldı Silah-dâr Ağa nev ihyâ" (1245)
(T134)

8.2.1.6. Takyacı Camii

Camiinin "banisi, Takyeci İbrahim Ağa'dır. Mabet 1591'de yapılmıştır. Bu tarihi gösteren kitabesi vardır. Mahmud II. Zamanı 1247 (1831)'de tamirine ait kitabesi mevcuttur." (Öz, 1962, s. 144).

"Takyacı Câmi'i Tecdîd Oldığına Târîḥdir" başlıklı manzumede şair, Sultan Mahmud'un bu mabedi ve vakfını onararak yeniden canlandırdığını, en güzel üslûpla yeni bir şekle büründürdüğünü belirtmiş ve bu restorasyonu "Takyacı Cami tamamlandı" şeklinde ifade etmiştir:

Kıldı bu ma'bedi tecdîd ile vaḳfın ihyâ
Aḥsen-i vech ile nev şûrete tebdîl oldu
...
'Aynî târîḥ didi secde-i şükr itdi imâm
"Takyacı Câmi'i çıkdı başa tekmîl oldu" (1248)
(T136)

8.2.1.7. İbrahim Paşa Camii

Adı geçen camii hakkında ulaşılan bilgiler şunlardır: "Ortaköy'de, Defterdarburnu'nda deniz kıyısında olan mescidin banisi Defterdar İbrahim Paşa'dır. XVII. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen yapı Defterdarburnu mescidi ve İhmal Paşa Camii olarak da tanınır. II. Mahmud döneminde (1808-1839) onarım görmüştür." (Okçuoğlu, 1994b, s. 128).

“İbrâhîm Pâşâ Câmî’-i Şerîfine” adlı tarih manzumesinde şair, o isteğin kiblesinin İbrahim Paşa Camisine büyüklükle tazelik verdiğini ve ona bir mahfil yaptırdığını ifade etmektedir. “Han Mahmud’un cömertliği bu güzel camiyi tamir etti” ifadesiyle de H. 1248 tarihi belirtilmektedir:

Kılup şevketle İbrâhîm Pâşâ ma’bedin ihyâ
Ağa bir mahfil icâd eyledi ol kıble-i maşûd

...

Mücevher söyledim târîhi ‘Aynî secde-i şükr it

“Bu ra’nâ câmi’i ta’mîr kıldı cûd-ı Hân Maḥmûd” (1248)

(T138)

8.2.1.8. Abbas Ağa Camii

Abbas Ağa Camii hakkında edilinen bilgiler şunlardır:

Abbas Ağa Cami, Beşiktaş’ta Sinanpaşa Mahallesi’nde Selanik Caddesi ile Abbas Ağa Cami Sokağı’nın kavşağında yer almaktadır. Bânisi Abbas Ağa, Osmanlı sarayının ünlü darüssade ağalarındandır. IV. Mehmed’in padişahlığı (1648-1687) döneminde saray haremının ve haremağalarının etkinlik kazandığı yıllarda darüssade ağası (1668-1671) oldu. Abbas Ağa Cami, Hadîkatü’l-Cevâmî’ye göre 1665-1666’da inşa edilmiştir. II. Mahmud tarafından 1834-1835’te yeniden yaptırıldığı bilinmektedir. (Okçuoğlu, 1994a, s. 7-8).

“Târîḥ-i Ta’mîr-i Câmî’-i Ağâ-yı Dârü’s-Sa’âde Merḥûm ‘Abbâs Ağâ” tarih manzumesinde şair, mekanı cennet olan harem ağası Abbas Ağa Cami’nin zamanla harap olduğunu ve zamanın sultanı, cihan şahının onu tamir ettirdiğini söylemektedir. Yine şair, inci gibi iki tane tarih söyleyerek “ bu Abbas Ağa mabedi, yalvararak namaz kıl.” ve “Müjde! II. Mahmud Han camiyi yeniden canlandırdı” ifadeleriyle tarih düşürmektedir:

Câmî’-i dârü’s-sa’âde ağası cennet-mekân

Gerdiş-i eyyâm anı vîrân u bî-câ eyledi

Kıldı ta’mîr anı sultân-ı zamân şâh-ı cihân

Dür gibi ‘Aynî iki târîḥin inşâ eyledi

“Ma’bed-i ‘Abbâs Ağa bu kıl namâz ile niyâz”

“Müjde Hân Maḥmûd-ı Sâni câmi’ ihyâ eyledi” (1250)

(T144)

8.2.1.9. Salı Pazarı Camii

“Salı Pazarı Camii’nin banisi derya beylerinden Süheyl Bey’dir. Mahallesi vardır. Fındıklı yakınlarındadır.” (Ayvansarayı, 2001, s. 479).

“Şalı Pazarı’nda Ta’mîr ü İhyâ Olunan Câmî’edir” tarih manzumesinde şair, II. Mahmud’un bu mabedi inananların kalbi gibi süslediğini, eski halinden daha sağlam ve parlak bir hale getirdiğini belirtmiştir. “Adaletli Mahmud Han camiyi çok belirgin biçimde inşa etti” söylemiyle onarımın tarihine değinmiştir:

Yapdı kalb-i mü’minîn-âsâ bu zîbâ ma’bedi

Eyledi resm-i kâdîminden metîn ü rûşenâ

‘Ayniyâ bir vaḳti fevt itmez gören târîḫini

“Kıldı Hân Maḥmûd-ı ‘Adlî câmi’i eclâ binâ” (1239)

(T147)

8.1.2.10. Şah Sultan Camii

“Medîne-i Ebâ Eyyûb-ı Enşârî Raḍiye ‘Anhu Rabbuhu’l-Bârî’de Vâḳi’ Şâh Sultân Tâbe Serâhâ Câmî’i Ta’mîrine Târîḫdir” başlıklı ve H. 1251 tarihli manzumede Antep’li Aynî, on birinci hakanın (II. Selim) kızının istek üzerine bu kutlu mabedi yaptığını; fakat mabedin zaman aşımı ile harap olduğunu, Sultan Mahmud’un ise burayı imar edip canlandırdığını dile getirmiştir. Son beyitte yer alan “bu Şah Sultan Cami yenilendi” söylemiyle yapının onarımını tarihlendirmiştir:

Hâkân-ı ḥâdî-i ‘aşer bint-i sa’âdet aḫteri

Bu ma’bed-i ferḥundeyi yapmışdı ber-vefḳ-i murâd

Lâkin mürûr-ı vaḳt ile olmuşdı vîrân u ḫarâb

Ma’mûr u ihyâ eyledi Sultân-ı Maḥmûd-ictihâd

‘Aynî didim târîh-i tâm⁵⁹ oldı cemâ’at şâd-kâm
 “Bu Şâh Sulţân câmi’i tecdîd olundı sa’d-bâd⁶⁰” (1251)
 (T148)

8.1.2.11. İbrahim Efendi Camii

“Târîh-i Câmi’ Der-Ṭosya” başlıklı manzumede şair, Mısır’ın sadakatli, yüce valisinin bir benzerinin dünyaya gelmediğini, gelmesinin de imkânsız olduğunu belirtmiştir. Bu yüce mabedi temelinden inşa ederek şüphesiz Beyt-i Mamur’a eşit yaptığını ifade etmiştir. “İbrahim Efendi Cami Kabe gibi oldu” ifadesiyle de caminin inşa tarihini H. 1244 olarak düşürmüştür:

Vâli-i vâlâ-yı Mısr’ıñ bir şadâkat-kârı kim
 Gelmedi bir misli dehre gelmesi emr-i muhâl

...

Bu mu’allâ ma’bedi kıldı esâsından binâ
 Beyt-i Ma’mûr’a müsâvî eyledi bî-kıl ü kâl

...

Âb-ı Zenzem akdı ‘Aynî çeşme-i târîhden
 “Oldı İbrâhîm Efendi Câmi’i Ka’be-misâl” (1244)
 (T149)

8.2.1.12. Diğer Camii Onarımları

“Diğer Câmi’ Tecdîdine” başlıklı tarih manzumesinde Antep’li Aynî, Fatih Sultan Mehmed döneminde Hüsameddin adlı kişinin yüce bir cami inşa ettirdiği ve bu caminin namaz kılmayanın uğursuz ateşinden yandığı, camiye yenilemek için ise vakıfda varlığın, zenginliğin olmadığı belirtilmiştir. Sunnet ehlinin başkanı, iman sahiplerinin örnek aldığı Allah’ın gölgesi olan Sultan Mahmud’un bu yüce mabedi yeniden yaptırdığı ve bu nedenle devrin şahına beş vakit namazda dua edilmesi gerektiğini belirterek manzumenin

⁵⁹ târîh-i tâm: târîh-i tâmm

⁶⁰ sa’d-bâd: sa’d-âbâd

son beyitindeki her iki mısırda da Sultan Mahmud'un camiyi yeniden inşa ettirdiği ifade edilerek tamir tarihinin H. 1231 olduğu belirtilmiştir:

Fâtiḥ'in 'aşrında dil-bendi Ḥüsâmü'd-dîn kim
Eylemişdir mevki'inde câmi'-i vâlâ binâ

Bî-namâziḡ âteş-i şûmından oldu muḥterik
Yapmağa vaqfında yokdı kudret ü feyz ü nemâ

Muḳtedâ-yı ehl-i îmân pîşvâ-yı sünniyân
Ḥazret-i sultân Maḥmûdü'l-'amel zıll-i Ḥudâ

İtdi nev-bünyâd u iḫyâ bu mu'allâ ma'bedi
Kıl şalât-ı ḡamsede ol şâh-ı devrâna du'â

...

“Luḡfen iḫyâ kıldı bu nev câmi'i Maḥmûd Ḥân”

“Câmi'i Sultân-ı Maḥmûdü'ş-şiyem itdi binâ” (1231)

(T130)

Antepli Aynî bir başka camî onarımını aktarırken Sultan Mahmud'un yakıcı ateşin hiçbir iz ve işaret bırakmadığı bu yüce camiyi yeniden canlandırarak caminin önceki kurucusu Hoca Piri'nin cennet kabrini diriltiğini ve şerefli ruhunu sevinçli kıldığını söylemektedir. “Ey cemaat! Mahmud Han bu ibadet yerini inşa etti” diyerek de bu olayın tarihini belirtmektedir:

İtdi nev iḫyâ esâsından bu vâlâ câmi'i
Ḳoymamışdı nâr-ı sûzân anda hiç nâm u nişân

Ḥâce Pîrî bâni-i evvel o cennet merḡadin
Vaḡfin iḫyâ eyledi rûḡ-ı şerîfin şâd-mân

İtdi 'Aynî eş-şalâ târiḡ-i cevher-dârını

“Ey cemâ'at ma'bedi kıldı binâ Maḥmûd Ḥân” (1247)

(T135)

“Kulleli Bâgçe’de Müceddeden Binâ Olunan Câmî’-i Şerîf Târîhidir” adlı tarih manzumesinin son beytinin ilk mısrasında “Han Mahmud Kuleli’de mabed yaptı” ve ikinci mısradaki ise, “beş vaktini bu süslü mabedde eda eyle” ifadeleriyle olaya H. 1248 tarihi düşürülmüştür:

“Kulleli’de yaptı ma’bed Hân-ı Maḥmûdü’l-‘amel”
 “Kıl edâ beş vaktiñi bu ma’bed-i zîbâda sen” (1248)
 (T139)

Şair, “Ziyâ Pâşâ Merḥûmuñ Ta’mîr Eylediği Câmî’e” manzumesinde büyüklük minberinin hatibi, heybet camisinin imamı, Selim Han’ın mutlak vekili olan Yusuf Ziya Paşa’nın -o yüce gayretlinin- aşğın gönlü gibi harap olan bu yüce camiyi inananların kalbi gibi bayındır hale getirdiğini söylemektedir. Bu olaya ise, “ne güzel! Ziya Paşa, nurun mabedini yeniden canlandırdı” ifadesiyle tarih düşürmektedir:

İmâm-ı câmi’-i şevket ḥaṭîb-i minber-i iclâl
 Selîm Hân’ıñ vekîl-i muṭlaķı Yûsuf Ziyâ Pâşâ
 ...
 Bu vâlâ câmi’ olmuşdı dil-i ‘âşık gibi vîrân
 O ‘âlî-himmet âbâd itdi kalb-i mü’minîn-âsâ

Mücevher ḥarf ile ‘Aynî didim târîḥ-i tecdîdin
 “Zihî bir ma’bedü’n-nûr eyledi iḥyâ Ziyâ Pâşâ” (1213)
 (T140)

“Mîr-i Mîrândan Muştafâ Pâşâ’nıñ İznikmîd’de Ta’mîr Eylediği Câmî’edir” adlı manzumede şair, hayır sahiplerinin örnek tuttuğu mutlu ve cömert İzmit valisi Mustafa Paşa’nın bu yüce camiyi gayretle onarıp süslediğini, böylece her köşesinin caminin cennetten daha güzel olduğunu onayladığını belirtmektedir. Bu olaya şair, şiirin son beyitinde hem lafzen hem de manen H. 1206 tarihini düşürmüştür:

Kerîm ü kâm-rân u muḳtedâ-yı şâḥibü’l-ḥayrât
 Cenâb-ı Muştafâ Pâşâ kim ol vâlî-i İznikmîd
 ...

Bu vâlâ câmi' termîm ü tezyîn itdi himmetle
İder her gûşesi cennetden a'lâ oldığın te'yîd

...

Didim lafzen ü ma'nen 'Ayniyâ ta'mîrine târîh
"Güzel buldı bu ma'bed biñ iki yüz altıda tecdîd" (1206)
(T141)

"Cebbâr-zâde Fettâh Beg Merhûmuñ Müderrisligi Hengâmında Yozgat'da Müceddeden Binâ İtdigi Câmi'e" adlı manzumede şair, Fettah Bey'in bu yüce camiyi cennet gibi yaptığına, Rıdvân'ın -Cennet'in kapıcısı olan büyük melek- böyle bir güzelliği hurilerin yüzünde görmediğine değinmektedir. Bu iki tam tarihi samimiyetle bir karanlık gecede söylediğini belirterek manzumenin son beytinin her iki mısrasında da "Fettah Bey güzel mabed meydana getirdi" ve "abdest al da bu imar edilmiş mabedde namaz kıl" ifadeleriyle restorasyonun tarihini H. 1226 olarak belirtmektedir:

Yapdı âdemce bu vâlâ câmi'i cennet gibi
Görmedi Rıdvân bu hüsni ü ânı rûy-ı hûrda
...
Bu iki târîh-i tâmı⁶¹ 'Ayniyâ ihlâs ile
Söyledim ba'd-ez 'iyâdet bir şeb-i deycûrda

"Ma'bed-i ra'nâdır icâd eyledi Fettâh Beg"
"Âb-dest al da namâz kıl ma'bed-ima'mûrda" (1226)
(T142)

Şair, "Arnavud Karyesi'nde Müceddeden İnşâ Buyurılan Câmi'-i Şerîfe" adlı manzumenin son beytinin ilk mısrasında olayın tarihini "ey cemaat! Mahmud Han cami inşa etti" ifadesiyle manen; "bin iki yüz kırk sekizde bu mabed tamamlandı" ifadesiyle de lafzen belirtmiştir:

---

⁶¹ târîh-i tâmı: târîh-i tâmmı

“Ey cemâ’at câmi’i Maḥmûd Ḥân kıldı binâ”

“Biñ iki yüz kırk sekizde oldı bu ma’bed tamâm” (1248)

(T145)

8.2.2. Mevlevihâne/Dergâh/Türbe Onarımı

8.2.2.1. Galata Mevlevihanesi

Galata Mevlevihanesi hakkında elde edilen bilgiler şunlardır:

Galata Mevlevihanesi, Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid devri ricalinden İskender Paşa tarafından 1491’de kurulmuştur. Kulekapısı Mevlevihanesi olarak da anılır. Mevlevi muhibbi III. Selim’in tahta çıkışı sırasında mevlavianenin postnişini olan ünlü Dîvân şairi Şeyh Galib’in, tekkenin tamire muhtaç olduğunu “Kaside-i Tannâne” adlı manzumesine iliştiirdiği bir arzuhal ile padişaha bildirmesi üzerine III. Selim 1206’da (1791-92) mevlevihane binalarını yenilemiştir. (Tanman, 1996, s. 317).

“Ġalata Mevlevî-ḥânesi Tecdîdine” başlıklı tarih manzumesinde şair, şahlar şahı Sultan Selim’in manen Mevlana’ya bağlanıp iyilikle bu yüce tekkeyi tamir ettirdiğini söylemektedir. “Ey Allahım! Mevlevihane nefesle cennet- mekâna döndü” diyerek mevlavianenin onarım işlemini H. 1206 olarak tarihlendirmektedir:

Nesîm-i gülşen-i luḫfindan irdi şemme-i ḥâlet

Şehen-şâh-i mu’azzam ḥazret-i sultân Selîm Ḥân

...

Kerâmetle bu vâlâ ḥân-ḳâhı eyledi ta’mîr

Înâbet eyleyüp ma’nen Celâlü’ d-dîn sultâna

Dem-â-dem diñle neyden ‘Ayniyâ esrâr-ı târîḫi

“Nefesle döndi ‘adn-âbâda yâ hû Mevlevî-ḥâne” (1206)

(T151)

8.2.2.2. Arguniye Dergâhı

“Ḥâlet Efendi Merḥûmuñ Kûtâhiyye’de Arguniyye Dergâhı Tecdîdine” manzumesinde şair, bu tarihi görenin dergâhı inşa ettirene dua etmesini istedikten sonra, dergâhın H. 1227’de Halet Efendi tarafından onarıldığını belirtmiştir:

Gören târîhini bânîsine ‘Aynî du’â itsün
 “Bu ra’nâ dergehi Hâlet Efendi eyledi ihyâ” (1227)
 (T152)

Diğer bir tarih manzumesinde şair, bu tarihi meleklerin yüksek makamdan okuduklarını belirttiğinden sonra, “bu Mevlevî dergâhı Beyt-i Mamur’a döndü” ifadesiyle yine H. 1227 tarihini düşürmüştür:

Mağâm-ı evcden ‘Aynî okurlar kıdsiyân târîh
 “Hele bu Mevlevî dergâhı döndi Beyt-i Ma’mûr’a” (1227)
 (T153)

8.2.2.3. Emir Sultan Türbesi

“Emîr Sultân Türbesi Tecdîdine” adlı manzumede şair, “Emir Sultan’ın türbesi yeniden canlandırıldı” diyerek onarımın tarihini H. 1219 olarak düşürmektedir:

Ziyâret eyledi târîhini didi ‘Aynî
 “Olundı türbesi ihyâ Emîr Sultân’ın” (1219)
 (T156)

8.2.2.4. Sinan Paşa Türbesi

“Sinân Pâşâ Türbesine” başlıklı manzumede şair, Sultan Bayezid’in mührünün sahibi, çalışmaları süsleyen Sinan Paşa’nın din ve devlete çok hizmet ettiğini belirtmiştir. “Ünlü bir şah, Sinan Paşa’nın mezarını yeniden yaparak kuvvetlendirdi” ifadesiyle de H. 1247 tarihini söylemiştir:

Sinân Pâşâ ki Sultân Bâyezîd’iñ şâhib-i mühri
 Bu dîn ü devlete çok hıdmet itdi ol himem-pîrâ

...

Ziyâret kıl oku gel Fâtîha ‘Aynî didi târîh
 “Sinân Pâşâ mezârın eyledi şâh-ı be-nâm ihyâ” (1247)
 (T157)

8.2.3. Medrese Onarımı

8.2.3.1. Hadım Hasan Paşa Medresesi ve Sebili

H. 1247 yılında II. Mahmud tarafından tamir ettirilen medrese, “XVI. yüzyılda Cağaoğlu’nda sadrazam Hadım Hasan Paşa tarafından bir sebil ile birlikte yaptırılmıştır. II. Mahmud döneminde büyük bir yangın geçirmiş ve yenilenmek durumunda kalmıştır.” (Öztekin, 2016, s. 276).

“Cağaloğlu’nda Vâkı’ Şadr-ı Esbak Hasan Pâşâ Merhûmuñ Binâ eylediği Medrese Ta’ mîrine” başlıklı manzumede şair, Hasan Paşa’nın 1005’te yaptığı sebil ve medresenin yanması sonucunda ondan hiçbir eser kalmadığını, fikir sahibi, şahların en bilgini Mahmud Han’ın onu tamir ettirerek ilim sahiplerini mutlu kıldığını söylemektedir. Bu olayı ise, “medrese onarıldı, daima ilim için çalış” ifadesiyle H. 1247 olarak tarihlendirmiştir:

Yapdı biñ beşde Hasan Pâşâ sebîl ü medrese
Sûhte olmuş kalmamış nâm u nişânı ve’s-selâm

A’lem-i şâhân Hân Maḥmûd-ı şâhib-ictihâd
Eyledi ta’ mîr anı ehl-i ‘ulûm oldı be-kâm

...

‘Ayniyâ târîḥ-i tâmin⁶² söyledim her tâlibe
“Medrese tecdîd olundı ‘ilme sa’y eyle müdâm” (1247)
(T162)

8.2.4. Kışla Onarımı

8.2.4.1. Topçu Kışlası

Topçu Kışlası XIX. yüzyılın başında III. Selim tarafından inşa ettirilmiştir. “1807 Kabakçı isyanı sırasında tahrip edilen Topçu Kışlası, II. Mahmud zamanında (1808-1839)

⁶² târîḥ-i tâmin: târîḥ-i tâmin

1227/1812’de dönemin başmimarı Hafız Mehmed emin Ağa tarafından yenilenmiştir.” (Kubilay, 1994c, s. 274).

“Târîh-i Tecdîd-i Kışla” başlıklı manzumede şair, II. Mahmud’un hoş bir üslûp üzere bu kışlayı onardığını, her güzel tarafının eşsiz ve benzersiz olduğunu söyleyerek “Topçu kışlası eski halinden daha güzel oldu” ifadesiyle H.1227 tarihini belirtmiştir:

Resm-i maḥbû’ üzre tecdîd eyledi bu kışlayı

Oldı her bir cânib-i ra’nâsı bî-misl ü ‘adîl

...

‘Ayniyâ târîh-i tâmin⁶³ şîti ṭutdı ‘âlemi

“Oldı topçu kışlası resm-i kadîminden cemîl” (1227)

(T178)

8.2.4.3. Top Arabacıları Kışlası

Aynî’nin farklı tarih manzumeleri kaleme aldığı söz konusu edilen kışla hakkında bazı bilgilere ulaşılmıştır:

1 Mart 1823’te Firuzağa yangınında III. Selim yapılarından Topçu Kışlası ve Top Arabacıları Kışlası ile dökümhanenin bir kısmı, Arabacılar Kışlası Camii’nin ise tamamı yanmıştır. II. Mahmud’un yangın sonrasında hemen giriştiği imar faaliyetlerinin bir yıl içinde tamamlandığı görülür. Ayvansarâyî Hadîka’da yangından harap olan kışlaların yenilenmesi için emir geldiğinden 6 Mart 1823’te inşaata başlandığını ve bir yıl sonra tamamlandığını belirtir. (Kubilay, 1994b, s. 280).

“Top-hânede Müceddeden İnşâ vü İhyâ Olunan Kışlaya” adlı tarih manzumesinde Antep’li Aynî, II. Mahmud’un özellikle bu yüce kışlayı felek gibi yaptığını, araba çeken askerlerin onun zamanında kuvvet bulduğunu söyleyerek “zamanın Mahmud Han’ı bina kemeri yüce olan kışla yaptı” ifadesiyle olayın tarihini H. 1239 olarak düşürmüştür:

Yapdı ez-cümle bu vâlâ kışlayı gerdûn misâl

Oldılar devrinde İhyâ cünd-i gerdûne-keşân

...

⁶³ târîh-i tâmin: târîh-i tâmin

“Müjde gerdûne-keşânın bitdi ‘âlî kışlası”

“Tâkı vâlâ kışla yaptı Hân-ı Maḥmûdü’z-zamân” (1239)

(T182)

Bir diğerk tarih manzumesinde şair, II. Mahmud’un bu kışlayı yeniden arabacılara yaptığını, kışlanın her bir tarafının feleğın kemeriyle birbirine denk olduğunu ifade etmiştir. Manzumenin son beyitinin her iki mısrasında “kışla inşa edilip en yüce çarka döndü” ve “zamanın şahı arabacılar kışlasını yaptı” söylemleriyle yapının restorasyon işlemini H. 1239 olarak tarihlendirmiştir:

‘Arabacılara bu kışlayı yaptı yeniden

İtdi her bir tarafın tâk-ı felekle siyyân

...

“Kışla bünyâd olunup çarḥ-ı berîne döndi” (1239)

“Yapdı gerdûne-keşân kışlasını şâh-ı zamân” (1239)

(T183)

8.2.4.4. Cebehane Kışlası

“Cebe-ḥâne Kışlasına” adlı manzumesinde şair, Mahmud Han’ın bu yüce kışlayı tamir ettirdiğine ve böylece aşığalık düşmana can korkusu düştüğüne değinmiştir. Son beyitteki “bu kışla feleğe zırh sattı” ifadesiyle de olayın tarihi belirtilmiştir:

İtdi a’lâ bu kışlayı ta’ mîr

Düşdi cân ḥavfı düşmen-i dūna

...

Bâb-ı târiḥe âsumân ḳodı ser

“Cebe şatdı bu kışla gerdūna” (1244)

(T205)

“Cebehane imalathanelerinde; cebe (zırh), zırh keseleri, kalkanlar, tolgalar, tüfekler, kurşunlar, ok temrenleri, baltalar, savaş kazmaları, teberler, kuburlar ve her çeşit mühimmat imal edilirdi.” (Sakaoğlu, 1994, s. 390).

Antepli Aynî, Cebehane Kışlası'nı konu edindiği bir diğer manzumede İskender alametli o şahın (II. Mahmud) kışlalar yapıp askerlerin düzenini sağladığını, cihad için azim ettiğini ve bununla beraber her şeyden önce Beyt-i Mamur'a eşdeğer olabilecek bu kışlayı onardığını söylemiştir. Manzumenin son beytinde de “Gayretli Sultan Mahmud kışla onardı” söylemiyle olaya tarih düşürmüştür:

Ƙıldı tertîb-i ‘asâkir kışlalar îcâd idüp
Eyledi ‘azm-i cihâd ol şâh-ı İskender-‘alem

Siyemâ bu kışla-i vâlâyı îhyâ eyledi
Pek yerinde Beyt-i Ma’mûr’a berâberdir disem

...

‘Ayniyâ mi’mâr-ı Ƙudsî söyledi târîh-i tâm⁶⁴
“Ƙışla tecdîd eyledi sultân-ı Maħmûd-ı himem” (1244)
(T206)

8.2.5. Kale Onarımı

8.2.5.1. Gümrük Kapısı

“Gümrük Ƙapusına” başlıklı ve H. 1231 tarihli manzumede Antepli Aynî, zamanın hükümdarı Sultan Mahmud’un bu beldeyi ve sağlam kaleyi onardığını dile getirdikten sonra “bu şehir ve Allah’ın yardımıyla üstün gelmiş bu kale yenilendi” söylemiyle tarihe vurgu yapmıştır:

Dâver-i devr-i zamân hâzret-i Sultân Maħmûd
Ƙıldı bu beldeyi hem hışn-ı haşîni tecdîd

İtdi târîhi ahâlîsini ‘Aynî mesrûr
“Oldı bu şehir ile bu Ƙal’a-i manşûr cedîd” (1231)
(T210)

---

⁶⁴ târîh-i tâm: târîh-i tâmm

8.2.6. Mehterhâne Onarımı

“Müceddeden İhyâ vü İcâd Olunan Mehter-ḥâneye” adlı manzumede şair, II. Mahmud’un bu yüce dergâhı keremle imar ettiğini, seyrinin elemli kalbe huzur verdiğini söylemiştir. “Mehterhane yeniden imae edilerek göğe erdi” şeklinde tarih düşürmüştür:

Kerâmetle bu dergâh-ı bülendi eyledi ma’ mûr

Virür seyr ü temâşâsı feraḥ kalb-i elem-nâke

...

Süreyyâ reşk ider târîḥ-i encüm-tâbına ‘Aynî

“Yeñiden oldı mehter-ḥâne ma’ mûr irdi eflâke” (1230)

(T216)

8.2.7. Çeşme Onarımı

8.2.7.1. Mahmud II. Sebili Çeşmesi

Mahmud II. Sebili Çeşmesi “Fatih Çörekçiler kapısında köşe başındadır.” (Tanışık, 1943, s. 252).

“Cennet-Mekân-ı Müşârün-İleyh Çörekçiler Kapusunda İhyâ Eyledikleri Çeşmeye” başlıklı manzumede şair, gayretlerin ve cömertliğin kaynağı Sultan Mahmud’un bu sebili onarıp yeniden kuvvetlendirdiğini, mekânı cennet olan I. Mahmud’un baş kadının inşa ettirdiği bu çeşmenin yanarak mahv olduğunu, şimdi ise onarılarak suyunu bulduğunu ifade etmiştir. Şair, “bu sebili Han Mahmud ortaya koydu, su iç” ifadesiyle onarım işleminin tarihini H. 1246 olarak vermektedir:

Menba’-ı cûd u himem sulṭân-ı Maḥmûdü’z-zamân

Bu sebîli eyledi tecdîd ü ihyâ âb iç

Eylemiş cennet-mekân Maḥmûd Ḥân-ı evvelin

Baş kadın ‘âlî-cenâbı anı inşâ âb iç

Nâgehân âteşle mahv olmuşdı âb u revnâkı

Şimdi şuyın buldı ta’ mîr oldı a’ lâ âb iç

...

‘Ayniyâ dil-dâdedir târîhine mâ-i hayât

“Bu sebîli kıldı Hân Maḥmûd icrâ âb iç” (1246)

(T272)

8.2.7.2. Mahmud I. Çeşmesi

I. Mahmud Çeşmesi, “Eminönü ilçesinde Cağaoğlu’ndadır. Çeşmenin her iki cephesinde birer kemer vardır. Bu kemerlerden Cağaoğlu Hamamı Sokağı’na bakanın içindeki kitabeden anlaşıldığı kadarıyla çeşme 1742’de I. Mahmud tarafından yaptırılmıştır.” (Kargı, 1994, s. 253).

“Firdevs-Âşiyân-ı Müşârün-İleyh Sultân Maḥmûd Hân-ı Sâni Hâzretleri Cennet-Mekân Maḥmûd Hân-ı Evvel Hâzretlerinin Çeşmesi İhyâsına Târîhdir Tâbe Serâhumâ Be-Câh-ı Şâhibü’l-Maḥâmü’l-Maḥmûd” başlıklı tarih manzumesinde şair, I. Mahmud Han’ın H. 1155’te çeşme inşa ettirip saf suyunu akıttığını, pek bir güzelliği kalmayıp harap olan bu çeşmeyi zamanın şahının suyunu buldurup onardığını söylemiştir. “Müjde! Mahmud Han süslü çeşme meydana getirdi” diyerek de olayı tarihlendirmiştir:

Cûd-ı Hân Maḥmûd-ı evvel çeşme bünyâd eyleyüp

Biñ yüz elli beşde mâ-i şâfin itmişdi revân

Ḳalmamışdı âb u tâbı pek ḥarâb olmuş idi

Anı ta’mîr itdi şuyın buldurup şâh-ı zamân

‘Ayniyâ târîh-i dil-cûsın didim tâm u selîs

“Müjde zibâ çeşme ihyâ eyledi Maḥmûd Hân” (1248)

(T275)

8.2.7.3. Diğer Çeşme Onarımı

“Ta’mîr-Kerden ü Âb-Âverden-i Yûsuf Ziyâ Pâşâ” başlıklı manzumede şair, kerametın kaynağı Sultan Selim Han’ın şerefli vezir-i azamı Ziya Paşa’nın suyu savuşturulmuş ve harap olmuş bu çeşmesi bol yerin suyunu buldurarak burayı bayındır hale getirdiğini belirtmiştir:

O yebû'-ı kerâmet hazret-i Sulţân Selîm Hân'ın
Vezîr-i a'zamı destûr-ı zî-şânı Ziyâ Pâşâ

...

Bu çeşme-sârınğ âbı mündefi' kendi harâb idi
Şuyın buldurdı ma'mûr eyledi ol ma'delet-pîrâ

Yazıldı 'Ayniyâ menkûţ ile ta'mîrine târîh
"Bu Zemzem'le şuvardı nâsı hep Hâcî Ziyâ Pâşâ" (1213)
(T322)

8.2.8. Sarnıç Onarımı

"Kâdirî-hânedede Mağzen-i Âb Tecdîdine" adlı manzumede gayb ilminin kaynağı, Cennet'in barındığı yer olan, pir veli olarak bilinen Şeyh İsmail'in bu tekye ile su mahzenini kuvvetlendirdiğini, böylece Kadiri erlerinin gönüllerinin suya kandiğini söyleyen Antepli Aynî, yıkılmaya yüz tutmuş bu sarnıcı sevap ve hayır sahibinin onardığını dile getirmiştir. "Suyu iç de Şerif Ahmed'i hatırla" ve "su mahzeni onarılıp eski suyunu buldu" anlamındaki iki mısrayla tarih düşürmüştür:

Menba'-ı 'ilm-i ledün hazret-i Şeyh İsmâ'il
Pir velîdir deyu meşhûr o firdevs- me'âb

...

İtdi bu tekye ile mağzen-i âbı ihyâ
Kâdirî erlerinin oldı kulûbı şâd-âb

...

Çünkü olmuşdı bu şahrınç harâba müşrif
İtdi tecdîd anı ol şâhib-i hayrât u sevâb

...

"Nûş-ı âb it de Şerîf Ahmed'i yâd eyle 'azîz" (1206)
"Buldı tecdîd olunup eski şuyın mağzen-i âb" (1206)
(T333)

8.2.9. Kule Onarımı

8.2.9.1. Galata Kulesi

Galata Kulesi, “görünümünü III. Selim zamanında 25 Temmuz 1794 (28 Zilhicce 1208) günü çıkan büyük bir yangında kaybetmiştir. III. Selim tarafından tamir ettirilen kule o biçimini, Sultan II. Mahmud zamanında vukua gelen yangına (1831) kadar sürdürmüştür.” (Eyice, 1969, s. 27).

“Ğalağa Kulesi Tecdîdine” başlıklı H. 1209 tarihli manzumede Antepli Aynî; saltanatın kurucusu, Allah’ın gölgesi, cihanın şahlar şahı Sultan Selim’in ateş ile harap olan bu kuleyi onardığını belirtmiştir. Gece bekçiliği için yandığını, fakat sonra hilatini giyip yine eskisi gibi parladığını söyledikten sonra restorasyonun tarihine “Galata Kulesi yenilendi, pek güzel oldu” ifadesiyle değinmiştir:

O şehen-şâh-ı cihân hazret-i Sultân Selîm
Bâni-i saltanat u zıll-i Hudâvend-i Ezel

Çün harâb olmuş idi âteş ile bu kulle
İtdi tecdîd anı ol pâdişeh-i fahr-ı düvel

Pâs-bânlığı için yandı yakıldı ammâ
Hıl’atin geydi çerâğ oldu yine ke’l-evvel

...

Didi tecdîdine menkût ile ‘Aynî târîh
“Yenilendi Ğalağa kulesi pek oldu güzel” (1209)
(T250)

8.2.10. Defterdârlık Onarımı

“Müceddeden İnşâ Olunan Bâb-ı Defterîye” başlıklı tarih manzumesinde şair, Mahmud Han’ın bu defterdarlığı yeniden inşa ettridiğini ve hüner öğreten yazıcıların sevindiğini belirtmiştir. “Cihanın Mahmud Han’ı bu kapıya kâtipler koydu” ifadesiyle tarih düşürmüştür:

İtdi inşâ yeniden bu der-i defter-dârı
Düşdi küttâb-ı hüner-perveri şevk ü taraba

Yazdı erbâb-ı kalem dür gibi ‘Aynî târîh
“Hân Maḥmûd-ı cihân koydı bu bâba ketebe” (1231)
(T217)

8.3. YAPI TİPLERİ

8.3.1. Dinî Yapılar

8.3.1.1. Cami/Mescid

Kur’ân-ı Kerim’de geçen “Allah’ın adı anılan, sabah akşam tesbih edilip namaz kılınan evler” (Karaman ve diğerleri, 2016, s. 373) ve “İlk günden takva temeli üzerine kurulan mescid, içinde namaz kılmana daha uygundur.” (Karaman ve diğerleri, 2016, s. 213) mealindeki ayetlerden hareketle cami, ibadet edilen mekân olarak tanımlanabilir.

Tüm hayatını İslami kaidelere göre yaşamaya, bu kaideleri toplumun tüm kurumlarına uygulamaya çalışan ve inanılan kutsal kitap Kur’ân-ı Kerim’deki “Allah’ın mescidlerini ancak Allah’a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah’tan başkasından korkmayan kimseler imar eder.” (Karaman ve diğerleri, 2016, s. 199) meâlindeki âyet doğrultusunda hareket eden Osmanlıların, özellikle de “Osmanlı hükümdarları ve devlet adamlarının kudretlerini hayırda yarışarak göstermeleri” (Ayvazoğlu, 1999, s.18) bu ilkenin bir göstergesi olmuştur. Bu ilkenin kendisini en iyi ifade edeceği yollardan biri ise, “toplumun ihtiyaçlarını karşılayarak hem sevap kazanmayı hem de devletin haşmetini gözler önüne serecek olan” (Çam, 1999, s. 66) mimari yapılardan biri olan camilerdir.

8.3.1.1.1. Heybeliada Kışla Camii

“Hâkân-ı Cennet-Mekân Tâbe Serâhu Ḥazretlerinin Hegbeli Aḫa’da İḫyâ Buyurdukları Kışla Câmî’ine Târîhdir” başlıklı manzumede Antep’li Aynî, Mahmud Han’ın “Kim ki içinde Allah’ın zikri yapılan bir mescid bina ederse, Allah da ona cennette bir ev, bir köşk

bina eder.”⁶⁵ mealindeki hadisin sırrına erişebilmek için bu yüce camiyi inşa ettiğini belirtmiştir. Şair, “Mahmud Han’ın mabedi bina oldu” şeklinde ifadelendirilen tarih mısrasının “ebced hesabıyla toplamından bir önceki beyitte geçen ‘salât-ı hamse’ ifadesindeki ‘hamse’yi çıkararak” (Öztekin, 2016, s. 135) H. 1244 tarihini verir:

Mazhar-ı sırr-ı hadîs-i “men benâ” olmak için

Bu mu’allâ câmi’i bünyâd kıldı bî-bahâ

...

Ey cemâ’at müjdeler ‘Aynî didi târîh-i tâm⁶⁶

“Mevkî’inde ma’bed-i Maḥmûd Ḥân oldu binâ” (1249)

(T143)

8.3.1.1.2. Salih Ağa Camii

“Târîh-i Câmî’-i Şerîf-i Şâlih Ağa” başlıklı manzumede şair, yüce gayretli Sultan Mahmud’un baş lalası Salih Ağa’nın bu ulu mabedi temelden yeniden inşa ettiğini ifade etmiş, bu camiyi yüce Kabe’ye benzetseler uygun olacağını söylemiştir. “Bu Salih Ağa Camii’nde her zaman namaz kıl” şeklindeki isteğiyle de tarihe dikkat çekmiştir:

Vâlîde sultân-ı Ḥân Maḥmûd-ı ‘âlî-himmetin

Baş lâlâsı ḥazret-i Sâlih ağâ-yı pür-niyâz

Tâ temelden kıldı nev-inşâ bu vâlâ ma’bedi

Ka’be-i ‘ulyâya teşbîh itseler vardır cevâz

...

Dilde tesbîh itdi ‘Aynî sübhâ-i târîhini

“Her zamân bu câmi’-i Sâlih Ağâ’da kıl namâz” (1223)

(T150)

⁶⁵ Mahmud Esad Coşan, Müslümana Yardım Etmenin Sevabı, 1999
<http://www.esadcosankulliyati.com/arsiv/cuma/c990806.html>.

⁶⁶ târîh-i tâm: târîh-i tâmm

8.3.1.2. Tekke

Tekke, “Bir şeyhin yönetiminde tasavvuf eğitiminin verildiği mekân” şeklinde tanımlanmaktadır. (Kara, 2011,s. 368)

“Dergâh-ı Nakş-Bend’e” başlıklı tek beyitlik manzumede şair, tekyenin inşasını “ey azizim! Nakşibendi tekkesi inşa oldu” ifadesiyle H. 1216 olarak tarihlendirmiştir:

Hatm-i hâce eyleyüp ‘Aynî didi târîhini

“Ey ‘azîzim tekye-gâh-ı Nakş-bend oldı binâ” (1216)

(T154)

8.3.1.3. Türbe

Dini yapılardan bir diğeri de türbedir. “İslam coğrafyasında tanınmış şahsiyetlerin mezar anıtları türbe adıyla anılmıştır.” (Orman, 1993,s. 464.)

8.3.1.3.1. Mihrişah Valide Türbesi

Türbe yapı tipinde tespit ettiğimiz örnek Mihrişah Valide Sultan Türbesi’dir. “Etkilenme döneminin en güzel türbelerinden biri III. Mustafa’nın zevcesi ve III. Selim’in annesi Mihrişah Valide Sultan’a aittir. Çok iyilik ve hayırsever olarak tanınan Mihrişah Valide Sultan, türbesini kendi hayatte iken yaptırmış ve 1805’teki ölümü üzerine türbesine defnedilmiştir.” (Önal, 1999, s. 337).

“Sulţân Selîm Vâlide-i Türbesine” başlıklı manzumede şair, “Şah Selim’in annesi türbe bina eyledi” ifadesiyle olaya H. 1208 tarihini düşürmüştür:

‘Ömrin efzûn ide Allâh didi ‘Aynî târîh

“Eyledi türbe binâ vâlide-i şâh Selîm” (1208)

(T155)

8.3.2. Askerî Yapılar

8.3.2.1. Baruthane

Baruthane, “Osmanlı döneminde devletin barut ihtiyacını karşılamak üzere çeşitli şehirlerde kurulmuş müesseselere verilen genel addır.” (Eyice, 1992, s. 94) Baruthanelerin bir bölümünü teşkil eden çarklar ise, hammaddenin ezilerek toz haline gelmesini sağlayan parçalardır.

“Devr-i Selîm Hânî’de Bârût-Hânede İcâd Olunan Çarhlara” adlı manzumede şair, Selim Han’ın barut imal etmek için bir çifte çark yaptığını, düşman grubunun top sesinden toprağa düştüğünü söylemiştir. Mahzenler barut ile doldukça her tanesinin elemli düşmanın gönül yarası olmasını istemektedir. “Çok süslü barut çarkı yapıldı” diyerek de olaya tarih düşürmektedir:

Huşûşâ darb-ı bârûta idüp bir çifte çarh îcâd
Düşürdi top şadâsından gürûh-ı düşmeni hâke

...

İçinde yapılan bârût ile tldukça mahzenler
Ola her dânesi dâğ-ı dil a’dâ-yı elem-nâke

Görüp kerrûbiyân ‘Aynî Süreyyâ dir bu târihe

“Yapıldı çarh-ı bârût-ı muşanna döndi eflâke” (1217)

(T164)

“Kezâlik Hâdde Çarhına” başlıklı manzumede şair, Sultan Selim’in hâkimcesine her yana yıldız kadar aygıt koyduğunu, akıl sahiplerinin onu gözlemesine benzettiklerini, bu çarkın on altı daha marifeti olup her birini de aynı anda gerçekleştirdiğini ve yaptığı barutun özelliklerini saymanın mümkün olamayacağını ifade etmiştir. Manzumenin son beyitinde her iki mısırada da “Hâdde çarkı yapıldı, her yönden gökyüzüne döndü” ve “Şah Selim’in hoş devrinde bu çark meydana getirildi” ifadeleriyle yapının tarihi belirtilmiştir:

Hakîmâne kodı her cânibe yıldız kadar âlât

Raşad-gâha anı teşbîh ider erbâb-ı isti’dâd

Huşûşâ bu mu'allâ çarh-ı hoş-devri binâ eyledi
Temâşâ eyleyenler bir daği gerdûnı itmez yâd

On altı şan'atı var birden eyler hükmini icrâ
Ne mümkün yaptığı bârûtuş itmek vaşfını ta'dâd

...

“Yapıldı çarh-ı hadde her cihetden döndi eflâke”
“Kılındı Şeh Selîm ‘iñ devr-i luţfindan bu çarh îcâd” (1218)
(T165)

“Elek Çarhına” adlı manzumede şair, Sultan Selim’in Elek Çarkı’nı barut için yaptırdığını, insanların ve meleklerin çarkın gökyüzüne benzediğini onayladığını, bir dönüşte on altı maarifet ortaya koyduğunu, dokuz feleğin çarkın dönüş hızını görünce şaşırıldığını söylemiştir. Yapının inşasını “Elek Çarkı haleye bina kemeri asdı, yüce oldu” söylemiyle tarihlendirmiştir:

Bâ-huşûş itdi Elek Çarh’ın binâ bârût için
Âsumâna döndiğin ikrâr ider ins ü melek

Bir devirde itmede icrâ on altı şan'atı
Sür'at-i devrin görüp hayretde kaldı nüh felek

...

Kudsiyân-ı ‘arş ider târîhimi ‘Aynî pesend
“Oldı bâlâ tâk aşdı hâleye bu Çarh-ı Elek” (1218)
(T166)

“Cilâ Çarhına” başlıklı tarih manzumesinde Antepli Aynî, Cila Çarkı’nın III. Sultan Selim zamanında semaya benzediğini, yapıldığından beri baruthanenin işinin düzen bulduğunu söyleyerek “bu Cila Çarkı gökyüzüne ulaştı” ifadesiyle de tarih düşürmüştür:

Devr-i Sultân Selîm-i sâlisde
Döndi gerdûna şu Cilâ Çarhı

Kâr-ı bârût-hâne buldı nizâm
Yapılaldan beru Cilâ Çarhı

...

‘Ayniyâ kudsiyân didi târih
“İrdi eflâke bu Cilâ Çarhı” (1217)
(T167)

8.3.2.2. Kışla

Askerlerin toplu olarak barındığı bir yapı olan kışlalar, Osmanlı’nın topraklarını savunmaya ve ardından kaybetmeye başlamasıyla beraber ordunun modernleştirilmesi çalışmaları sonucunda inşa edilmeye başlanmıştır.

“Batılılaşma dönemi ile birlikte kurumsallaşmaya başlayan birçok yapı arasında yer alan modern görünümlü kışlaları, kent genelindeki fiziksel görünümüleriyle; askeri alanda yapılması amaçlanan çağdaş düzenlemelerin, Yeni Düzen’in, bir simgesi, bir anlatımı olarak algılamak mümkündür.” (Yetişkin, 2005, s. 92)

Beyoğlu ilçesinde, Taksim’de bulunmaktaydı. 1940’ta Lütü Kırdar dönemindeki meydan düzenlemeleri sırasında yıkılmış olduğundan günümüze ulaşamamıştır. III. Selim döneminde (1789-1807) kapıkulu askerlerinin topçu sınıfı için inşa edilmiş olduğu ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde 14409 numaralı hatt-ı hümayundan yapımına 1218/1803-04’te başlandığı bilinmektedir. (Kubilay, 1994b, s. 274).

8.3.2.2.1. Topçu Kışlası

“Topçu Kışlasına” başlıklı manzumede şair, savaşı denemiş Rüstem’e benzettiği Cem Ordulu Sultan Selim’in topçulara kışla yaptığını belirtmiş ve aşağılık düşmanın patlamasını dilemiştir. Askere, ateş gücünün ilmini öğretip büyük ateşin düşmanın ülkesini ele geçirdiğini söylemiştir. Yine son beyitte “Şah Selim’in cömertliği Topçu Kışlasını inşa etti” söylemiyle de olayın tarihini belirtmiştir:

Rüstem-i ceng-âzmâ Sultân Selîm-i Cem-sipâh
Topçuyâna kışla yaptı patlasun haşm-le’îm
...
Fenn-i âteş-bâziyi bu ‘askere ta’lîm idüp
Mülket-i a’dâ-yı dîne virdi ihrâk-ı ‘azîm

...

Pür-şererdir mışra’-ı târîh ‘Aynî çün fetîl
 “İtdi Topçu Kışlası bünyâd cûd-ı şeh Selîm” (1220)
 (T171)

Topçu Kışlası ile ilgili bir diğer manzumede ise şair, Cem ordulu III. Sultan Selim topçu askerine kışla inşa etti ifadesiyle yapının inşa tarihini H. 1220 olarak belirtmektedir:

Cem-sipeh Hâzret-i Sultân Selîm-i Sâlis
 Topçuyân ‘askerine eyledi inşâ kışla

...

‘Ayniyâ patlasun a’ dâ göricek târîhin
 “Şeh Selîm eyledi topçılara ihyâ kışla” (1220)
 (T172)

H. 1222 tarihli topçu kışlasının yapımını, savaşı denemiş Husrev gibi olan gayretle dolu Sultan Selim yüce gökyüzünden büyük yüce bir kışla yaptı ifadeleriyle anlatan Antepli Aynî olayın tarihini ise, “Şah Selim’in hükmü topçu kışlasını meydana getirdi” şeklinde belirtmiştir:

Husrev-i ceng-âzmâ Sultân Selîm-i pür-himem
 Bir mu’ allâ kışla yaptı ‘arş-ı a’zamdan cesîm

...

‘Ayniyâ târîh-i tâmin⁶⁷ dehre virdi velvele
 “Kıldı topçu kışlası îcâd hükmi-i şâh Selîm” (1222)
 (T173)

“Kışla Târîhi” başlıklı manzumede şair, yiğitlik hikâyeleri olan cihanın şahı Selim Han’ın bu kışlayı yapıp düşmanın canına ateş bıraktığını söyledikten sonra “Selim Han, bu güzel yere topçu kışlasını yaptı” ifadesiyle olayı H. 1222 olarak tarihlendirmiştir:

Nerîmân-menkâbet şâh-ı cihân gâzî Selîm Hân kim
 Yapup bu kışlayı âteş bıraktı cân-ı a’ dâya

---

⁶⁷ târîh-i tâmin: târîh-i tâmin

...

Görülse dâne-i bârût ‘Aynî fehm olur târîh

“Selîm Hân yapıdı topçu kışlasın bu cây-ı ra’nâyâ” (1222)

(T174)

Antepli Aynî, aynı kışlayı konu aldığı bir diğer manzumesinde Cem ordulu ve dünyanın hükümdarı Sultan Selim’in askerle dopdolu olan topçu kışlasını yaptığını, kışlanın inşasına altınla dolu keseler harcadığını belirtmiştir. “Ne güzel! Kışla yapıldı, askerle dopdolu oldu” ifadesiyle yapının inşa tarihine dikkat çekmiştir:

Dâver-i Hüsrev-‘alem Sultân Selîm-i Cem-sipâh

Yapdı topçu kışlası ‘askerle oldı topçolı

...

Çeyşini ta’zîm ile bu kışlanıñ bünyâdına

Kîseler şarf itdi kim zer ile oldı topçolı

...

Eyledi ‘Aynî bu târîh âsumânı pür-ğanîn

“Kışla yapıldı zihî ‘askerle oldı topçolı” (1222)

(T175)

Bir diğer tarih manzumesinde ise şair, Sultan Selim’in bu yüce kışlayı inşa edip askerle doldurduğunu, kışlanın yıldızdan daha çok güzelliği arttırdığı için gökyüzünün seyredilmesi gerektiğini belirttikten sonra “bu topçu kışlası yüce bir şekilde yapıldı, düşman çatladı” söylemiyle tarihe vurgu yapmıştır:

Bu vâlâ kışla inşâ idüp toldurdi ‘askerle

Sipihri kıl temâşâ revnağ-efzâ oldı encümden

...

Şerer-efşân olur ‘Aynî fetîl-i mışra’-ı târîh

“Bu topçu kışlası a’lâ yapıldı çatladı düşmen” (1222)

(T176)

8.3.2.2.2. Selimiye Kışlası

Selimiye Kışlası, “H.1215 /M. 1800’de , Nizâm-ı Cedîd askerleri için III. Selim tarafından Üsküdar’da yapımına başlanan kışladır. (Öztekin, 2016, s. 127).

“Muḳaddemâ Üsküdar’da ‘Asâkir-i Mu’alleme Bünyâd Olunan Kışlaya” adlı manzumede şair, bu yardımın barındığı yerin talimli askere yapıldığını, Üsküdar’ın etrafının gülbahçesine döndüğünü belirttikten sonra “Şah Selim talimli ordunun kışlasını inşa etti” şeklinde olaya H. 1215 tarihini düşürmüştür:

Ḥakkâ mu’allem ‘askere yapıldı bu nuşret-me’âb

Eṭrâf-ı dâr-ı Üsküdâr oldu gülistân-ı na’îm

...

‘Aynî fetîl-i mısra’ım dâ’im şerer-efşân olur

“Ceyş-i mu’allem kışlası bünyâd kıldı Şeh Selîm” (1215)

(T177)

8.3.2.2.3. Davut Paşa Kışlası

“Davut Paşa Kışlası, Abdülmecid’den sonra terk edilen sarayın yerine II. Mahmud tarafından 1831-1832’de asakir-i Muhammediye askerleri için yaptırılmıştır.” (Kubilay, 1994a, s. 12).

“Her Mısra’ı Târîh Olarak Dâvud Pâşâ’da İnşâ Olunan Kışlaya Târîhdir” başlıklı manzumede Antepli Aynî, “Han Mahmud yeniçeriye dağıttı, kışla yaptı, askeri koydu”, “bu yeni kışla Allah’ın yardımıyla galip gelen askeri sevindirdi, Havernak Köşkü kışlanın her yerini kıskanır”, “kışla, Davud Paşa semtini güvenli kıldı, II. Mahmud yüce kışlayı inşa etti” ifadeleriyle her beyitte olayın tarihini H. 1242 olarak düşürmüştür:

“İtdi Ḥân Maḥmûd izâle yeñçeriye kırdı hep”

“Kışla yapıldı eyledi vaz’-ı ‘asâkir ḥamd ola”

...

“Kıldı bu nev kışla ḥurrem ‘Asker-i Manşûreyi”

“Her yerine reşk ider ḳaşr-ı Ḥavernak bî-merâ”

...

“Eyledi Dâvûd Pâşâ semtini kışla emîn”

“Kıldı Hân Maḥmûd-ı ‘Adlî kışla-i ‘âlî binâ” (1242)

(T180)

8.3.2.2.4. Bahriye Kışlası

Bahriye Kışlası “H. 1244 / M. 1828’de, II. Mahmud tarafından Heybeliada’da -bugünkü Askeri Deniz Lisesi Komutanlığı- inşa ettirilen kışladır.” (Yakıtıl, 1994, s. 509).

“Ḥegbeli Aṭa’ da Mellâḥîn Kışlasına” başlıklı manzumede şair, gemi tamir eden topluluğa kışla yaptığını, tersanenin düzen bularak askerin mutlu olduğunu ifade etmiştir. “Mahmud Han gemiciye yüce kışla yaptı” diyerek de olaya tarih düşürmüştür:

Zümre-i keştî-gerâna kışla bünyâd eyledi

Buldı tersâne nizâmın ‘asker oldı şâd-mân

...

Baḥr-ı dilde buldı ‘Aynî gevher-i târîḥini

“Yapdı mellâḥîne ‘âlî kışla baḳ Maḥmûd Hân” (1244)

(T181)

8.3.2.2.5. Arabacılar Kışlası

“Kışlaya” başlıklı manzumede şair; II. Mahmud’un ibretler dolu, felek gibi kışlalar ve gemiler yaptırdığını, bunlara yıldız kadar çok asker koyup karaya ve denize hükmettiğini belirtmiştir. “Yüksek gayretli Mahmud Han güzel bir kışla inşa ettirdi” ve “arabacılar kışlayı feleklere benzettiler” ifadeleriyle de H. 1239 tarihini vermiştir:

Yapdırdı fülk ü kışlalar gerdûn misâli pür-‘iber

Leşker ḳodı yıldız ḳadar ḥükm eyledi baḥr ü bere

...

“Kıldı güzel kışla binâ ‘âlî-himem Maḥmûd Hân” (1239)

“Gerdûne-keşler kışlayı beñzetdiler gerdûnlara” (1239)

(T185)

Bir diğerk manzumede şair, o savaş öğreten ve Rüstem gibi hücum eden hükümdarın, arabacılar askerine kışla yaptırdığını ifade ettikten sonra “arabacılar güzel bir kışla yapıldı” şeklinde tarih düşürmüştür:

O ĥudâvend-i veğâ-perver ü Rüstem-şavlet
İtdi gerdûne-keşân ‘askerine kışla binâ

‘Ayniyâ döndi bu târîĥ-i bülendim felege
“Arabacılar bir kışla yapıldı zîbâ” (1239)
(T186)

Yine bir başka manzumede ise şair, büyük feleğın şahı Sultan Mahmud’un bu kışlayı acilen arabacılar yaptırdığını ifade etmiştir. Manzumenin son beyitinde yer alan “bu kışla yapıldı feleğın kemerine döndü” ve “kışla arabacılar için yapıldı” ifadeleriyle yapının inşa tarihi düşürülmüştür:

Şâh-ı gerdûn-‘azamet ĥazret-i Sultân Maĥmûd
Yapdı bu kışlayı gerdûne-keşâna ‘acele
...
“Yapılıp döndi bu kışla yine tâĥ-ı çarĥa”
“Arabacılar mazbût yapıldı kışla” (1239)
(T187)

Antepli Aynî, aynı kışla için bir başka tarih manzumesinde Hızır tesirli Sultan Mahmud’un ilham için deniz kenarında kışla yaptırdığını söyledikten sonra “arabacılar kışlası tamamlandı ve süslü oldu” şeklindeki ifadesiyle yine bu yapıya tarih düşürmüştür:

ĥusrev-i ĥızır-himem ĥazret-i Sultân Maĥmûd
Kışla yapıldı leb-i deryâda berây-ı ilĥâm

Döndi ‘Aynî dür-i ĥalĥâna bu târîĥ-i laĥîf
“Oldı gerdûne-keşân kışlası zîbâ vü tamâm” (1239)
(T188)

Şair, yukarıda dört farklı manzumeyle değindiği kışlayı, iki beyitten oluşan bu son tarih manzumesinde anlatırken iyiliğin denizi, felek rütbeli Han Mahmud şahane bir çalışma ile kışlalar yaptı ifadelerini kullanmış ve “savaş arayan askere bir kışla yapıldı” söylemiyle de yine yapının inşa tarihini H. 1239 olarak vermiştir:

Ĥân Maĥmûd-ı felek-rütbe vü ħulzüm-iĥsân
Yapdı nev-ķışlaları himmet-i ŧâhâne ile

‘Ayniyâ zûr-ı ŧabî’atle didim târîĥin
“Ceng-cû ‘askere bir ķışla yapıldı ‘acele’” (1239)
(T189)

8.3.2.2.6. Varna’da İnŧa Edilen Kışlalar

II. Mahmud Bulgaristan’ın önemli ŧehirlerinden biri olan Varna’da kışlalar inşa ettirmiŧtir. “Sultan Mahmud, teftiŧi sırasında Varna’da bir kışla yaptırmıŧtır.” (Ayverdi, 1977, s. 123).

“Varna’da İnŧâ Olunan Kışlalara Târîĥdir” baŧlıklı ilk manzumedede ŧair, Sultan Mahmud’un askere çok fazla kışla yaptıĥını, sınır boylarına toplar koyduĥunu, denize ve karaya hükmederek âleme düzen verdiĥini belirtmiŧtir. “Sultan Mahmud Varna’da yeni kışla yaptı” diyerek de H. 1249 tarihini vermiŧtir:

Çok ķışla yapıdı ‘askere toplar ħodı ser-ĥadlere
Ĥükm eyledi baĥr u bere bu ‘âleme virdi niżâm

...

‘Aynî cünûd-ı müslimîn yâd eylesün târîĥini
“Nev-ķışla yapıdı Varna’da sultân-ı Maĥmûdü’l-maĥâm” (1249)
(T190)

Varna’da inşa olunan bir diĥer kışladan bahsederek “Diĥer Kışlaya” baŧlıklı manzumedede ise ŧair, II. Mahmud’un Allah’ın yardımıyla üstün gelmiŧ askerine her yerde kışla yaptıĥını, onun adaletinin gölgesinde âlemin emin ve güven dolu olduĥunu dile getirmiŧtir. Yine son beyitte yer alan “zamanın Sultan Mahmud’u kışlayı güzelleŧtirdi” ifadesiyle yapının inŧasını tarihlendirmiŧtir:

Her maħalde kışıla yaptı ‘asker-i manşûrina
Oldı ‘âlem sâye-i ‘adlinde pür-emn ü aman

...

‘Ayniyâ nazm eyledi târîh-i cevher-dârını
“Kışlayı yaptı ra’nâ Hân-ı Maħmûdü’z-zamân” (1249)
(T191)

“Varna’da Diğer Kışlaya Târîhdir” adlı manzumede şair, Mahmud Han’ın Varna’yı baştanbaşa canlandırdığını, bu kışlayı ise yüce bir mekân haline getirdiğini söylemiştir. “Mahmud Han kışlayı yaptı” şeklinde de tarih düşürmüştür:

Varna şehrin kıldı ihyâ ser-te-ser
Eyledi bu kışlayı ‘âlî mekân

...

‘Ayniyâ târîh-i tâmin⁶⁸ söyledim
“Yapdı ibhâ kışlayı Maħmûd Hân” (1249)
(T200)

Aynı yapı için kaleme aldığı bir diğer manzumede şair, II. Mahmud’un Allah’ın yardımıyla üstün gelmiş askerine kışla yaptığını, sınır boylarını yeniden kuvvetlendirip devletini emin olunan yer haline getirdiğini söylemiştir. “Allah mübarek etsin! Zamanın şahı kışlayı inşa etti” ifadesiyle de yine tarih vermiştir:

Mevķi’inde kışla yaptı ‘asker-i manşûrina
İtdi ser-ħaddâtın ihyâ mülkini dârü’l-emân

...

‘Ayniyâ cevher misâli söyledim târîhini
“Bârekallâh kıldı inşa kışlayı şâh-ı zamân” (1249)
(T201)

---

⁶⁸ târîh-i tâmin: târîh-i tâmin

8.3.2.3. Palanka

Palanka, “etrafı hendeklerle çevrilmiş ağaç ve topraktan yapılan istihkâma verilen addır.”
(Pakalın, 1993b, s. 752)

“Varna’da İnşâ Olunan Birinci Palanıkaya” adlı manzumede Antepli Aynî, Sultan Mahmud’un cami, ambar, palanka, kışla yaparak Varna’yı baştanbaşa bayındır hale getirdiğine değinmiştir. “Her palanka Mahmud izli oldu” söylemiyle palankanın inşa tarihini H. 1250 olarak belirtmiştir:

Câmi’ u anbâr palanık kışlalar
Yapdı ma’mûr oldu Varna ser-te-ser

‘Ayniyâ târîh-i tâmin⁶⁹ söyledim
“Her palanık oldu hep Maħmûd-eser” (1250)
(T192)

“İkinci Palanıkaya” adlı manzumede Sultan Mahmud zamanında tüm İslâm kalelerinin ve her ülkenin sınır boylarının dayanıklı bir hale geldiği, burç ve kale duvarlarında ejderha kanatlı toplar dizilen bu yüce palankanın Elbruz dağına eşit olduğu dile getirilmiştir. Şairin “bu ikinci palanka her zaman düşmanı güçsüz eyler” ifadesi yapının inşa tarihini göstermektedir:

Metânet buldı hep Sultân Maħmûd’uñ zamânında
Hişâr u kal’a-i islâm u ser-ħaddât-ı her kişver

Mu’allâ bu palanık Kûh-ı Elbruz’a ‘adîl oldu
Dizildi burç u bârûsında top-ı ejdehâ-peyker

...

Gelüp bir nâşır-ı ğaybî dedi târîhini ‘Aynî
“İkinci bu palanık düşmeni her dem zebûn eyler” (1250)
(T193)

---

⁶⁹ târîh-i tâmin: târîh-i tâmin

“Üçüncü Palançaya” adlı manzumede şair, II. Mahmud Han yedi iklime düzen verdi, sınır boylarının dört tarafına kaleler inşa etti, bu Varna şehrini baştanbaşa yeniden kuvvetlendirdi, Allah ömrünü bin seneden fazla eylesin gibi ifadeleri kullanmıştır. “Varna’yı koruyan bu üçüncü palanka daim olsun” şeklindeki isteğini belirterek tarih düşürmüştür:

Virdi Hân Maḥmûd-ı ‘Adlî heft iklîme nizâm
Çâr etrâf-ı hudûda kal’alar kıldı binâ

...

Eyledi ihyâ bu şehr-i Varna’yı başdan başa
Pâdişâhıñ biñ sene ‘ömrin füzûn itsün Hudâ

‘Ayniyâ târih-i cevher-dârıdır dört üstine
“Hâfız-ı Varna üçüncü bu palanka dâ’imâ” (1250)
(T194)

“Dördüncü Palançaya” başlıklı manzumede padişahın kışla ve palanka inşa edip top koyduğunu, İslâm askerini düşmanın kötülüğünden korkusuz kıldığını ifade eden şair, “dördüncü palanka çok sağlam oldu” diyerek de yapının inşa tarihine değinmiştir:

Kışla îcâd eyledi yapıdı palanka top kodı
‘Asker-i islâmı kıldı şerr-i düşmenden emîn

...

Eyler a’ dâ ser-fürû ‘Aynî görüp târihini
“Allâh Allâh oldu dördüncü palanka çok mefîn” (1250)
(T195)

“Beşinci Palançaya” başlıklı manzumede şair, cihanın şahlar şahı Mahmud Han’ın iyilik devrinde bu palanka yapılarak askere yüce bir yer oldu dedikten sonra “bu beşinci palanka bedelsiz ve eşsiz oldu” söylemiyle de yine tarihe değinmiştir:

Şehen-şâh-ı cihân Maḥmûd Hân’ıñ devr-i luṭfında
Yapıldı bu palanka ‘askere a’lâ maḥal oldu

...

Gelüp bir müjde-ber ‘Aynî didi târîh-i vâlâsın
 “Beşinci bu palanğa bî-misâl ü bî-bedel oldı” (1250)
 (T196)

“Altıncı Palanğaya” başlıklı manzumede Antepli Aynî, Sultan Mahmud’un büyüklük ve kudret ile palankayı yeni inşa ettiğini, sayesinde Varna şehrinde hiçbir eksiklik kalmadığını vurgulayarak yapının H. 1250 olan inşa tarihini ise, “altıncı palanka yüce göğe eşdeğer oldu” şeklinde belirtmiştir:

İtdi nev-inşâ palanğa şevket ü iclâl ile
 Sâyesinde kalmadı hiç Varna şehrinde hâlel

‘Ayniyâ ‘ıkd-ı Süreyyâ dinse târîhe sezâ
 “Oldı altıncı palanğa çarh-ı ‘âlîye bedel” (1250)
 (T197)

“Yedinci Palanğaya” başlıklı tarih manzumesinde şair, veli görünümlü şah II. Mahmud Han yedi katlı gökyüzü gibi palanka inşa etti, o kuvvetli şahlar şahı, şeref sahibi padişah sınırsız kaleler yaptı, ejder gibi toplar koydu dedikten sonra “yedinci palanka yüce göğe benzedi” ifadesiyle de tarih düşürmüştür:

Maħmûd Hân-ı ‘Adlî şâh-ı velî-tecellî
 Heft âsumân misâli kıldı palanğa inşâ
 ...
 Ol pâdişâh-ı emced şâhen-şeh-i mü’eyyed
 Yapdı kılâ’-ı bî-ħad top koydı ejder-âsâ

Yüz sürdi âsumân bu târîh-i nev-zemîne
 “Oldı yedi palanğa mânend-i çarh-ı vâlâ” (1250)
 (T198)

“Varna’da Nuşret Palanğasına” başlıklı manzumede şair; savaş arayan, kaleler açan Cem menkabetli, Hz. Ali gibi savaşan hükümdar Mahmud Han’ın çok sağlam bir palanka

yaptığını, görenlerin hemen “üçlü muskadır” dediğini ifade etmiştir. “Bu palanka başarıyı açıklar” ifadesiyle de yapının inşa tarihini H. 1250 olarak beyan etmiştir:

Ceng-cû Ʒal’a-güşâ Cem-menƷabet

Dâver-i Hâyder-vegâ Maħmûd Hân

...

Bir palanƷa yapdı ammâ pek metîn

Dir gören vefƷ-i müsellesdir hemân

Fehm ider târîhini ‘Aynî ķuzât

“Bu palanƷa nuşreti eyler beyân” (1250)

(T204)

8.3.2.4. Kale

8.3.2.4.1. Rusçuk Kalesi

“Varna’da Rusçuk Ʒapusına” başlıklı tarih manzumesinde Antepli Aynî, Sultan Mahmud’un tüm sınır boylarını imar edip asker koyduğunu, her zaman düşüncesinin ve gayretlerinin gazaya yönelik olduğunu belirtmiştir. “Mahmud Han Rusçuk Kapısını meydana getirdi.” ifadesiyle H. 1252 tarihine değinmiştir:

Ʒoydı ‘asker cümle ser-ħaddâtını ma’mûr idüp

Zıkr ü fikr ü himmeti ‘azm-i ķazâdır her zamân

...

Sûre-i Feth okuyup ‘Aynî didi târîh-i tâm⁷⁰

“Yapdı Rusçuk bâbını îcâd idüp Maħmûd Hân” (1252)

(T203)

---

⁷⁰ târîh-i tâm: târîh-i tâmm

8.3.2.4.2. İbrail Kalesi

“İbrâ’îl al’asına” adlı manzumede Han Mahmud’un gayretleri bu kaleyi canlandırdı, kahrının kılıcı her zaman kafirleyi kahreylesin diyen şair, “Allah her zaman İbrâ’îl Kalesi’ni bayındır eylesin” diyerek kalenin inşa tarihini H. 1230 olarak düşürmektedir:

ıldı ihyâ Hân Maħmûdü’l-himem bu al’ayı
Tîğ-i ahrı dem-be-dem küffârı maħhûr eylesün

...

İtdi a’ dâ ser-furû’ ‘Aynî görüp târîhini
“Her dem Allâh hışn-ı İbrâ’îl’i ma’ mûr eylesün” (1230)
(T207)

8.3.2.4.3. Silistre Kalesi

“Silistre Kalesi’nin on tabyası vardır. Belki bu tabyaları ve başka kısmını Sultan Mahmud’un yaptırdığı İzzet Molla’nın herhalde birisi tercih edilmek üzere, padişaha sunduğu tarih beyitinden (H. 1231) anlaşılıyor.” (Ayverdi, 1977, s. 92).

Antepli Aynî “Silistre al’asına” adlı manzumede cihanın şahlar şahının bu beldeyi ve kaleyi kuvvetlendirdiğini belirttikten Allah’ın onun ömrünü uzatmasını, düşmanlarının da kahretmesini diledikten sonra “Sultan Mahmud’un imar ettiği kale ne güçlü kaledir” söylemiyle de kalenin yapım tarihini H. 1231 olarak tarihlendirmektedir:

Şehen-şâh-ı cihân itdi bu hışnı u beldeyi ihyâ
İde Bârî Hudâ ‘ömrin füzûn a’ dâsın maħhûr

Didi mi’ mâr-ı udsî ‘Ayniyâ târîh-i vâlâsın
“Ne muħkem al’adır Sultân Maħmûd eyledi” ma’ mûr (1231)
(T208)

8.3.2.4.4. Ordu Kalesi

“Ordu apusına” başlıklı iki beyitlik tarih manzumesinde şair, cihanın hükümdarı Sultan Mahmud’un zamanında Allah’a çok şükürler olsun ki inşa edildiğini belirttikten sonra

“Bu kale başarıyla dolu bir yer oldu, İslâm sahiplerine daim olsun.” ifadesiyle tarih düşürmüştür:

Ĥudâvend-i cihân Sultân Maĥmûd’uĥ zamânında
Bi-ĥamdillâĥ bu ĥısn îcâd olundı irdi encâma

Oĥur cünd-i sÛrûşân rÛz u Şeb târîĥini ‘Aynî
“Bu ĥal’a nuşret-âbâd oldı dâ’im ehl-i islâma” (1231)
(T209)

8.3.2.4.5. Ruscuk Kalesi

“Ruscuk Ķal’asına” başlıklı manzumede Antepli Aynî, Allah’a hamd olsun ki bu yüce surun yeni inşa edilip Mahmud Han’ın, Rusçuk Şehrini baştan ayaĥa imar ettiĥini dile getirmiştir. “MÛjde! II. Mahmud Han kale bina etti” Şeklinde de H. 1232 tarihine deĥinmiştir:

ĤamdÛ-lillâĥ bu mu’allâ sÛr nev bünyâd olup
Eyledi ma’mÛr Ruscuk Şehrini ser-tâ-be-pâ

Yazdı dizdâr-ı Őabî’at ‘Ayniyâ târîĥ-i tâm⁷¹
“MÛjde Ĥân Maĥmûd-ı Adlî eyledi ĥal’a binâ” (1232)
(T211)

Rusçuk Kalesi’ni anlatan bir diĥer tarih manzumesinde ise Şair; zamanın büyüĥü, gazilerin Şahı, kale açan hükümdar döneminde iyilik ve gayret ile bu surun yapıldıĥını söyledikten sonra kalenin inşa tarihi olan H. 1232 tarihini “Sultan Mahmud Ruscuk Kalesi’ni yaptı.” ifadesiyle dile getirmiştir:

Ķuĥb-ı devrân Őâĥ-ı ĥâzî dâver-i ĥal’a-gÛşâ
Mevĥi’inde yapdı bu sÛrı idÛp luĥf u himem

⁷¹ târîĥ-i tâm: târîĥ-i tâmm

‘Ayniyâ târîhim oldı râyet-efrâz-ı kemâl
 “Yapdı Ruscuğ hışnını sultân-ı Maḥmûdü’ş-şiyem” (1232)
 (T212)

Rusçuk Kalesi ile ilgili başka bir manzumede şair, dünyanın şahlar şahı, Rüstem ordulu, zamanın İskender’i Mahmud Han bu kaleyi inşa etti diyerek “bu kale bayındır olup Rusçuk beldesini canlandırdı” ifadesiyle de olayın tarihine değinmiştir:

Şehen-şâh-ı cihân Rüstem-sipeh İskender-i devrân
 Cenâb-ı Hân Maḥmûd eyledi bu ƣal’ayı inşâ

Livâ-i ḥâmesin naşb itdi ‘Aynî burc-ı târîḥe
 “Olup bu ƣal’a âbâd itdi Ruscuğ beldesin ihyâ” (1232)
 (T213)

Antepli Aynî, II. Mahmud’un bu yüce kaleyi imar ettiğini, kalenin şan ve yücelikte yedi göğe tercih edildiğini söyledikten sonra “bu Rusçuk Kalesi görünüşte göğe eşdeğer oldu” söylemiyle yine Rusçuk Kalesi’nin yapım tarihini dile getirmiştir:

Bu vâlâ hışnı Hân Maḥmûd-ı Sâni eyledi ma’mûr
 Semâ-i seb’aya terciḥ olundı şân u rif’atde

Sezâ ‘ıqd-ı Süreyyâ dinse bu târîhime ‘Aynî
 “Bu Ruscuğ ƣal’ası çarḥa berâber oldı şûretde” (1232)
 (T214)

Rusçuk Kalesi’nden bahseden son manzumede şair, cihanın şahının gayretlerinin bu kaleyi inşa ettiğini belirtmiş, Allah’ın her zaman bu kalenin sancağını üstün kılmasını temenni etmiştir. “O zamanın şahı Mahmud Han Rusçuk Kalesi’ni yaptı” diyerek de yapının inşa tarihini H. 1232 olarak ifade etmiştir:

Himmet-i şâh-ı cihân bu ƣal’ayı itdi binâ
 Râyetin manşûr ide her anda Rabb-i Müste’ân

Dür gibi târîhi ezber itdi ‘Aynî gâziyân
 “Yapdı Ruscuğ hışnın ol şâh-ı zamân Maḥmûd Ḥân” (1232)
 (T215)

8.3.2.4.6. Yalı Kalesi

“Varna’da Yalı Kapusına” başlıklı tarih manzumesinde Antepli Aynî, Sultan Mahmud’un özellikle sınır boylarını imar ettiğini, Varna’da kale yaptığını, İslâm’ı kuveetlendirdiğini dile getirdikten sonra “İskender’in seddi gibi olan sahil kapısı bak ne süslü” diyerek de kalenin yapım tarihinin H. 1248 olduğunu belirtmiştir:

Eyledi ser-ḥaddini ma’mûr u ihyâ bâ-ḥuşûş
 Kâl’a yapdı Varna’da islâmı itdi zî-mecâl

‘Ayniyâ târîhi eyler def’-i Ye’cüc-i ‘adû
 “Bağ ne zîbâ bâb-ı sâhil sedd-i İskender-misâl” (1248)
 (T225)

8.3.2.5. Ambar

“Top ve Mühimmât-ı Sâ’ire Anbârlarına” başlıklı manzumede şair, Mahmud Han’ın bu anbarı Varna’da yeni inşa ettiğini ve savaş zamanlarında İslam ordusunu cesur kıldığını belirtmiştir. “Savaş mühimmatı tüm ambarlara dolduruldu” söylemiyle yapının inşa tarihi olarak H. 1248’i vermiştir:

Varna’da kıldı bu anbârı mücedded inşâ
 Cünd-i islâmı cesur itdi be-evkât-ı neberd

...

Velve virdi bu târîḥ cihâna ‘Aynî
 “Toptolı kondı hep anbâra mühimmât-ı neberd” (1248)
 (T223)

Antepli Aynî, bir diğer ambarı konu aldığı “Diğer Anbâra” başlıklı manzumesinde II. Mahmud’un savaş mühimmat ambarını meydana getirdiğini söyledikten sonra sultanın eserlerinin kıyamet gününe kadar sağlam kalmasını dilemektedir. Manzumenin son

beyitinde “Mahmud Han yüce mühimmat ambarı yaptı” ifadesine yer vererek tarihe değinmiştir:

Bu anbâr-ı mühimmât-ı veğâ-yı eyledi îcâd
Ola âsâr-ı tâ yevmü'l-kıyâme muhkem ü mes'ûd

Tamâm oldı didim târih-i cevher-dârını ‘Aynî
“Bu anbâr-ı mühimmâtı baķ a'lâ yaptı Hân Maḥmûd” (1248)
(T224)

8.3.2.6. Mühendis-hâne

8.3.2.6.1. Bahriye Mektebi

Mühendishaneler, “Askeri personel yetiştirmek üzere XVIII. asırda ortaya çıkan yeni bilgi ve teknoloji ile donatılmış modern askeri eğitim müesseseleridir.” (Kaçar, 1999, s. 680.)

“II. Mahmud, Heybeliada’da Bahriye Hendesehanesi yaptırmıştır.” (Doğdu, 2002, s. 178).

“Heğbeli Aṭa’da Mühendis-hâneye” başlıklı tarih manzumesinde Antepli Aynî, o vefa dolu padişahın bir mühendis okulu inşa ettiğini, suyu ve havasının gönül alıcı olduğunu, herkese coğrafya ve geometri öğretildiğini, öğrencilerin atlas gibi olan gökyüzünün sırlarına erdiğini ifade etmiştir. Ardından gençlerin matematik ilmi okuyup Öklid’i araştırmalarını, kurumun biçimini baştanbaşa hatırlamalarını tavsiye etmiştir. Son beyitte ise, “zamanın Sultan Mahmud’u yeni mühendis okulu yaptı” ifadesiyle de binanın yapım tarihini H. 1244 olarak belirlemektedir:

Sultân-ı Maḥmûdü'l-hıṣâl şâhen-şeh-i Tûsî-kemâl
Dâdâr-ı ferhunde-fi'âl zıll-i cenâb-ı Müste'ân

Bir hendese-hâne binâ itdi o şâh-ı pür-vefâ
Pek mevķi’inde ey fetâ âb u hevâsı dil-sitân

Coğrâfiyâ vü hendese ta'lîm olundu herkese
Esrâr-ı çarh-ı atlasa hey'etle irdi tâlibân

‘İlm-i riyâziyye oku Öklîdis’i kıl cüst-cû
Eşkâl-i te’sîsi kamu yâd it ser-â-ser ey cevân

...

Târîhin ehl-i hendese ‘Aynî görüp itsün hisâb
“Yapdı mühendis-hâne nev Sultân-ı Maḥmûd-ı zamân” (1244)
(T229)

8.3.2.7. Bâr-gâh

Bargâh, Osmanlılarda hükümdar çadırını ifade eden bir tabirdir.

“Târîh-i Bâr-gâh” adlı manzumede şair, Mahmud Han’ın dergâhını öpülecek yer olarak seyretmeye açsa uygun olacak bu yeni çadırı (yüksek Dîvânı) yaptığını belirtmiştir. Daha sonra ise, çadırın her ipinin nur denizinin timsahı olduğunu ve bu denizde ayın, güneşin ışınlarının yüzdüğünü, her sütununun sabahın direği, bargâhın kendisinin gökyüzü, direkleri yıldız gibi olan çadırın iplerinin ise güneş ve ayın nurunun telleri olduğunu söyleyerek övgülerini sunmuştur. “Çadır, Mahmud Han sayesinde yüce oldu” ifadesiyle tarih düşürmüştür:

Yapdı bu nev bâr-gâhı kim temâşâ itmege
Kılsa lâyıķ dergehin şâhân-ı ‘âlem bûse-gâh

...

Her tınâbı bir neheng-i kulzüm-i envâr kim
Pertev-i mâh u şu’â’-ı mihr ile eyler şinâh

...

Her sûtûnı bir ‘amûd-ı şubḥ kendi âsumân
Encüm evtâdı tınâbı târ-ı nûr-ı mihr ü mâh

...

‘Ayniyâ târîh-i vâlâsı be-câdır söyledim
“Oldı ‘âlî sâye-i Maḥmûd Hân’da bâr-gâh” (1230)
(T231)

Bargâhı anlatan bir diğer manzumede şair, âlemin şahının gökyüzüne eş, yüce bir çadır yaptığını, bu iki tarihin güneş ve ay gibi olduğunu söylemiştir. Manzumenin son beyitinin ilk mısrasında “Adaletli Mahmud Han yücelik ile çadır yaptı” ve ikinci mısradan ise “çadır, Mahmud Han’ın sayesinde adalet buldu” ifadeleriyle çadırın tarihinin H. 1230 olduğunu göstermiştir:

Şâh-ı ‘âlem yapıdı mânend-i felek ‘âlî otak
Bu iki târîh-i tâmın⁷² oldı ‘Aynî mihr ü mâh

“Yapdı Hân Maḥmûd-ı ‘Adlî bâr-gâh iclâl ile”
“Sâye-i Maḥmûd Hân’da buldı ‘adli bâr-gâh” (1230)
(T232)

Şair, bargâha değindiği üçüncü bir manzumede de zamanın sultanının bu mübarek çadırı yaptığını, çadırın kemerinin ulu gökten şüphesiz yüce olduğunu dile getirmiştir. Tarihin çadırının sütununun yücelmesini diledikten sonra “Allah Mahmud Han’a bu çadırı uğurlu etsin” şeklindeki temennisiyle yine H. 1230 tarihine değinmiştir:

Bu hümâyûn bâr-gâhı yapıdı sultânü’z-zamân
Oldı tâkı ‘arş-ı a’lâdan yüce bî-iştibâh

Çetr-i târîhiñ sûtûnı ref’ olunsun ‘Ayniyâ
“Sa’d ide bu bâr-gâhı Hân Maḥmûd’a İlâh” (1230)
(T233)

Şair, cihanın şahının bu bargâha muvaffak olduğunu, çadırın ufuklara parlaklık, güzellik verdiğini söyledikten sonra “bu adaletli bargâh yücelik seması oldu” biçiminde de tarih düşürmüştür:

Bu bâr-gâha el-ḥaḳ şâh-ı cihân muvaffaḳ
Âfâka virdi revnaḳ itdi Hudâ tecelli

---

⁷² târîh-i tâmın: târîh-i tâmın

‘Aynî-i pür-belâgat târîhe itdi himmet
 “Oldı semâ-i şevket bu bâr-gâh-ı ‘adlî” (1230)
 (T234)

Antepli Aynî, çadırla ilgili olan başka bir mazumede tüm devirlerin şahı bu yüce çadırı meydana getirdi, melekler (bu çadırın) övgüsünü yüce âlemde her tarafta yapmış diyerek ve “bu mübarek yer çadırıdır ve Mahmud Han’ a uygundur” söylemiyle tarihe değinmiştir:

Şeh-i devrân bu vâlâ bâr-gâhı eyledi icâd
 Melekler medhîn itmiş ‘âlem-i bâlâda her sûda

Sipîhr-i tâkına ‘Aynî Süreyyâ oldı târîhim
 “Hümâyûn cây otakdır bu be-câdır Hân Maḥmûd’a” (1230)
 (T235)

8.3.3.Su Yapıları

8.3.3.1. Çeşme

Kelime anlamı itibariyle göz gibi olan kaynaktan akan su olan çeşme, insanlara su teminini önemli hayır işlerinden biri olarak kabul eden İslam kültüründe ve kültürü benimseyen Osmanlılarda da inşa edilmesine önem verilmiş bir diğer mimari yapılarındandır. İslami kültürün etkisi ve özellikle de XVIII. yüzyılda başlayan Batılılaşma hareketinin etkisiyle beraber çeşme yapılarının artışında büyük bir artış olduğunu, Kuban (2007, s. 509) XVIII. yüzyıldan bu yana çeşme ve sebillerin, daha önce olmayan ölçüde ve yoğunlukta kent mobilyalarına dönüştüğünü ve çeşmenin sadece su getiren değil, hem yapıyı hem de kenti süsleyen bir kent eşyası olduğunun farkına varıldığını ifadeleriyle belirtmiştir.

8.3.3.1.1. III. Selim Çeşmesi

Çeşme yapı tipinde önemli örneklerden biri de III. Selim Çeşmesi’dir. “XIX. yüzyılın ilk yarısında çeşme tasarımı yeni bir karakter kazanır. Bu düzenlemede musluk bölgesi gömme bir yay kemerle çevrilidir. Cephe düzenlemesine yeni bir öge katılır: Tuğra.

Üsküdar'daki III. Selim Çeşmesi (1802) yeni düzenlemenin ana ilkelerini yansıtan ilk örnektir.” (Ödekan, 1994, s. 490).

“Cennet-Mekân-ı Müşârün-İleyh Hâzretlerinin Üsküdâr'da Binâ Eylediği Çeşmeye” adlı tarih manzumesinde şair, tüm hükümdarların yüzüsu, gayretlerin kaynağı Selim Han gönül arayan çeşme meydana getirdi, Allah'a hamd et ve buradan su iç dedikten sonra “Şah Selim'e dua et, saf su iç, Allah'a hamd et” şeklinde de tarihe değinmiştir:

Mülûkuñ âb-ı rûyî menba'-ı himmet Selîm Hân kim

Ne dil-cû çeşme icrâ itdi âb iç Hakk'a hamd eyle

...

Oğu târîhîni 'Aynî kulun da hayr ile yâd it

“Du'â et şeh Selîm'e âb-ı nâb iç Hakk'a hamd eyle” (1217)

(T263)

8.3.3.1.2. Şah Sultan Çeşmesi

Şah Sultan Çeşmesi “1207 (1792) Babıali civarında Yeşildirek'te Kasım Gönani mescidi karşısındadır. Yaptıran III. Selim'in hemşiresi Şah Sultan'dır ki III. Mustafa bini Ahmet III.'ün kızıdır.” (Tanışık, 1943, s. 402).

“Cennet-Mekân Şâh Sultân Hâzretlerinin Çeşmesine” başlıklı tarih manzumesinde Antepli Aynî, deniz gibi cömert olan ve asaletin kaynağı Sultan Selim Han'ın iyiliğinin, bolluğunun tatlı ve güzel suyunun dünyayı her zaman mutlu kıldığını dile getirmiştir. Dünyanın padişahının büyük kızkardeşi yani Şah Sultan'ın özelliklerini güneş ve ayın su gibi ezberlediğini belirtmiştir. Şairin; o yüce yaratılışlının, ahlaklının iyiliğinin nehri deniz gibi coştı ve o şah, zamanında gönül çeken çeşme meydana getirdi ifadelerinden sonra “bu gönül çeken çeşmeden karşılık beklemeksizin zezem iç” şeklinde çeşmenin inşa tarihinin H. 1207 olduğu vurgulanmıştır:

O deryâ-cûd u yenbû'-ı kerem Sultân Selîm Hân kim

Zülâl-i feyz-i luğfindan cihânı şâd ider her gâh

...

Büyük hemşiresi şâh-ı cihânıñ ya'ni Şâh Sultân

İderler vaşfını şu gibi ezber âfitâb u mâh

O ‘âlî-meşrebiñ cûş itdi cûy-ı luţfi deryâ-veş
Mağallinde ne dil-cû çeşme icrâ eyledi ol şâh

Lisân-ı hâl ile târîhin okur lûleler ‘Aynî
“Bu dil-cû çeşmeden nûş eyle Zemzem fi-sebîlillâh” (1207)
(T264)

8.3.3.1.3. Mahmud II. Çeşmesi

1250 (1834) tarihli Mahmud II. Çeşmesi’nin “Türk ve İslam eserleri müzesinde kitabesi mevcuttur. Bunun bahçekapısı dışındaki bir çeşmeye ait olduğu Atâ tarihinde (c.3, s.153) görülmüştür.” (Tanışık, 1943, s. 254).

“Bâğçekapısı Hâricinde İhyâ-Kerde-i Hâkân-ı Huld-Âşiyân Olan Çeşme-i Ra’nâya Târîhdir” başlıklı H. 1250 tarih manzumesinde şair, cömertliğin ve adaletin kaynağı Sultan Mahmud’un zamanında çeşme yaptığını, susamışların suya konduğunu, Bağçekapısı’nın her tarafının cennetlerin gülbahçesi olduğunu dile getirmekte ve insanların burayı seyretmesini, bu Kevser’in suyunu içmesini istemektedir. Son beyitte yer alan “Mahmud Han süslü çeşme meydana getirdi” ifadeleriyle de tarihi vurgulamaktadır:

‘Ayn-ı cûd u ma’delet sulţân-ı Maħmûdü’l-eser
Mevķi’inde çeşme yapıdı oldı reyyân teşnegân

İç bu âb-ı Kevser’i âdem gibi seyr eyle gel
Sû-be-sû Bağçekapısı oldı gülzâr-ı cinân

...

‘Ayniyâ ‘atşâna işrâb eyledim târîh-i tâm⁷³
“Çeşme-i zîbende îcâd eyledi Maħmûd Hân” (1250)
(T273)

⁷³ târîh-i tâm: târîh-i tâmm

“Mahmud II. Çeşmesi 1250 (1834) Boğaziçi, İstinye’de vaktiyle mevcudolduğu Atâ Tarihi cilt 3, sahife 153’te görülen Aynî’nin tarih beytinden anlaşılmıştır.” (Tanışık, 1943, s. 184).

“İstinyede Binâ Olunan Çeşmeye” manzumesinde şair, Mahmud Han gönül çeken çeşme inşa etti diyerek bir başka tarih düşürmüştür:

Yazdı bu târîhi bir teşne gelüp ‘Ayniyâ

“Eyledi Maḥmûd Ḥân çeşme-i dil-cû binâ” (1250)

(T274)

8.3.3.1.4. Filibe’de İnşa Edilen Çeşmeler

“Belde-i Filibe’de Müceddeden İcâd u İhyâ Olunan Kırk ‘Aded Çeşme-i Dil-cûların Tevârîh-i Ra’nâlarıdır” başlıklı tarih manzumesinde şair; Hızır gayretli, İskender gibi büyük olan o padişahın her tarafa cömertliğinin ölümsüzlük suyunu ortaya koyduğunu ifade etmiştir. “Sultan Mahmud güzel çeşmeler yaptı” diyerek de H. 1248 tarihini düşürmüştür:

Eyledi âb-ı hayât-ı cûdın îcrâ sû-be-sû

Pâdişâh-ı Hızır-himmet şâh-ı İskender-cenâb

‘Ayniyâ târîhin itdim su gibi nâsa sebîl

“Yapdı ra’nâ çeşmeler Sultân-ı Maḥmûdü’l-me’âb” (1248)

(T279)

Antepli Aynî; Sultan Mahmud’un bu suyu akıttığını, adaletinin zamanında bütün dünyanın suya kandığını, suyla dolup taşıtığını ifade ettikten sonra “kara ve denizin padişahı mutluluğu çok olan bu yere çeşme yaptı” diyerek tarihe vurgu yapmıştır:

Devr-i ‘adlinde cihân şâd-âb-ı feyz oldı bütün

Kıldı bu âbı revân Sultân-ı Maḥmûdü’l-eser

Hızr u İlyâs'a didim târîh-i tâmin⁷⁴ 'Ayniyâ
 "Sa'd-bâdâ⁷⁵ çeşme yaptı pâdişâh-ı baħr u ber" (1248)
 (T292)

8.3.3.1.5. Bergos'ta İnşa edilen Çeşme

"Cennet-Mekân-ı Müşârün-İleyh Sultân Maħmûd Hân Hâzretleri Kaşaba-i Bergos'da İnşâ Buyurdukları Çeşmeye" adlı manzumede şair; Sultan Mahmud'un gönül çeken çeşmeler yaparak Bergos'u canlandırdığını, cana can katan bu çeşmesi bol olan yerin tatlı ve hafif suyun kaynağı olduğunu, dört tarafının Cennet'e benzediğini belirtmiş ve halkın su içip her zaman dua etmesini istemiştir. "Zamanın sultanı bak ne güzel çeşme meydana getirdi" söylemiyle tarih düşürmüştür:

Yapdı dil-cû çeşmeler Bergos'ı ihyâ eyledi
 Su içüp olsun ahâlîsi du'âda her zamân

Selsebîliñ 'aynıdır bu çeşme-sâr-ı cân-fezâ
 Ravza-i Rıdvân'a beñzer çâr eṭrâfi hemân

Teşnegâna 'Ayniyâ târîh-i tâmin⁷⁶ söyledim
 "Bağ ne zîbâ çeşme îcâd itdi sultânü'z-zamân" (1249)
 (T320)

8.3.3.1.6. Bilal Ağa Çeşmesi

1211 (1796) tarihli Bilal Ağa Çeşmesi "Galata Kulesi civarında Lüleci Hendek sokağının alt başında, Tophane Karabaş tekkesinin karibindeki namazgahda bitişiktir. Banisi Selim III.'ün dairesi mütehayyizlerinden olup cülûsunda musahip ve hazne vekili ve sonra haznedar olan ve 1204 (1789) tarihinde İdris Ağa'nın yerine darüssade ağalığına tayin edilen 'Halil Paşalı' Bilal Ağa'dır." (Tanışık, 1943, s. 157).

⁷⁴ târîh-i tâmin: târîh-i tâmin

⁷⁵ Sa'd-bâdâ: Sa'd-âbâda

⁷⁶ târîh-i tâmin: târîh-i tâmin

“Hazine Vekili Bilâl Ağa Merhûmunun İnşâ Eyledigi Çeşmeye” başlıklı ve H. 1221 tarihli manzumede Antep’li Aynî, cihanın yüzüsu III. Sultan Selim’in cömertlik denizini Hızır’ın araştırmasının uygun olacağını, III. Sultan Selim’in memuru Halil Paşalı Bilal Ağa’nın cömertliğini akıttığını dile getirmiştir. “Bilal Ağa’nın cömertliğinin zemzem suyunu için” isteğiyle tarihe vurgu yapmıştır:

Cihânın âb-ı ruhı Hân Selîm-i Sâlis kim

İderse Hızır sezâ cüst-cû yem-i luğfin

...

Khulî hazine vekili Halîl Pâşâlı

Bilâl Ağa ki revân itdi dirhem-i luğfin

...

Hurûf-ı cevher ile ‘Ayniyâ didim târîh

“Bilâl Ağa’nın için âb-ı Zemzem-i luğfin” (1221)

(T328)

8.3.3.1.7. Kasapbaşı Hasan Efendi Meydan Çeşmesi

“Kasapbaşı Hasan Efendi Meydan Çeşmesi 1231 (1815) Edirnekapı dışında Bayrampaşa mezarlığı köşesindedir. Edirnekapı-Yedikule asfalt yolu açılırken yıktırılmış ve karşı tarafa yeniden yaptırılan hazneye kitabesi konularak suyu da akıtılmıştır.” (Tanışık, 1943, s. 238).

“Ricâl-i Devlet-i ‘Aliyyeden Kaşşâbbaşı Hasan Efendi’niñ Çeşmesine” adlı manzumede şair, devletin kasapbaşı Hasan Efendi’nin ahlakının övgüsünün makam sahiplerinden dinlenilmesi gerektiğini, o hocaların onurlusunun bu çeşmeyi Cennet gibi yapıp Kevser şurupu akıttığını dile getirmiştir. Yine son beyitte yer alan “Hasan Efendi’nin tatlı, güzel suyunu iç” isteğiyle çeşmenin yapım tarihini belirtmektedir:

Hasan Efendi ki kaşşâb-başı-i devlet

Senâ-yı meşrebin erbâb-ı câhdan gûş it

Bu çeşmeyi yapup ol fahr-ı hâcegân çü bihişt

Şarâb-ı Kevser akıtdı gamı ferâmûş it

‘İtâşa söyledi ‘Aynî bu tâm târîhi
 “Hasan Efendi’niñ âb-ı zülâlini nûş it” (1231)
 (T329)

8.3.3.1.8. Hasan Tahsin Efendi Çeşmesi

“Ricâl-i Devlet-i ‘Aliyyeden Hasan Taḥsîn Efendi Merḥûmuñ Çeşmesine” başlıklı manzumede şair, belli mevki sahibi olanların yüzüsu Yuhsin Efendi’nin bir gönüş çeken çeşme inşa ettiğini, İstanbul’un su yollarını zenginlikle onarıp bu gönül açan kaynağı meydana getirdiğini ifade etmiştir. “Hasan Tahsin Efendi çeşmeyi ortaya koydu” ifadesiyle de H. 1231 tarihini vurgulamıştır:

Ricâliñ âb-ı rûyî ḥâzret-i Taḥsîn Efendi kim
 Gelüp bir çeşme-i dil-cûyî inşâ eyledi âb iç

Sitanbûl’uñ idüp şu yolların ta’mir devletle
 Bu ‘ayn-ı dil-güşâyı yapı icrâ eyledi âb iç

Nidâ eyler bütün ‘atşâna ‘Aynî tâm târîhim
 “Hasan Taḥsîn Efendi çeşme ihyâ eyledi âb iç” (1231)
 (T330)

8.3.3.1.9. Bursa Mevlevihanesi Çeşmesi

Çeşmenin yer aldığı Mevlevihane hakkında şu bilgilere ulaşılmıştır: “Bursa merkez Osmangazi ilçesi Pınarbaşı semtinde bulunan Mevlevi dergâhı asıl adı Ahmet bin Süleyman el-Cünûnî olan Cünûnî Ahmet Dede tarafından 1024 (1615)’te kurulmuştur.” (Akkılıç, 2002, s. 1151).

“Nûrullâh Pâşâ Ḥâzretleriniñ Burûsa Mevlevî-ḥânesinde İnşâsına Muvaffâk Oldığı Çeşmeye” başlıklı manzumede şair; tüm zamanların ulusu, cihan padişahlarının yüzüsu ve iyiliğin kaynağı Mahmud Han’ın kölesi Nurullah Paşa’nın hakikat güneşi ile dolup bu dergâhı canlandırdığını, çeşme bina ederek Mevlana’nın ruhunun ve tüm susamışların

mutlu olduğunu ifade etmiştir. H. 1235'te inşa edilen çeşmenin tarihini “Nurullah Paşa cömertliğini su gibi akıttı” şeklinde dile getirmiştir:

Ꞑuṭb-ı devrân âb-ı rûy-ı pâdişâhân-ı cihân
Menba’-ı cûd u kerâmet hâzret-i Maḥmûd Hân

Ol velâyet-pîşe Nûrullâh Pâşâ bendesi
Sâyesinde feyz alup şems-i ḥaḳîḳatden hemân

Ꞑıldı bu dergâhı ihyâ çeşme bünyâd eyledi
Rûḥ-ı Mevlânâ ile şâd oldı cümle teşnegân

...

‘Ayniyâ âbıḳ içüp ‘atşâna târîhin didim
“Ꞑıldı Nûrullâh Pâşâ şu gibi cûdın revân” (1235)
(T331)

8.3.3.1.10. İsa Ağa Çeşmesi

“Dârü’s-Sa’âde Ağası ‘İsâ Ağa Merḥûmuḳ Çeşmesine” başlıklı manzumede şair; iyilik kaynağının sultanı, İskender huylu hükümdar, zamanın şahlarının dünyası, gayret denizi Mahmud Han’ın kölesi, harem ağasının bu lüzumlu pınarı yaptığını, herkesi suya doyurduğunu belirttikten sonra “bu zemzemi iç, İsa Ağa’nın adını hatırla” şeklindeki isteğiyle de çeşmenin tarihine vurgu yapmıştır:

Sultân-ı yenbû’-ı kerem dâdâr-ı İskender-şiyem
Maḥmûd Hân-ı yem-himem şâhân-ı dehrîḳ a’lemi

Ol şehriyârıḳ bendesi dârü’s-sa’âde ağası
Reyyân Ꞑıldı herkesi yaptı bu ‘ayn-ı elzemi

...

Târîḳ-i cevher-dâridır ‘Aynî ḥayât-ı câvidân
“İsâ Ağa’nıḳ nâmını yâd eyle iç bu Zemzem’i” (1239)

8.3.3.1.11. Hacı Ahmet Efendi Çeşmesi

Sözü edilen “Hacı Ahmet Efendi Çeşmesi Boğaziçi, Kuzguncuk mevkiinde, Çöpiskelesinin karşısında kullanılmaz haldedir.” (Tanışık, 1943, s. 416).

“Ahmed Efendi Çeşmesine” başlıklı tarih manzumesinde şair, Ahmed Efendi’nin Kevser’i akıttığını ifade etmektedir:

“Ayniyâ ‘aşâna bir bir söyledim târîh-i tâm⁷⁷

“Al iç icrâ eyledi Aḥmed Efendi Kevser’i” (1239)

(T335)

8.3.3.1.12. İbrahim Ağa Çeşmesi

“İbrâhîm Ağa Çeşmesine” manzumesinde şair, sadrazamın kapı binbaşı İbrahim Ağa’nın çeşme yaptığını ve bu sevinçli yeri canlandırdığını söyledikten sonra “İbrahim Ağa’nın cömertliği bu zemzemi meydana getirdi” diyerek de tarih düşürmüştür:

Şadr-ı a’zam kapu binbaşı İbrâhîm Ağa

Çeşme yapıdı kıldı ihyâ bu maḥall-i ḥurremi

...

Žâyi’ itme ḳatresin ‘Aynî didim târîhini

“Kıldı icrâ luḳ-ı İbrâhîm Ağa bu Zemzem’i” (1241)

(T336)

8.3.3.1.13. Sadrazam Selim Paşa Çeşmesi

“Şadr-ı A’zam Selîm Pâşâ Çeşmesine” manzumesinde şair; sadrazam Selim Paşa’nın cömertliğini su dağıtan yer için harcadığını, Allah için bir çeşme yaptığını, zemzem akıtarak bu yeri Kâbe’den daha şen hale getirdiğini ifade etmiştir. “Selim Paşa’nın şöhreti tatlı ve güzel suyu meydana getirdi. Muhammed ismini hatırla, suyunu iç” ifadeleriyle de çeşmenin yapım tarihi olan H. 1244 tarihini düşürmüştür:

---

⁷⁷ târîh-i tâm: târîh-i tâmm

Kıldı sebîl cûdın bir çeşme yaptı lillâh
Zemzem akıtdı itdi bu câyı Ka'be'den şen

...

“Nâm-ı Selîm Pâşâ itdi zülâli icrâ”

“Yâd it Muhammed ismin nûş eyle âbını sen” (1244)

(T342)

8.3.3.1.14. Nazif Ağa Çeşmesi

“Enderûn-ı Hümâyûndan Muḥrec Şalcı Dimekle Meşhûr Nazîf Ağa Merḥûmun Çeşmesine” adlı manzumede şair, Nazif Ağa'nın anne ve babası için bu temiz ve güzel çeşmesi bol olan yeri yaptığını söyledikten sonra “bu Nazif'in suyunu zemzem gibi için” ifadesiyle tarih düşürmüştür:

Vâlideyni için Nazîf Ağa

Yapdı bu çeşme-sâr-ı pâk u laṭîf

Didi ‘Aynî ‘ıṭâşa târîhin

“Zemzem-âsâ için bu âb-ı Nazîf” (1241)

(T343)

8.3.3.1.15. Hacı Hanım Çeşmesi

Hacı Hanım Çeşmesi “Boğaziçi, Çengelköyünde Havuzbaşı mevkiinde, mektebin bitişiğinde, mairdur. Mermerden yapılmıştır. 1247 (1831) tarihinde yapılmıştır. Banisi sadrazam Yusuf Ziyaeddin Paşa'nın eşidir. Karısı, bu çeşmenin banisi Ayşe Hanım'dır.” (Tanışık, 1943, s. 428).

“Hacı Hanım Çeşmesine” başlıklı tarih manzumesinde Antepli Aynî; Yusuf peygamberin namdaşı olan bir önceki sadrazamın Taybe'de ecel kadehini içerek Allah'a can verdiğini, eşinin cömertlik göstererek bir çeşme inşa ettiğini belirtmiştir. “Hacı Hanım, bulunduğu yerde Zemzem'i akıttı” ifadesiyle çeşmenin inşa tarihinin H. 1227 olduğunu dile getirmiştir:

Nâm-dâş-ı Mâh-ı Ken'ân şadr-ı esbak kim o zât
Taybe'de içdi ecel câmin Hudâ'ya virdi cân

Zevcesi hanımefendi nakd-ı cûdın şarf idüp
Çeşme bünyâd eyledi nûş eylesün dil-teşnegân

...

Zâyi' itme kaçresin 'Aynî didim târîhini
"Hacı Hanım Zemzem'i itdi maħallinde revân" (1227)⁷⁸
(T344)

8.3.3.1.16. Mustafa Tahir Efendi Çeşmesi

"Muştafâ Tâhir Efendi Çeşmesine" başlıklı tarih manzumesinde şair; bu çeşmenin güneş çeşmesinden daha parlak ve her damlasının nur gibi olduğunu dile getirmiştir. "Mustafa Tahir Efendi çeşmesinden su al" şeklindeki isteğiyle de tarihe vurgu yapmıştır:

Çeşme-i hürşîdden oldı bu çeşme rûşenâ
Nûr olur her kaçresi ey teşne gel sen al şuyı

'Ayniyâ târîh-i dil-cûsın didim 'atşâna ben
"Muştafâ Tâhir Efendi çeşmesinden al şuyı" (1248)
(T347)

8.3.3.1.17. Hoca Neşet Efendi Çeşmesi

Antepli Aynî, "Hâce Neş'et Efendi Merhûmun Çeşmesine" adlı manzumede "Hacı Neşet, gayretin olgunlaşmasıyla Zemzem'i buldu" diyerek çeşmenin inşa tarihini H. 1216 olarak vermektedir:

Târîhi yazdım 'Ayniyâ geldi şafâ cân u dile
"Buldı kemâl-i sa'y ile el-hâc Neş'et Zemzem'i" (1216)
(T349)

---

⁷⁸ 1227:1247

8.3.3.1.18. Gaffarzade Çeşmesi

“İzmîr’de Ğaffâr-zâde Çeşmesine” başlıklı manzumede şair; hayrat sahibi Gaffarzade’nin eşsiz cami ve sebil meydana getirdiğini, çeşme yapıp İzmir’i taraf taraf inşa eylediğini ifade etmiştir. Allah’ın onun ömrünü ve mutluluğunu arttırmasını diledikten sonra “Hacı Ahmed Ağa zemzemi insanlara sebil etti” söylemiyle H. 1219 tarihini vermiştir:

Hâzret-i Ğaffâr-zâde şâhibü’l-ğayrât kim
Bir sebîl ü câmi’ îcâd itdi ammâ bî-‘adîl

Eyledi İzmîr’i inşâ sû-be-sû çeşme yapıp
‘Ömr ü dîn ü devletin efzûn ide Rabb-i Celîl

Kağre-pâş olmaktadır târîhi ‘Aynî lûle-veş
“Kıldı Hacı Ahmed Ağa Zemzem’i nâsa sebîl” (1219)
(T350)

8.3.3.1.19. Diğer Çeşmeler

“Hudâvendigâr-ı Esbak Cennet-Mekân Sultân Selîm Hân Hâzretlerinin Lâleli’de İnşâ Eyledikleri Çeşmeye Târîhdir” başlıklı manzumede şair, Sultan Selim’in çeşme yaparak babası Mustafa Han’ı hatırladığını ve Hz. Ali’nin tüm çocuklarının ruhlarının mutluluk bulduğunu ifade etmiştir. “Şah Selim’in cömertliğinin kaynağından suyu çeşme buldu” Ve “Laleli’nin suyu ve havası gönül çeken çeşme buldu” ifaleriyle de her iki mısrada çeşmenin imar tarihini H. 1208 olarak düşürmüştür:

Çeşme yapıdı vâlidî Hân Muştafâ’yı itdi yâd
Şâd u hurrem oldı cümle rûh-ı evlâd-ı ‘Alî

...

“‘Ayn-ı cûd-ı Şeh Selîm’den çeşme buldı şuyını”
“Buldı dil-cû çeşme birle âb u tâbı Lâleli” (1208)
(T261)

“Hâkân-ı Firdevs-Âşiyân Sultân Mağmûd Hân Tâbe Serâhu Hâzretlerinin İnşâ Buyurdukları Çeşmeye Her Mışra’ı Târîh Olarak İnşâd Olunan Târîhdir” başlıklı altı

beyitlik ve her mısrası tarih belirtecek şekilde düzenlenen bu manzumede Antepli Aynî; cömertliğin kaynağı, gayret sahiplerinin hükümdarı, kara ve denizin padişahı, zamanın şahının en adaletlisi, cömertlik denizinin hükümdarı, vefada cömertlik kaynağı, tüm memleketlerin koruyucusu Mahmud Han'ın gayreti ve cömertliğinin bir çeşme bina ettiğini dile getirmiştir. O seçilmiş şahın berrak zenzemi akıttığını söyledikten sonra ölümsüzlük suyunun çeşmesi aktı, gel, su iç, şükür edip padişaha her zaman dua et ifadelerini kullanmıştır. Yapısı sağlık gösteren, kaynağı ise insanlara şifa olan Mahmud Han çeşmesinin inşa olunduğuna değinmiştir. Bu on mısranın her birinin tam bir tarih olduğunu ve şiirine tüm şairlerin susadığını vurgulamıştır:

“Menba’-ı cûd u sehâ dâver-i şâhib-himem”

“Pâdişeh-i baħr u ber a’del-i şâh-ı zamân”

“Dâver-i yem-mekrûmet cûd-ı vefâ menba’ı”

“Ĥâmi-i küll-i diyâr ya’ni ki Maħmûd Ĥân”

“Himmet ü iħsânı bir çeşme binâ eyledi”

“İtdi o şâh-ı güzîn Zemzem-i nâbı revân”

“Çeşme-i âb-ı hayât oldu revân gel şu iç”

“Şükürin idüp kı l du’â pâdişehi ân-be-ân”

“Yapısı şıħhat-nümâ âdeme ‘aynı şifâ”

“Âb içiç oldu binâ çeşme-i Maħmûd Ĥân”

“Oldı bu on mısra’ı her biri târîh-i tâm⁷⁹”

“Nazmıma ‘Aynî benim teşne bütün şâ’irân” (1239)

(T265)

“İbrâhîm Efendi’niñ İnşâ Eyledikleri Çeşmeye” başlıklı ve H. 1239 tarihli manzumede Antepli Aynî; Kahire valisi Ali Paşa’nın has ışığı, şerefli ve cömert İbrahim Efendi’nin, o iyiliksever denizin iyilik yaparak bu çeşmesi bol olan yeri yaptığını dile getirmiştir.

⁷⁹ târîh-i tâm: târîh-i tâmm

Ardından karşılık beklemezsiniz tatlı ve güzel suyu meydana getirdiğini, Tosya'daki bu çeşmeden su içen insanın onu Cennet'teki suya ve Kevser'e tercih edeceğini ifade etmiştir. “Hacı İbrahim Efendi içmek için zezemi getirdi” söylemiyle de tarihi vurgulamıştır:

‘Alî Pâşâ kim Mısr-ı Kâhire vâlisi gâzîniñ
Çerâğ-ı hâşî İbrâhîm Efendi emced ü ekrem

O baħr-ı ‘âtıfet bu çeşme-sârı yaptı luğf itdi
Zülâli kıldı icrâ fî-sebîlillâh olup mülhem

İder cennetde âb-ı selsebîl ü Kevser’e terciħ
Diyâr-ı Tosya’da bu çeşmeden bir şü içen âdem

Didim târiħ-i dil-cûsın ‘itâş-ı ümmete ‘Aynî
“Getürdi Hacı İbrâhîm Efendi içmege zezem” (1239)
(T334)

Antepli Aynî, “Hazîne-dâr Cevrî Usta’nın İnşâ Eyledikleri Çeşmeye” adlı manzumede Mahmud Han’ın hazine memuru Cevri Usta’nın karşılık beklemezsiniz bu gönül çeken çeşmeyi bina ettiğini söylemiş ve “Gel, su iç ve Cevri Usta’ya çok çok dua et” isteğiyle de tarihi belirtmiştir:

Hân Maħmûd’uñ hazîne-dârı Cevrî Usta kim
Fî-sebîlillâh bu dil-cû çeşmeyi kıldı binâ

Çamlıca seyrinde ‘Aynî söyledim târiħ-i tâm⁸⁰
“Gel şuyı iç eyle Cevrî Usta’ya çok çok du’â” (1225)
(T337)

“İsmâ’il Pâşâ Merħûmuñ Gelibolı’da Zevcesi Rûhî İçün İnşâ Eylediği Çeşmeye” başlıklı manzumesinde şair, merhamet suyunun kaynağı İsmail Paşa’nın bu çeşmeden zezemi

⁸⁰ târiħ-i tâm: târiħ-i tâmm

akıttığını ve buradan o şekerli suyun içilmesi gerektiğini dile getirmiş, “Cemile Hanım’ın ruhunu yad et, Kevser suyunu iç” şeklindeki isteğiyle de H. 1246 tarihini dile getirmiştir:

Zülâl-i re’ fetih yenbû’ı İsmâ’il Pâşâ kim

Akıtdı Zemzem’i bu çeşmeden çün âb-ı sükker iç

...

Selâsetde bu târîh işte ‘Aynî âb-ı cevherdir

“Cemîle Hanım’ın yâd eyle rûhın mâ-i Kevser iç” (1246)

(T338)

“Hâlâ ‘Asâkir-i Muntazama Ser-‘Askeri Muştafâ Nûrî Pâşâ Hâzretlerinin Muşkaddemâ İnşâ Eyledikleri Çeşmeye” başlıklı tarih manzumesinde Antepli Aynî, “Sır kâtibi bina inşa etti, suyunu al, iç” ifadesiyle tarihe dikkat çekmiştir:

‘Ayniyâ dil-teşnegâna söyledim târîh-i tâm⁸¹

“Al iç âbın eyledi sır kâtibi çeşme binâ” (1247)

(T339)

Antepli Aynî, Mustafa Paşa’nın inşa ettirdiği bir başka tarih manzumesinde ise, iyilik pınarının kaynağı Mustafa Paşa’nın gönül çeken çeşme bina eylediğini, insanların suya kandığını belirtmiş, “Mustafa Paşa yerinde çeşme yaptı, berrak suyu iç” isteğiyle tarih düşürmüştür:

Cenâb-ı menba’-ı ‘ayn-ı ‘inâyet Muştafâ Pâşâ

Ne dil-cû çeşme bünyâd itdi nâsı eyledi irvâ

‘İtâşa eyledim târîh-i tâmın⁸² ‘Ayniyâ işrâb

“Yerinde çeşme yaptı âb-ı nâb iç Muştafâ Pâşâ” (1247)

(T340)

“Hâlâ Trablus-ı Ğarb Müşîri Mehemmed Pâşâ Hâzretlerinin Muşkaddemâ Varna’da Emîn-i Binâ İken İnşâ Eyledikleri Çeşmeye” başlıklı ve H. 1250 tarihli manzumede şair, Mehmed Paşa’nın Varna şehrinde binalarla ilgilenen memurken bu çeşmesi bol olan yere

⁸¹ târîh-i tâm: târîh-i tâmm

⁸² târîh-i tâmın: târîh-i tâmmın

su gibi çok mal harcadığını belirtmiştir. “Muhammed aşkına gel, tatlı ve güzel suyu iç” biçimindeki isteğiyle de çeşmenin yapım tarihine değinmiştir:

Olmuş idi Varna şehrinde emîn-i ebniye
Eyledi bu çeşme-sâra şu gibi çok şarf-ı mâl

Söyledim her teşneye târîh-i tâmin⁸³ ‘Ayniyâ
“Gel Muhammed ‘aşkına nûş eyle sen âb-ı zülâl” (1250)
(T341)

“Merhûm Hasan Ağa’nın İnşâ Eylediği Çeşmeye” adlı manzumenin son beyitindeki
“Hasan Ağa’nın berrak suyunu iç” biçimindeki mısra ile tarihi vurgulamıştır:

Dedi menkût ile ‘Aynî târîh
“Hasan Ağa’nın iç âb-ı nâbın” (1217)
(T345)

“Rif’at Pâşâ Hazretlerinin Muqaddemâ Vâlideleri Merhûme Rûhî İçün İhyâ Eyledikleri Çeşmeye” başlıklı ve H. 1249 tarihli manzumede ise şair; Rifat Beyefendi’nin çeşme yaptığını, susayanların annesine rahmet okuyarak yanan gönlünü söndürmelerini dilediğini ifade ettikten sonra “Bir su al, iç, Atiyye Hanım’ı hatırla” söylemiyle de tarih düşürmüştür:

Yapdı Rif’at Begefendi çeşme ‘atşâna didi
Mâdere rahmet oğu söndür dil-i sûzânımı
...
‘Ayniyâ her teşneye târîhin işrâb eyledim
“Bir şu al iç yâd eyle gel ‘Atiyye Hanım’ı” (1249)
(T346)

“Hâlâ Top-hâne-i ‘Âmire Ferîki Mehemmed ‘Alî Pâşâ Hazretlerinin Muqaddemâ İnşâ Eyledikleri Çeşmeye” başlıklı tarih manzumesinde şair; iyiliğin denizi, irfanın kaynağı, Sultan Mahmud’un mabeynicisinin bu tatlı suyu akıttığını söyledikten sonra bal

---

⁸³ târîh-i tâmin: târîh-i tâmin

şerbetinin bir benzeri olan bu suyun içilmesini dilemektedir. “Ali Bey çeşme yaptı, Muhammed aşkına su iç” ifadesiyle tarihe değinmektedir:

Yem-ihsân menba’-ı ‘irfân qarîn-i hâş-ı Hân Maḥmûd
Mezâk üzere zülâli kıldı icrâ misl-i şehd-âb iç

...

Şuyında düşdi bir mışrâ’-ı dil-cû ‘Ayniyâ târîḥ
“‘Alî Beg çeşme yapdı sen Muḥammed ‘aşkına âb iç” (1250)
(T348)

8.3.3.2. Sebil

İnsanların su ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yollar üzerinde yapılan sebiller, Osmanlılarda yapımına önem verilmiş mimari unsurlardan bir diğeridir. “Osmanlı mimarlığında Batılı mimari modalardan denendiği ve halkın beğenisine sunulduğu model yapılar olarak düşünebileceğimiz ilk yapılar çeşme ve sebiller” (Urfalıoğlu, 1999, s. 465) olduğundan XVIII. yüzyıldan itibaren sebillerin inşasında da artış kaydedilmiştir.

“1002 (1593) yılında sadrazam Hadım Hasan Paşa yaptırmıştır. Cağaloğlu’nda Emniyet sandığı karşısındaydı.” (Kumbaracılar, 1938, s. 11).

8.3.3.2.1. Hadım Hasan Paşa Sebili

“Cağaloğlu’nda Vâkı’ Şadr-ı Esbak Ḥadım Ḥasan Pâşâ Sebîline” başlıklı ve H. 1247 tarihli manzumede Antepli Aynî, “Mahmud Han, Hasan Paşa sebilini insanlara akıttı” ifadesiyle tarih düşürmüştür:

Oḡu târîḥiñ âb iç kaṭresin itme telef ‘Aynî
“Ḥasan Pâşâ sebîlin kıldı cârî nâsa Ḥân Maḥmûd” (1247)
(T271)

8.3.3.3. Şadırvan

Şadırvanlar, “abdest almak için camilerin yanına yapılan su tesisleridir.” (Kılıcı, 2010, s. 219)

8.3.3.3.1. Filibe’de İnşa Edilen Şadırvan

“Târîh-i Belâgat-Nişân-ı Şâdurvân Der-Filibe” başlıklı tarih manzumesinde şair; özellikle Çirmen valisi Hüseyin Paşa’nın kılıcının keskin, şerefli ömrünün uzun olmasını diledikten sonra valinin kutlu ordunun başkomutanı olduğunu, Şumnı’da düşmanı yenip varlığını ispat ettiğini, Edirne’den Üsküp’e gitmeye hazır olduğunu ve o mutlu vezirin Filibe şehrine vardığını ifade etmiştir. Susuzluktan zorluğa düşmüş oldukları için Filibe şehri sahiplerinin su kıtlığından şikayet ettiklerini, su yaratıldığından itibaren dudağı kurumuş, dertli, şaşkın ve susuz olduklarını belirtmiştir. Orada gerçek her tarafta araştırıldıktan sonra çeşme, şadırvan ve sudan hiçbir eser olmadığını dile getirmiştir. O an (vezirin) merhametinin denizinin coştüğünü, bu şehre su getirmenin istenilen şey olduğunu, o Değirmendere Köyü’nün suyundan kuvvete uygun olarak yedi buçuk lüle su alındığını, bu şehri çeşmelere, şadırvanlara bölüp en yüce cennet gibi kıskanılan bir yer haline getirdiğini söylemiştir. Kırktan fazla çeşmeyi ve bu şadırvanı çok nakit harcayarak ve isteğe uygun olarak yaptığını, mübarek vakfa bağış ve yardım ederek yaptığı bu hizmetle cihanın şahını memnun ettiğini belirtmiştir. “Seçilmiş şah bu şehre şadırvan yaptı” ve “Sultan Mahmud’un gayretleri Zemzem’i akıttı” ifadeleriyle de şair, şadırvanın inşa tarihini H. 1248 olarak vurgulamaktadır:

Sıyyemâ vâli-i Çirmen Hüseyin Pâşâ kim

Ƙılıcı keskin ola ‘ömr-i şerîfi memdûd

...

Oldı ser-‘asker-i ordu-yı hümâyûn o hıdv

Şumnı’da haşmı bozup eyledi isbât-ı vücûd

Rû-be-râh olmuş idi Edrine’den Üskûb’e

Filibe şehrine vardı o vezîr-i mes’ûd

İtdiler ehl-i beled kıllet-i mâdan şekvâ

Kim şusuzluktan olurlardı meşakkat-âlûd

Âb halk olduğu günden beru olmuşlar idi

Teşne-leb teşne-ciger hâ’im ü ‘aşân u mecûd

Kulzüm-i merhameti cûş u hürûş itdi o ân
Oldı bu beldeye bir âb getürmek maqşûd

O Degirmenderesi kıryesiniñ âbından
Yedi buçuk lüle şı aldı be-vefk-i mechûd

Eyleyüp çeşmelere şâd-revâna takşım
Kıldı bu beldeyi firdevs-i berîne maşsûd

...

Kırk kadar çeşmeden efzûn u bu şâdurvânı
Yapdı ber-vefk-i merâm eyledi çok şarf-ı nuqûd

Cânib-i vakf-ı hümâyûna idüp bahş u hibe
İtdi bu hıdmet ile şâh-ı cihânı hoşnûd

...

“Yapdı bu beldeye bir şâd-revân şâh-ı güzîn”
“Zemzem’in kıldı revân himmet-i Sultân Maḥmûd” (1248)
(T319)

8.3.3.4. Hamam

8.3.3.4.1. Selimiye Hamamı

“Selîmiyye Ḥammâmınadır” başlıklı manzumde Antepli Aynî; saltanatın yüzüsu, temiz yaratılışlı Sultan Selim’in İhsaniye’de eşi benzeri olmayan hamam yaptığını ifade ettikten sonra “Şah Selim, bu hamamı yaptı, güzellik verdi” ifadesiyle tarih düşürmüştür:

Pâk-tıynet âb-ı rûy-ı saltânat Sultân Selîm
Yapdı İhsâniyye’de germ-âbe kim misli ‘adîm

Baksa ‘Aynî bayılır ins ü perî târîhine
“Yapdı bu ḥammâmı âb u tâb virdi Şeh Selîm” (1217)
(T262)

8.3.3.5. Kuyu

“Cennet-Mekân Vâlide Sultân Hazretlerinin Hafr Eyledikleri Kuyuya” başlıklı tarih manzumesinde şair, tüm valide sultanların yüzüsu olan iyiliğin kaynağı Mahmud Han’ın annesinin bu kuyuyu canlandırdığını ve Mükerrerme Hanım’ın ruhunu mutlu kıldığını ifade etmiştir. “Valide Sultan bu Zemzem kuyusunu kazdı” ifadesiyle de olayı H. 1225 olarak tarihlendirmiştir:

Cemî’-i vâlide sultânın âb-ı rûyî kim
Cenâb-ı mâder-i Maḥmûd Ḥân yem-i iḥsân

Bu çâhı eyleyüp iḥyâ sevâbını virdi
Mükerrerme Ḥanım’ın kıldı rûḥını şâdân

...

Ṭulumbadır kalem ‘Aynî zülâl-i târîḫe
“Bu bi’r-i Zemzem’i hafr itdi vâlide sultân” (1225)
(T278)

8.3.4. Eğitim Kurumları

8.3.4.1. Muvakkithane/ Mektep

Muvakkithaneler; “cami, türbe gibi dinsel amaçlı yapı topluluklarında güneşin konumunun izlendiği, saatlerin ayarlandığı, namaz vakitlerinin belirlendiği kendilerine özgü mimarisi olan mekânlardır.” (Yücel, 1994, s. 10)

Şair, “Beşiktaş’da Yahyâ Efendi Kaddese Sırrahu Civârında İḥyâ vü İcâd Olunan Mekteb ve Muvakkit-Ḥâne’ye Târîḫdir” başlıklı manzumenin son beyitinde her iki mısradan da “Mahmud Han, ne yüce okul meydana getirdi” ve “gökyüzünün burçlarını bu muvakkithaneden seyredin” ifadeleriyle H. 1248 tarihini vermiştir:

“Bağ ne a’lâ mekteb icâd eyledi Maḥmûd Ḥân”
“Seyr idiñ burc-ı semâ-yı bu muvakkit-ḥânedin” (1248)
(T137)

“Hâlâ Ferîk-i Tophâne-i ‘Âmire Mehemmed ‘Alî Pâşâ Hazretlerinin ‘Ahd-i Hâkân-ı Cennet Mekânda Müceddeden Binâ Eylediği Mekteb Târîhidir” başlıklı manzumede şair, Sultan Mahmud’un sadık kölesi ve esas mabeyincisi Ali Bey’in Muhammed aşkıyla bu mektebi yaparak okulun H.1250’de tamamlandığını belirtmektedir:

Karîn-i hâş u ‘abd-i şâdıkı Sultân Maḥmûd’uñ
Ki emr-i dîn ü devletde rızasın itmede taḥşîl

...

“Alî Beg yaptı yâ hû mektebi ‘aşk-ı Muhammed’le”

“Bu mekteb oldu böyle biñ iki yüz ellide tekml” (1250)

(T159)

8.3.4.2. Kütüphane

Bahsi geçen kütüphanenin banisi hakkında bazı bilgilere ulaşılmıştır: “Vahid Paşa, 19 Zilkade 1226 (5 Aralık 1811) tarihli vakfiyesinde bir müddet sürgün olarak kaldığı Kütahya’da şehrin çok sayıdaki talebe ve hocasının kitap sıkıntısı çektiğini görünce burada bir kütüphane yaptırmaya karar verdiğini söyler. Kütahya Ulu Cami’nin son cemaat yerinin batı tarafındaki bir bölüm kütüphane haline getirilmiştir.” (Erünsal, 1996, s. 437).

“Vaḥîd Pâşâ Merḥûm Ḳable’l-Vezâre Kütâhiyye’de İḥyâsına Muvaffak Oldığı Kütüb-ḥâne Târîhi” adlı tarih manzumesinde Antepli Aynî, Vahid Paşa’nın kütüphane binasına nakit harcayarak cihanda adının hayır ile sonsuz olduğunu belirtmiştir. Şair, son beyitte yer alan “Vahid Efendi kütüphanesi yerinde oldu” ifadesindeki sadece noktalı harfleri dikkate alarak onarımın tarihini H. 1227 olarak vermiştir:

Nuḳûdın itdi bu dârü’l-kütüb binâsına şarf

Cihânda ḥayr ile nâmı Ebu’l-beḳâ oldı

...

Ḥurûf-ı mu’cem ile ‘Ayniyâ didim târîḥ

“Vaḥîd Efendi kütüb-ḥânesi be-câ oldı” (1227)

(T160)

Bir diğerk manzumede Şair, yine Vahid Efendi'nin -o yuce kişinin- ulu bir kütüphane yaparak ilimleri canlandirdiğını ve öğrencilere iyilikte bulunduğunu belirtmiştir. H.1227 tarihli bu olaya ise, “Vahid Efendi'nin cömertliği kitaphane yaptı” ifadesiyle değinmiştir:

Yapdı o zât-ı vâlâ dârü'l-kitâbı a'lâ
Kıldı 'ulûm-ı ihyâ luşf itdi şâlibâna

İnşâ olundu 'Aynî dârü'n-nizâm-ı târiş
“Cûd-ı Vahîd Efendi yaptı kitâb-şâne (1227)
(T161)

8.3.5. Sivil Yapılar

8.3.5.1.Kasır

Sivil mimari yapılarından biri olan kasır ve köŐkler Osmanlı hanedan mensuplarının, devletin ileri gelenlerinin günlük hayatlarını sürdürmeleri ve bürokratik görüşmelerini yapmaları için tasarlanmış mekânlardır. Diğer mimari unsurlarda olduğu gibi konut mimarisinde de batılılaşmayla beraber bir dönüşüm yaşanmıştır. Estetik zevk ve değerlerde büyük ölçüde Batı'dan etkilenmeye başlayan Osmanlı yönetim kademesinin daha gösterişli ve haŐmetli yapılar inşa ettirme çabalarının sonucu olan kasır ve köŐkler “... gerek boyutları, gerekse üslup özellikleriyle siyasal olduğu kadar toplumsal değişmelerin de mimarlığa yansımalarının bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.” (Ülgen, 1999, s. 403).

8.3.5.1.1. Bâb-ı Âli'de İnşa Edilen Kasır

“Bâb-ı 'Âli'de İcâd Olunan KaŐra” başlıklı tarih manzumesinde Sultan Selim'in kudret ile Şerefli vezirine emredip yüksek kapıya eşsiz bir kasır yaptırdığını ifade eden Antepli Aynî, “Şah Selim yuce ve yeni kasrı vezirin kapısına yaptı” söylemiyle de tarih düşürmüştür:

ÂŞaf-ı zî-Őânına fermân idüp iclâl ile
Yapdı bâb-ı 'âliye bir kaşr-ı kim misli 'adîm

...

‘Ayniyâ mi’ mâr-ı kudsî söyledi târîh-i tâm⁸⁴

“Yapdı bâb-ı âşafa nev-kaşr-ı ‘âlî Şeh Selîm” (1210)

(T179)

8.3.5.1.2. Hatice Sultan Kasrı

Kasırlar arasında dikkat çeken bir örneği Hatice Sultan Kasrı’dır. “Hanedan mansubu kadınlara ait saraylar arasında en önemlilerden biri Ortaköy’deki Hatice Sultan Sarayı’dır. Evlendiği zaman Sultan Selim tarafından kendisine verilen saray, devrin modası ve mimari anlayışına göre Melling tarafından yenilenmiş, daha önceden varolmayan binalar eklenmiştir.” (Sevin, 1999, s. 433).

“Huld-Âşiyân Hadîce Sultân Kaşrına” başlıklı ve H. 1206 tarihli manzumede şair; tüm zamanların masumiyeti seçeni Selim Han’ın kızkardeşi Hatice Sultan’ın yüce kasrı düzenlediğini, kasrın her köşesinin mücevher ile bezenmiş olduğunu, inci avizelerin kasrın kemerinde birer sanat eseri olduğunu belirtmiştir. “Hatice Sultan yüce kasrın inşasını yaptı” ifadesiyle de tarihe vurgu yapmıştır:

Hemşîre-i Selîm Hân ‘ismet-güzîn-i devrân

Ya’nî Hadîce Sultân tarh itdi kaşr-ı ‘âlî

...

Her gûşesi müş’a’a cevher ile muraşsa

Tâkında bak muşanna’ âvîze-i le’âlî

...

Târîhi encüm-efşâ tâk-ı sipihre şâyân

“İtdi Hadîce Sultân îcâd-ı kaşr-ı ‘âlî” (1206)

(T227)

8.3.5.1.3. İcadiye Kasrı

“Kaşr-ı İcâdiyye’ye” başlıklı manzumede şair, Sultan Mahmud Han’ın sayesinde asla harap ve alçak bir yerin kalmadığını ve bu mübarek köşkün yapılıp her yerin yüce

⁸⁴ târîh-i tâm: târîh-i tâmm

olduğunu dile getirmiştir. Kasrın inşa tarihini ise, “Mahmud Han’ın İcadiyye Köşkü yüce oldu” ifadesiyle H. 1249 olarak vermiştir:

Sâyesinde kalmadı aşlâ harâb alçak maḥal
Yapılıp bu kâh-ı ferḥunde mekân oldu yüce

...

‘Ayniyâ mi’ mâr-ı endîšem didi târîḥ-i tâm⁸⁵

“Kaşr-ı İcâdiyye-i Maḥmûd Ḥân oldu yüce” (1249)

(T228)

8.3.5.1.4. Sultan Bayezid’de İnşa Edilen Kasır

“Sultân Bâyezîd’de Yapılan Kaşr-ı Hümâyûna” manzumesinde Antepli Aynî, Mahmud Han’ın bu mübarek köşkü bina ettiğine ve âlemin şahlarının dergâhını sığınak ettiğine değinmiştir. “Padişah, Sultan Bayezid’de güzel kasrı yaptı” söylemiyle yapının inşa tarihinin H. 1250 olduğunu dile getirmiştir:

Kıldı bu kâh-ı hümâyûnı binâ Maḥmûd Ḥân
Dergehin şâhân-ı ‘âlem eylemiş cây-ı penâh

‘Ayniyâ herkes temâşâ eylesün târîḥini

“Yapdı ra’nâ kaşrı Sultân Bâyezîd’de pâdişâh” (1250)

(T237)

8.3.5.2. Hâne

8.3.5.2.1. Kazasker Şemseddin Efendi Hanesi

“Kâdî-‘asker Şemsü’ d-dîn Efendi Merḥûmuḥ Ḥânesine” başlıklı tarih manzumesinde şair; felek şanlı, devletin güneşi, Anadolu’nun kazaskeri Ahmet Efendi’nin adaletli zamanında bu meskenin parladığını söylemiştir. “Bu hane Şemseddin Efendi’nin cömertliğiyle inşa oldu” şeklindeki deyimiyile yapının inşa tarihine değinmiştir:

---

⁸⁵ târîḥ-i tâm: târîḥ-i tâmm

Felek-şân mihr-i devlet şadr-ı Rûm Aḥmed Efendi kim
Yapıldı devr-i ‘adlinde bu mesken rûşenâ oldu

...

Görüp bezl-i nuḳûdın yazdı ‘Aynî bendesi târîḥ
“Bu ḥâne cûd-ı Şemsü’ d-dîn Efendi’yle binâ oldu” (1217)
(T251)

8.3.5.2.2. Akif Efendi Hanesi

“Ḥâne Târîḥi” başlıklı manzumedede şair, “Akif Efendi bu süslü haneyi tazelandirdi” ve “bu hane bin iki yüz ellide tertip ve inşa oldu” ifadeleriyle yapının inşa tarihinin H. 1250 olduğuna dikkat çekmektedir:

“Bu zîbâ ḥaneyi ‘Âkif Efendi kıldı nev ihyâ”
“Bu ḥâne biḡ iki yüz ellide resm ü binâ oldu” (1250)
(T256)

8.3.5.2.3. Şerif Beyefendi Hanesi

“Mektûbî Şerîf Begefendi Merḥûmunḡ Ḥânesine” başlıklı tarih manzumesinde şair, hünere seven mektupçu Şerif efendi’nin nakit harcaarak saadet arttıran bu evi inşa ettiğini söylemiştir. “Şerif Efendi’ye yeni evi mutluluk versin” şeklindeki isteğiyle de yapının inşa tarihini düşürmüştür:

Şerîf Efendi ki mektûbi-i hüner-perver
Bu dâr-ı mes’adet-efzâyâ itdi şarf-ı nuḳûd

...

Sipîhr-i tākına Pervîn ‘Ayniyâ târîḥ
“Şerîf Efendi’ye nev ḥânesi ola mes’ûd” (1250)
(T259)

8.3.5.3. Sahilhâne

Sahilhane, “çoğunlukla yazın oturulmak üzere deniz, nehir gibi su kenarlarında inşa edilen konut, sahil evi” şeklinde tanımlanmaktadır. (Eruz, 2013, s. 301)

8.3.5.3.1. Ata Efendi Sahilsarayı

“Atâ Efendi Merhûmuñ Sâhil-hânesine” başlıklı manzumede şair; dünya değerinde iki tarih söylediğini, birinin yalının mülk olarak verilmesini, diğerinin ise onarımını ifade ettiğini dile getirmiştir. “Bu büyük yalı kasrı imar edilip yüce tarz buldu” ve “çok acıyan (Allah’ın isimlerinden biri) bu yalıyı Ata’nın evi yaptı” iki farklı söylemle tarihe değinmiştir:

Söyledim ‘Aynî iki ‘âlem-bahâ târîh kim
Biri temlik ü biri tecdîdini eyler edâ

“Resm-i ‘âlî buldı bu sâhil-serâ ma’ mûr olup”
“Eyledi Hännân bu sâhil-hâneyi dâr-ı ‘Atâ” (1232)
(T249)

8.3.5.3.2. Rıza Paşa Sahilsarayı

“Merhûm Darb-hâne Müşîri Rızâ Pâşâ Hazretlerinin Sâhil-hânesine” başlıklı manzumede Antepli Aynî, bu yalının inşa edeninin övgü alametli ve hayır dolu bir önceki darphane bakanı olduğunu belirtmiştir. Son beyitte yer alan “bu yalı inşa edildi, mübarek olsun” söylemiyle de yalının inşa tarihini H. 1247 olarak düşürmüştür:

Bunun bânîsi sâbık darb-hâne nâzırı ya’nî
Rızâ-yı Hâk cenâb-ı maħmidet-âsâr u pür-es’âd

...

Dü-bâlâdır bu târîhim semâ-i seb’adan ‘Aynî
“Binâ oldı bu sâhil-hâne-i ‘âlî mübârek-bâd” (1247)
(T257)

8.3.5.3.3. Nuri Paşa Sahilsarayı

“Halîl Pâşâ-zâde Nûrî Pâşâ Hazretlerinin Aķındı Burnu’nda Muķaddemâ Müceddeden İhyâ Eyledikleri Sâhil-hânesine” adlı tarih manzumesinde Halil Paşa’nın gözünün nuru, gayret denizinin (Nuri Paşa) parlak bir yalı inşa ettiğini söyleyen şair, son beyitte yer alan

“Nuri Bey, deniz dudağında yalı bina etti” mısra ile yalının inşa tarihinin H. 1217 olduğunu vurgulamıştır:

Bahr-ı himmet kıurretü'l-‘ayn-ı Halîl Pâşâ kim ol

Mevkî’inde itdi inşâ rûşenâ sâhil-serâ

...

‘Ayniyâ meh-tâbda târîh-i dil-cûsın didim

“İtdi Nûrî Beg leb-i yemde binâ sâhil-serâ” (1217)

(T260)

8.3.6. Sağlık Yapıları

8.3.6.1. Hastahane

Antepli Aynî, “Bîmâr-ḥâneye Târîhdir” başlıklı manzumesinde Lokman hikmetli hükümdar, Aristo akıllı Mahmud Han’ın hastahane yaptığını ve bu şahane çalışmanın seyredilmesi gerektiğini ifade etmiştir. “Zamanın sultanı bu hastahaneyi yaptı” diyerek de tarih düşürmüştür:

Dâver-i Loḡmân-ḥikem Rişû-ḥıred Maḥmûd Ḥân

Ḥaste-ḥâne yaptı seyr it himmet-i şâhâneyi

...

‘Ayniyâ târîh-i tâmin⁸⁶ sâ’ile şâfi cevâb

“Yapdı sulṭân-ı zamân vâlâ bu bîmâr-ḥâneyi” (1250)

(T222)

---

⁸⁶ târîh-i tâmin: târîh-i tâmin

8.3.7. Endüstri Yapıları

8.3.7.1. Matbaa

8.3.7.1.1. Üsküdar Matbaası

Üsküdar matbaası, “11 Muharrem 1218/3 Mayıs 1803’te Üsküdar’da Harem İskeleyi Yokuşu’nun başında Boyacı Hanı’nda Dârü’t-tıbbâti’l-Cedideti’l-Ma’mure adıyla açıldı.” (Kut, 1994, s. 309).

“Dâr-ı Tıbbâ’a Fi’l-Üsküdâr” adlı manzumede şair; süngü korkusunu Ruyinten’in gönlünü parçaladığını, çeliği bakıra çakınca harfin işleminin ortaya çıktığını dile getirmiştir. “III. Şah Selim matbaa inşa etti” diyerek de tarihe değinmiştir:

Dil-i Rûyînten’i bîm-i sinânı şerha-dâr eyler

Çakınca bakıra fûlâdı naş-ı harf olur peydâ

...

Muşahhih bendesi ‘Aynî didi târîh-i maţbû’ın

“Üçüncü şeh Selîm Dâr-ı Tıbbâ’â eyledi inşâ” (1217)

(T169)

8.3.7.2. Kâğıt Fabrikası

Kâğıt üretimine duyulan ihtiyaç matbaanın kullanılmasıyla ilintilidir. “1729’da ilk Türk matbaası faaliyete geçince ciddi olarak kâğıda ihtiyaç duyuldu. III. Selim döneminde 1805’te darphane sermayesiyle İngiltere ve Hollanda kâğıdı ayarında imalatın hedeflendiği fabrika Beykoz’da Değirmen Ocağı’nda açıldı.” (Ersoy, 1996, s. 165).

“Kâğıd-Ĥâne ÇarĤına” başlıklı tarih manzumesinde şair; hamur mayasının hünerle temiz kalıba döküldükçe Avrupalı’nın gelip çarkın tezgâhında kâğıt alıştırması yapmasını, çarkın bir yılda tamamlandığını ve bunun kaydının şeriat mahkemesi kâtibi tarafından tutulması gerektiğini dile getirmiştir. Yine son beyitte çarkın yapım tarihini “bu çark inşa olunca suyunu buldu, gökyüzüne döndü” söylemiyle belirtmiştir:

Gelüp Efrenc meşk-i kâğıd itsün dest-gâhında

Döküldülçe Ĥamîr-mâye hünerle kâleb-i pâke

...

Bi-ḥamdillâh kim bir yılda ikmâli naşîb oldu

Yazılsun vaḳ'aya hem ḳayd olunsun şakk-ı şakkâke

...

Dıraḥşân itdi 'aks-i necm târîḥ âbını 'Aynî

"Bu çarḥ inşâ olunca buldı şuyın döndi eflâke" (1220)

(T170)

8.3.7.3. Feshane/Dinkhane

Feshanenin kurulmasıyla ilgili olarak elde edilen malumatlar şunlardır:

Şapkanın kabulünden evvel başa giyilen fesin yapıldığı fabrikanın adı idi. 1247 (1831) de II. Sultan Mahmud'un iradesi ile Müslümanlarla gayr-i müslimler arasındaki giyim farkını kaldırmak üzere, her din ve cemaat mensubu için müşterek baş kisvesi olarak tayin edilen fes ilk zamanlarda Tunus'tan ve Fransa'dan geliyordu. Sonraları ithalatın en büyük kısmı Avusturya'dan yapılırdı. Memleketten büyük bir paranın çıkmasına sebep olan bu yabancı sanat ile rekabet için fesin resmen kabulü üzerine 1835'te İstanbul'da Haliç kenarında Defterdar'da Feshane adı verilen fabrika kurulmuş, sonradan Tunus'tan ustalar getirilmek suretiyle fes imaline hız verilmiştir. (Pakalın, 1993a, s. 465).

Antepli Aynî, "Ahd-i Hâḳân-ı Firdevs-Âşiyân-ı Müşârün-İleyhde İcâd Olunan Feshâneye Târîḥdir" başlıklı manzumenin son beyitinin her iki mısrasında da "ümmetlerin Sultan Mahnut'u feshane inşa etti" ve "feshane kudret ile yapılıp fes başa çıktı" şeklindeki söylemleriyle tarih düşürmüştür:

"İtdi fes-ḥâne binâ Sultân-ı Maḥmûdü'l-ümem" (1252)

"Yapılıp iclâl ile fes-ḥâne çıkdı başa fes" (1252)

(T267)

Şair, feshaneye tarih düşürdüğü bir diğer manzumesinde ise, "azimli Sultan Mahmud feshane inşa etti" ifadesini kullanmıştır:

Târîḥin inşâd eyledi 'Aynî dilin şâd eyledi

"Fes-ḥâne bünyâd eyledi Sultân Maḥmûd-ı hümâm" (1252)

(T268)

Dinkhane, “yeniçeri ocağının ortadan kaldırılmasından sonra serpuş ittihaz olunan fesin yapılması için 1833’te İzmit’te kurulan imalathaneye verilen addır. Dink; el ile veya su kuvvetiyle işlenen dövme aleti demektir. Fes dövme suretiyle meydana gelen keçe nevindeki kumaştan yapıldığı için yapma yerine bu ad verilmiştir.” (Pakalın, 1993a, s. 452).

“İznikmîd’de İcâd Olunan Dînk-ğâneye” başlıklı manzumede şair, Mahmud Han’ın dinkhane yaptırıp tüm dünyaya fes giydirdiğini, nehrin taşıp akmaması için alınan önlemi tüm halka bildirdiğini ifade etmiştir. “Fes dinkhanesi yapıldı, suyunu buldu” söylemiyle de yapının inşa tarihini H. 1249 olarak vermiştir:

Yapdırdı dînk-ğâne geydürdi fes cihâna
Bildürdi ins ü câna tedbîr-i feyz-i cûyın

Târîhe ‘Ayniyâ bes kıoyun baş üzre herkes
“Bağ dînk-ğâne-i fes yapıldı buldı şuyın” (1249)
(T236)

8.3.8.Ulaşım Yapıları

8.3.8.1. Köprü

“‘Ahd-i ‘Adl-i Ğâkân-ı Cennet-mekân-ı Sâbıkda Unğapanı’nda ‘Azablar Ğapusına Geçer Değiz Üzere İcâd Olunan Cısr-i Şâhâne ve Eser-i İskender-Pesend-i Pâdişâhânelerinin Târîhidir” adlı ve H. 1252 tarihli manzumede şair; Sultan Mahmud’un tekye, cami, medrese, çeşme ve köprüler yapıp tüm bu hayırlı eserler ile tüm halkı memnun ettiğini dile getirmiştir. “Han Mahmud gönül çeken köprü yaptı, su gibi geçtim” ve “bendeniz bu yüce köprünün temeline hayret etmekteyim” ifadeleriyle tarihe vurgu yapmıştır:

Tekye vü câmi’ medâris çeşme vü püller yapup
İtdi bu Ğayrât ile hep Ğaş u ‘âmı muğtenem

...

“Yapdı Ğân Mağmûd dil-cû köpri geçdim şu gibi”
“Bu mu’allâ üss-i cisre bendeniz Ğayretdeyem” (1252)
(T266)

8.3.9. Güvenlik Yapıları

8.3.9.1. Karakol

Karavulhane, “şehir ve kasabalarda asayiş ve emniyetin muhafazası maksadiyle içine zaptiye oturtulmak için yapılan binalar hakkında kullanılan bir tabirdir.” (Pakalın, 1993a, s. 201).

8.3.9.1.1. Hasan Paşa Hanı Karakolu

“Hasan Pâşâ Hanı Civârında Olan Karavul-hâneye” başlıklı tarih manzumesinde Antepli Aynî, “Allah bu karakolu her zaman bayındır etsin” şeklindeki isteğiyle H. 1247 tarihini düşürmüştür:

Leşker-i kudsi didi târîh-i tâmin⁸⁷ ‘Ayniyâ

“Bu karavul-hâneyi âbâd ide Hâk dem-be-dem” (1247)

(T218)

8.3.9.1.2. Odun Kapısı Karakolu

“Odun Kapısı’nda İnşâ Olunan Karavul-hâneye” adlı manzumede şair, “karakol, her tarafı canlandırdı” ifadesiyle tarih düşürmüştür:

Cünd-i gaybî didi târîh-i mücevher ‘Aynî

“Karavul-hâne be-her cânibi ihyâ itdi” (1247)

(T219)

8.3.9.1.3. Şehzade Camii Karakolu

H. 1247’de inşa edilen karako, “eski Odalar Kışlası civarında, aynı adlı camiinin karşısındadır.” (Çiftçi, 2001, s. 432).

“Şehzâde Câmi’i Karşusunda Karavul-hâneye” başlıklı ve H. 1247 tarihli manzumede Antepli Aynî, yıldız ordulu hükümdar Sultan Mahmud’un asker sınıfına gökyüzü gibi

---

⁸⁷ târîh-i tâmin: târîh-i tâminin

yüce bir yer yaptığını söyledikten sonra “Karakol binasının kemer süsünü Şehzade’den seyreyle.” söylemiyle tarihe dikkat çekmiştir:

Sultân-ı Maḥmûdü’l-ḥadem şâhib-ķırân encüm-sipâh
Yapdı şunûf-ı cündine gerdûn-misâl a’lâ maḥal

Târîḥ-i cevher-dârını ‘Aynî didim erbâbına
“Tâķ-ı ķaravul-ḥâneyi Şehzâde’den seyr eyle gel” (1247)
(T220)

8.3.9.1.4. İstinye Karakolu

İstinye Karakolu “H. 1250’de inşa edilmiştir. Boğaziçi’ndeki aynı adlı semttedir.” (Çiftçi, 2001, s. 432).

“İstinye’de Olan Ƙaravul-ḥâneye” başlıklı tarih manzumesinde şair; şerefli sultan Mahmud Han’ın kale ve kışla inşa ettiğini belirtmiş ve düşmanın kahrolmasını dilemiştir. Özellikle bu karakolu yaptığını, Necip Paşa’nın denetlediğini ifade etmiş, tüm bu gayretlerin beğenilmesi dileğinde bulunmuştur. “Allah, İstinye karakolu’nu imar etsin” duasıyla da tarihi vurgulamıştır:

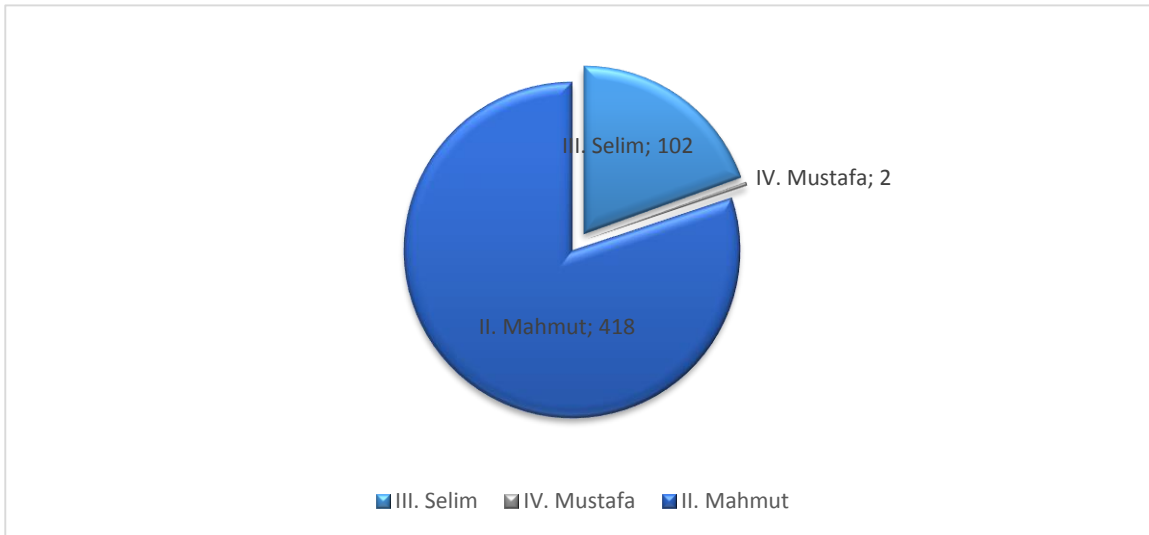
Cenâb-ı Hân-ı Maḥmûdü’l-eser sultân-ı zî-şân kim
Ƙılâ’ u kışla bünyâd itdi olsun düşmeni maḥhûr

Ḥuşûşâ bu ķaravul-ḥâneyi yapdı maḥallinde
Necîb Pâşâ nezâret eyledi sa’yi ola meşķûr

Şerer-efşân olur ‘Aynî tûfeng-i mışra’-ı târîḥ
“Ƙaravul-ḥâne-i İstinye’yi Mevlâ ide ma’mûr” (1250)
(T226)

SONUÇ

Antepli Aynî Dîvânı'nda sosyal hayat konulu tez çalışması, 1766-1837 yılları arasında yaşayan -XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ve XIX. yüzyılın ilk yarısına tekabül eden- şairin Dîvânı'ndaki şiirlerden hareketle dönemin kültürel yapısını ve içinde bulunduğu zaman diliminin özel şartları sebebiyle modernleşme sürecini ne kadar yansıtabildiğini okumayı, yorumlamayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda dîvândaki on kaside, iki yüz yirmi sekiz gazel, üç müstezad, bir bahr-i taviil, bir terci-i bend, beş tahmis, iki mesnevi, on beş kıta, on iki müfred, yirmi altı matla, iki mu'amma, beş yüz yirmi iki tarih manzumesi olmak üzere toplamda sekiz yüz yirmi yedi manzume incelenmiştir. Bu aşamada dikkat çeken husus hiç kuşkusuz dîvândaki şiirlerin yarısından fazlasını kapsayan tarih manzumeleri olmuştur. Tarih düşürme geleneğinin bir ürünü olarak karşımıza çıkan tarih manzumeleri, belli bir zaman diliminde cereyan eden bir olayın gerçekleşme yılını vermesi açısından sosyal hayatın tahlilinde kayda değer veriler sunmaktadır. Bu nedenle de tarih manzumeleri üzerinde titizlikle durulmuştur. Manzumelerden elde edilen verilerin daha sağlıklı yorumlanabilmesi için manzumelerin ait oldukları yıllara dikkat edilmiş ve bu yıllarda hüküm süren padişahların dönemlerindeki tarihsel arka plan incelenmiştir. Bu ilkeden hareketle tarih manzumelerinin ait oldukları dönemler aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Şekil 3. Dönemlere Göre Tarih Manzumelerinin Sayısı

Yukarıdaki grafik yorumlandığında sosyal hayatın ve kültürel değişimlerin izlerini takip edebileceğimiz tarih manzumelerinin büyük bir kısmının, reform hareketlerini toplumun her alanında uygulayarak Osmanlı modernleşme tarihinde önemli bir iz bırakan II. Mahmud dönemine ait olduğu görülmektedir. Yaklaşık bir buçuk yıllık kısa bir hükümlerlik süren IV. Mustafa'nın ise, en az paya sahip olduğu tespit edilmiştir.

Dîvânda incelenen şiirler arasından sosyal hayatla bağlantısı olabilecek olanlar tespit edilmiş ve ele aldıkları konulara göre tasnif edilmiştir. Yapılan bu tasnif neticesinde şu sekiz bölüm oluşturulmuştur: Devlet yapılanması, şenlik-eğlence-oyun, sosyal hayatta görülen uygulamalar ve davranış biçimleri, yemek kültürü, giyim-kuşam kültürü, müzik ile ilgili terimler, çiçekler, mimari. Dîvânın yarısından fazlasını teşkil eden beş yüz yirmi iki tarih manzumesinin iki yüz on bir tanesinin mimari ile ilgili olması, bu bölümün çalışmanın en kapsamlı bölümü olması sonucunu doğurmuştur.

Tez çalışmasının iskeletini oluşturan sekiz bölüme ilave olarak giriş kısmı da bulunmaktadır. Giriş kısmında tezin kuramsal çerçevesi, Antepli Aynî'nin yaşadığı dönemin tarihsel boyutu ve şairin hayatı ele alınmıştır. Kuramsal çerçevede öncelikle tarih manzumelerinin sayısal yoğunluğundan ötürü tarih düşürme geleneği hakkında bilgi verilmiştir. Ardından dîvânda yer alan manzumelerin sosyal hayat bağlamında nesnel bir yorumlamayla açıklanabilmesi için yazar, eser ve dönem odaklı okumalara ihtiyaç duyulduğu ve bu odak noktalarının ancak disiplinlerarası okumalarla aydınlanabileceği yine bu bölümde verilmiştir. Adından da anlaşılacağı üzere tarih manzumelerinin çözümlenmesinde özellikle tarih başta olmak üzere sosyoloji, müzik, mimarlık gibi yan disiplinlerin verilerinden yararlanılmıştır. Giriş kısmının ikinci bölümü olan şairin yaşadığı dönem, modernleşme hareketlerinin hız kazanarak toplumsal ve kültürel yapıda dönüşümlerin yaşandığı bir sürece tekabül ettiği için bu dönemde yaşanan siyasi olaylara ve reform hareketlerine değinilmiştir. Tarihsel süreç verilirken dîvândaki şiirlerden örnek beyitler kullanılmıştır. Bu sayede toplumsal hayattaki değişimlerin edebiyata yansımaları gösterilmeye çalışılmıştır. Giriş kısmının son bölümünde ise, eserin yazarından bağımsız okunamayacağı ilkesi göz önüne alınarak Antepli Aynî'nin hayatına ve edebi kimliğine değinilmiştir.

Devlet Yapılanması başlıklı birinci bölümde Osmanlı Devleti'nin kurumsallaşmasının temel taşları ve bu süreçte geçirilen evreler üzerinde durulduktan sonra kurumların

kalemiye (bürokratik yapı), seyfiye (askeri yapı) ve ilmiye olmak üzere üç ana kola ayrıldığı belirtilmiştir. Dîvânda taranan manzumelerden hareketle elde edilen kurumsallaşmayla ilgili malzeme, bu üç ana yapı bazında tasnif edilmiştir. Kalemiyede yer alan padişah, sadrazam, vezir, kazasker, çavuşbaşı ve amedi beyitlerden tespit edilenlerdir. Bunların bürokratik yapıdaki görevleri belirtilmiş; padişahlığın alametleri olarak sancak, taht, taç ve sikke basmaya, sadrazamlığın simgesi olan mühr-i hümayun ve tuğa, vezirlik makamının göstergesi olarak da tuğa değinilmiş ve tüm bu alametlerin içerdiği anlamlar açıklanmıştır. Askeri yapıda ise serasker ve kapudan paşa örnekleri üzerinden gidilmiştir. Seçilen örneklerde yine makamların içerdiği görevler belirtilmiş, beyitlerde adı geçen kişiler hakkında kısa bilgiler verilmiştir. İlmiye sınıfında yer alan hekimbaşı ve şeyhülislam makamlarının ifa ettiği görevler ifade edilmiş, ismi anılan kişiler için açıklamalarda bulunulmuştur. Bu bölümde toplumsal yapılanma hiyerarşisinde en üst basamakta yer alan devlet ve devletin kurumları, sosyal hayatın bir parçası olarak nesnel gerçeklik içerisinde verilmiştir. Çalışmada manzumelerin sosyal hayatla ilişkisi belirlenmeye çalışılırken bir taraftan da yaşanan zaman dilimindeki değişimler aksettirilmeye gayret edilmiştir. Bu açıdan yaklaşıldığında bu bölümde ilmiye sınıfında yer alan şeyhülislamın, ulemanın göreve başlamasını sağlayan ruus imtihanını gerçekleştirdiği ve özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda bu uygulamalarda bazı aksaklıkların yaşandığı gibi önemli bir bilgiye ulaşılmıştır. Bu tür problemlerin yaşanmasında toplumsal hayatta gerçekleşen kültürel değişim sancılarının etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Şenlik-Eğlence-Oyun başlıklı ikinci bölümde öncelikle şenliklerin sosyolojik, ekonomik ve siyasi boyutları üzerinde durulmuş ve şenliklerde gerçekleşen sanatsal ve sportif faaliyetlerden bahsedilmiştir. Detaylı hazırlıklar sonucunda, sunumu gerçekleştiren şenliklerin yapısal özellikleri belirlenmiştir. Şenlikler alt başlığında doğum, sünnet, evlenme merasimleri bağlamında gerçekleştirilen şenliklere; eğlence alt başlığında helva sohbetine ve oyun alt başlığında ise satranca değinilmiştir. Hanedan ailesine yeni katılan şehzade ve sultanların doğumunun konu edildiği örnek manzumeler ışığında şehzade ve sultanlar hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Yine bu manzumelerden hareketle şehzade ve sultanların elmaslarla bezeli beşiklere konulduğu, doğumla beraber çevrede şenlik havasının oluştuğu gibi yaşanan hayattaki birtakım uygulamalar örneklendirilmiştir. Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz'in sünnetinin ele alındığı tarih manzumesinde ise evlilik

törenleriyle sünnet düğünlerinin aynı anda yapılabildiği bilgisine ulaşılmıştır. Düğün merasimlerinin söz konusu edildiği manzumelerde ise, sultan ve sultanın evlendiği paşa hakkında bilgiler verilmiştir. Osmanlıda sadece padişah kızları için evlilik törenleri yapıldığı için bu törenlerin ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğu görülmüştür. Şenlik başlığı için seçilen örnekler doğrultusunda ziyafetlerin verilmesi, mekânların değerli tekstil ürünleriyle dekore edilmesi, cambaz ve rakkasların performansı, fişek ve havan toplarıyla yapılan gösteriler ve aydınlatmalar gibi sosyal hayatın gerçekliğini yansıtan görüntüler vurgulanmıştır. Eğlence alt başlığında sevgilinin dikkat çeken özellikleri aktarılırken helva sohbeti, arka planda nesnel gerçeklikte karşılaşılabilecek bir sahne olarak kullanılmıştır. Oyun alt başlığında ise, satranç oyunu eşliğinde yapılandırılan savaş sahnesi, her insanın ruh dünyasında yaşayabileceği bir durum olan kaderden yakınma halini betimlemede araç mahiyetinde kullanılmıştır ki bunların yaşanılan hayattan ayrı düşünülmesi mümkün görünmemektedir.

Sosyal Hayatta Görülen Uygulamalar ve Davranış Biçimleri başlıklı üçüncü bölümde, ilk aşamada insanların toplumsal uygulamalara neden ihtiyaç duydukları üzerinde durulmuştur. Ardından konu başlığıyla bağlantılı beyitler üzerinden örnekler verilmiştir. Hükümdarın kulları üzerindeki otoritesini hatırlatmak ve toplumsal birliği sağlamak gibi amaçları içeren cuma günleri ve bayramlarda adına hutbe okutulması, ok atma sporunda belli bir seviyeyi geçerek taş diktirme geleneği, uğurlu bir gün belirlemek, dualar etmek, kurbanlar kesmek gibi bazı özel uygulamalar dairesinde gerçekleşen ve askeri gücü de gösteren denize gemi indirme geleneği, Muharrem ayının gelmesiyle beraber yeni yılın başlaması sonucunda yılın iyi geçmesi için edilen dilekler, Müslümanların önemli ibadetlerinden biri hacın eda edilmesiyle yaşanan ruhsal arınma, hayattaki geçiş evrelerinden biri olan ölüm etrafında şekillenen saç yolma, kan ağlama, siyahlara bürünme, mezar ziyareti ve ölen kişinin ruhu için Fatiha okunması gibi davranışlar, üst düzey makamda bulunan kişinin huzuruna çıkıldığında saygı göstergesi olarak eteğinin öpülmesi ve gecenin keyfini çıkarmak için mehtap seyrine çıkılması gibi bazı uygulamalar ve davranış biçimleri dîvânlardaki manzumelerden elde edilen malzemelerdir. Siyasi, askeri, dini, sosyal boyutları olan bu uygulamalar ve davranış biçimleri, Dîvândaki manzumelerde rastladığımız ve sosyal hayata açılan farklı pencerelerdir.

Yemek Kültürü başlıklı dördüncü bölümde dünyanın üç büyük mutfağından biri kabul edilen Osmanlı mutfağına, böyle bir statüye ulaşmasını sağlayan sebepler belirlenmiş ve Osmanlı mutfağını oluşturan çeşitli yiyecek ve içeceklerin birçok farklı dini ve sosyal merasimlerin vazgeçilmez unsurları oldukları tespit edilmiştir. Dîvânda içeceklerden gül rakısına, şaraba, kahveye, akide şerbetine; tatlılardan helvaya, gülbeşekere; meyvelere; yiyeceklerden kebaba ve baharatlardan da karabibere değinildiği görülmüştür. Yemek kültürüne ait tüm bu unsurların, sevgilinin güzelliğini anlatmak maksadıyla bir karşılaştırma ve benzetme unsuru olarak kullanıldığı dikkat çekmiştir. Kahvenin anberle beraber içilmesi, şaraba şeker ya da bal katarak içilmesi geleneği, lezzetinden dolayı ön plana çıkan Kıbrıs şarabı, hastalara ekşi meyve gönderme ve yedirme uygulaması sosyal hayatın manzumelerde kendini gösteren bazı akisleri olduğu belirlenmiştir.

Giyim-Kuşam Kültürü başlıklı beşinci bölümde Osmanlı kumaş dokumacılığının ve kıyafetlerinin geçirdiği değişimlere, süslenmenin psikolojik boyutuna ve bunun dîvân şiirine nasıl yansıdığına değinilmiştir. Kumaş çeşidi olarak atlas ve diba örnekleri verilmiş, bunların beyitlerde bağdaştırma unsuru mahiyetinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Giyecek olarak kemer, fes, panço, arakçin ve şalvara yer verilmiştir. Tüm bu giyecekler benzetmelik biçiminde değil, somut anlamlarıyla kullanılmıştır. Burada Cezayir fesi örneği; tarihsel anlamda önemli bilgilere ulaşmayı sağlamış, yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla ordunun kıyafetinin de modernleştirilmeye çalışılması zamanla fesin kullanım alanını genişletmiştir. Toplumun hayatında gerçekleşen böyle bir değişimin akislerinin dîvândaki bazı beyitlere yansıdığı belirlenmiştir. Süslenme alt başlığının içinde yer alan sürme, bir çeşit kadın süs malzemesi olarak değişimin değil, günlük hayatın bir parçası olarak ele alınmıştır.

Müzik başlıklı altıncı bölümde Türk musikisinin oluşum, gelişim ve olgunlaşmasında yatan ana unsurlar açıklanmış, müziğin günlük hayatın akışında biz fark etmesek dahi kendini gösteren varlığı ve sosyal hayatın birbirinden farklı birçok alanındaki mevcudiyeti üzerinde durulmuştur. Bu çalışma için özel bir konuma sahip olan III. Selim ve II. Mahmud döneminde Türk müziğinin özgün bir yapıya ulaştığı belirtilmiştir. Müzik aletlerinden kudüm, ney, kus, tabl, dümbelek, sinekeman, def, çeng ve tanbura; makamlardan ise şevkaver, uşşak, suznak, saba ve dilsuza yer verilmiştir. Enstrümanların yapısal özelliklerinden, temsil ettikleri anlamsal boyuttan; makamların ise kişide

uyandırdığı duygusal çağrışımlardan söz edilmiştir. Musiki ile ilgili bu terimler, kimi beyitlerde şairin sanatsal kabiliyetini sergilemek amacıyla tevriyeli ifadeler kullanarak orijinal bağdaştırmalarda, kimi zaman da doğal unsurlarla ilişkilendirilerek benzetmeliklerde kendine yer edinmiştir. Bu terimleri içinde barındıran seçilmiş beyitlerde; Mevlevi ayini, savaş sahnesi, bezm âlemi, bahar tasviri gibi sosyal hayatta rastlayabileceğimiz görüntülerle karşılaşılmıştır.

Çiçekler başlıklı yedinci bölümde şairin, Dîvânı'nda yer verdiği çiçekleri dîvân şiirinin bilinen o alışılmış kurallarına uygun olarak sevgilinin güzelliğini tasvir etmede bir benzetmelik olarak kullandığı görülmektedir. Modernleşmeyle beraber görülen yaşanan ortamın Batı estetiğine göre düzenlenmesi anlayışının, dekore etme stillerinin bahçe tasarımlarına olan yansımalarını gösterebilecek ifadelere rastlanmamıştır. Klasik çizgide ilerleyen söylemlerle çiçeklerin, sevgilinin fiziksel özellikleriyle bağdaştırıldığı ya da insanın ruhsal dünyasında sükûn ve huzur bulmasını sağlayan doğal bir unsur olarak okuyucuya sunulduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle bu bölümde değişim sürecinin yankıları duyulmamaktadır.

Mimari başlıklı sekizinci bölüm sekiz yüz yirmi yedi manzumeden oluşan dîvânın yarısından fazlasını teşkil eden beş yüz yirmi iki tarih manzumesinin iki yüz on bir tanesini kapsamaktadır. Bu bölüm, çalışmanın en geniş kısmıdır. Osmanlı mimari tarihinin merhaleleri incelendiğinde Erken Osmanlı dönemi, Klasik dönem ve Batılılaşma dönemi olmak üzere üç safhaya ayrıldığı ve bu üç safhanın kendine özgü sanatsal anlayışları ve ön plana çıkan yapı tipleri olduğu görülmüştür. Restorasyon ve restorasyonu gerekli kılan sebepler üzerinde durulmuş, Osmanlı toplumunda özellikle devlet büyüklerinin onarım çalışmalarına gösterdikleri hassasiyetlerinin altında yatan dini duyuş, düşünüş açıklanmıştır. Cami, mevlevihane, dergâh, türbe, medrese, kışla, kale, mehterhane, çeşme, sarnıç, kule, defterdarlık onarımı alt başlıklarında yapı tipleri esas alınarak restore işlemleri, seçilen beyitlerle örneklendirilmiştir. Bu örneklerden hareketle eserin onarımını yaptıran kişi, ilk yaptıranı, eserin onarımına sebep olan olaylar (yangın, zaman aşımı vb.) , eserin nerede bulunduğu gibi bazı bilgilere ulaşılmıştır. Burada reform hareketlerine karşı Kabakçı Mustafa gibi muhalif seslerin çıkardığı bazı yeniçeri ayaklanmalarının yangınlara ve bu yangınların da mimari eserleri tahrip etmesine neden olması, dîvânda yenileşme sürecinin olumsuz sonuçlarını da görmeyi sağlamıştır. Bir

sonraki alt başlık olan yapı tiplerinde dini yapılar, askeri yapılar, su yapıları, eğitim kurumları, sivil yapılar, sağlık yapıları, endüstri yapıları, ulaşım yapıları ve güvenlik yapıları gibi bir sınıflandırmaya gidilmiştir. Dini yapılarda cami, mescid, tekke ve türbe örnekleri bulunmuştur. Askeri yapılarda yer alan baruthane, kışla, palanka, kale, ambar, mühendishane, bargah çalışmanın temel izleği olan sosyal hayatın dîvâna yansımalarından sonraki ikinci önemli odak noktası kültürel değişimlerin, şiirlerden izlenebilmesi açısından da değerli bilgiler sunmaktadır. Dönemin siyasi durumu ve reform hareketlerinin genel görünümü verilirken modern düzenlemelerin temelinde yatan ana fikrin askeri gücün artırılarak devletin otoritesinin kadim zamanlardaki etkinliğine kavuşturulmasıydı. Bu amaçla III. Selim'in baruthaneye modern çarklar yaptırdığı, çağdaş bir ordu oluşturmak ve bu ordunun Avrupai tarzda eğitim almasını sağlamak amacıyla topçu kışlası inşa ettirdiği, II. Mahmud'un ise Davut Paşa kışlasını ve coğrafya, matematik, geometri gibi dersleri içeren modern bir eğitim programına sahip Heybeliada'da Bahriye Mühendishanesini yaptırdığı şiir parçalarından elde edilen bilgilerden bazılarıdır. Osmanlıların hayatı anlamlandıran felsefi ve dini algılayış biçimleri yönünde oluşan hayrat geleneği sonucunda, su yapıları içinde değerlendirilen başta çeşme olmak üzere sebil, şadırvan, hamam ve kuyunun inşasına oldukça önem verildiği manzumelerin sayısından da anlaşılmaktadır. Eğitim kurumlarından muvakkithane, mektep ve kütüphaneye değinilmiştir. Sivil yapılarda söz konusu edilen kasr, hane, sahilhane belli bir zümrenin inşa ettirebileceği yapılar olmasından dolayı dönemin mimari zevk anlayışının ve değişimlerin takibini mümkün kılmaktadır. Hatice Sultan Kasrı'nın Fransız mimar Melling tarafından yenilenmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir. Sağlık yapılarından hastane, ulaşım yapılarından ise köprü birer manzumeyle örneklendirilmiştir. Endüstri yapılarından olan matbaa, kağıt fabrikası ve feshaneye ulaşılması, dönemin zihniyetinin değiştiğini gösteren en canlı örnekler olarak karşımıza çıkmıştır. Güvenlik yapıları başlığında ise karakol görevi üstlenen karavulhane tespit edilmiştir.

Siyasi ve askeri alanda alınan yenilgiler devlet adamlarını düşünmeye, çözüm üretmeye zevk etmiştir. Çözümlerin, ordunun ve orduya ait kurumların modernleştirilmesi esasına dayanması ve modernite prensibinde de Fransa başta olmak üzere Batı'nın model alınması, Batı kültürünün Osmanlı kültürünü etkilemesine, kültürel değişimlerin yaşanmasına, sosyal hayatta tesirlerinin hissedilmesine yol açmıştır. Bu anlamda

çalışmada yer verilen manzumelerde sosyal hayatın izlerine rastlanmakla birlikte Osmanlı toplumunda kültürel değişimlerin yol açtığı zihniyet çözülüşüne, kırılmasına; giyim-kuşam bölümünde Cezayir fesi örneğinde, mimari bölümünde yer alan restorasyon sebeplerinde, askeri yapılardan kışla inşalarının artışında, modern tarzda stilize edilen Hatice Sultan Kasrı'nda, endüstri yapıları arasında feshane ve fikir evrenin değişimini çok net biçimde gösterebilecek matbaa yapılarında rastlanmıştır.

Antepli Aynî Dîvânî'nda her ne kadar kültürel değişime ışık tutan manzumeler sınırlı da olsa eser, özellikle tarih manzumelerinin sayısal yoğunluğuyla dönemin sosyal hayatına, Osmanlı toplumunun hayatı algılayış biçimindeki dönüşümlere ulaşmayı mümkün kılmıştır. Tarihin karanlık ve şaşkırtan yollarında toplumun duyuş, düşünüş ve hissedişindeki değişimlerin izleriyle karşılaşabilmek ve edebi malzeme vasıtasıyla bir nebze de olsa kültürel tarihe ışık tutabilmek, tez çalışmasında istenilen noktaya varmayı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, Namık. (1999). Kahvenin edebi serüveni. *Osmanlı*, (c. 9, s. 151-160) içinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ahışhalı, Recep. (1999). Dîvân-ı Hümâyûn teşkilâtı. *Osmanlı*, (c. 6, s. 24-33) içinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ahunbay, Zeynep. (1997). Restorasyon. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, (c. 3, s.1553) içinde. İstanbul: Yem Yayınları.
- Akgündüz, A., Öztürk, S., ve Baş, Y. (2005). *Üç devirde bir mabed Ayasofya*. İstanbul. Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Akkılıç, Yılmaz. (2002). Mevlevihane. *Bursa Ansiklopedisi*, (c. 3, s. 1151-1152) içinde. Bursa: Burdef Yayınları.
- Aksoy, Bülent. (1999). Ortadoğu Klasik Musikisinin Bir Merkezi. *Osmanlı*, (c. 10, s. 801-813) içinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Alver, Köksal. (2012a). Edebiyatın sosyolojik imkanı. Köksal Alver (Ed.). *Edebiyat sosyolojisi* içinde (s. 11-20). Ankara: Hece Yayınları.
- Alver, Köksal. (2012b). Edebiyat sosyolojisi ve hayat. Köksal Alver (Ed.). *Edebiyat sosyolojisi* içinde (s. 251-264). Ankara: Hece Yayınları.
- And, Metin. (1982). *Osmanlı şenliklerinde Türk sanatları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- And, Metin. (2011). *16. yüzyılda İstanbul kent-saray-günlük hayat*. İstanbul:YKY.
- Araz, Nezihe. (2006). Osmanlı mutfağı. Nihal Kadioğlu Çevik (Haz.). *Hünkar beğendi 700 yıllık mutfak kültürü* içinde (s. 7-49). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Arel, Ayda. (1975). *On sekizinci yüzyıl İstanbul mimarisinde batılılaşma süreci*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Arık, Oluş. (1999). Osmanlı mimarisinin gelişimine genel bakış. *Osmanlı*, (c. 10, s. 102-114) içinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Arık, Rüçhan. (1999). Batılılaşma dönemi Anadolu Türk mimarisine bir bakış. *Osmanlı*, (c. 10, s. 247-264) içinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Arslan, Mehmet. (1991). Osmanlı saray düğünlerinde yağma geleneği. *Milli Folklor*, 2(10), 54-57.
- Arslan, Mehmet. (2000). *Osmanlı edebiyat-tarih-kültür makaleleri*. İstanbul: Kitabevi
- Arslan, Mehmet. (2004). *Antepli Aynî Dîvânı*. İstanbul: Kitabevi.

- Atasoy, Mustafa Cahit. (1999). Kùltür ve medeniyet açısından Osmanlılar dönemindeki Türk musikisi. *Osmanlı*, (c. 10, s. 775-780) içinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Atasoy, N., Denny, W. B., Mackie, L. W. ve Tezcan, H. (2001). *İpek Osmanlı dokuma sanatı* (Reyhan Alp ve Ayşe Kardiçalı, Çev.). İstanbul: Teb Yayınları.
- Atasoy, Nurhan. (2011). *Hasbahçe: Osmanlı kültüründe bahçe ve çiçek*. İstanbul: Aygaz-Koç Yayınları.
- Aydın, Ertuğrul. (2012). Edebiyatın sosyolojisi ve karşılaştırmalı edebiyat bilimlerinin görev ve öncelikleri. Köksal Alver (Ed.). *Edebiyat sosyolojisi* içinde (s. 187-200). Ankara: Hece Yayınları.
- Ayvansarayı Hüseyin Efendi, Ali Sâti Efendi, Süleyman Besim Efendi. (2001). *Hadikatü'l-Cevami*. A. N. Galitekin (Haz.). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Ayvazoğlu, Beşir. (1999). Osmanlı estetik dünyasına bir bakış. *Osmanlı*, (c. 10, s. 17-28) içinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ayvazoğlu, Beşir. (2013). *Güller kitabı*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Ayvazoğlu, Beşir. (2014). *Aşk estetiği İslâm sanatlarının estetiği üzerine bir deneme*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı. (1977). *Avrupa'da Osmanlı mimari eserleri Bulgaristan Yunanistan Arnavutluk*. (c. 4, s. 32-122) içinde. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Bahadır, Savaşkan Cem. (2012). *16. yüzyıl klasik Türk şiirinde şarap ve şarapla ilgili unsurlar*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Bakır, Betül. (2003). *Mimaride rönesans ve barok: Osmanlı başkenti İstanbul'da etkileri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Baktır, Mustafa. (1998). Hutbe. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (c. 18, s. 425-428) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Batmaz, Şakir. (2007). Tersâne-i Âmire'de gemilerin denize indirilme merasimi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 157-176.
- Bayram, Yavuz. (2001). *Çiçekler ve diğer bitkilerin Dîvân şiirine yansımaları ve anlam çerçeveleri*. Yayınlanmamış Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Bayram, Yavuz. (2007). Klasik Türk şiirinin gözüyle meyveler. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2(4), 220-227.

- Bostan, İdris. (2001). Kapudan paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (c. 24, s. 354-355) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Cançelik, Ali. (2013). Dîvân şiiri-Osmanlı klasik musikisi ilişkisi ve 18. yüzyıl Dîvân şiirinden yansıyan örnekler. *Türkiyat Mecmuası*, 3, 20-36.
- Cezar, Mustafa. (1963). Osmanlı devrinde İstanbul yapılarında tahribat yapan yangınlar ve tabii afetler, *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri-I*. İstanbul: İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Çam, Nusret. (1999). Osmanlı mimarisinde ve sanatında sultanların estetik rolleri. *Osmanlı*, (c. 10, s. 65-73) içinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Çelik, Yüksel. (2009). Serasker. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (c. 36, s. 547-549) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çetinkaya, Ülkü. (2010). Osmanlı dönemi kadın süs malzemelerinin Dîvân şiirine yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 13, 61-89.
- Çiftçi, Aynur. (2001). Karakol binaları. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (c. 24, s. 431-434) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çoruhlu, Tülin. (2012). Tuğ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (c. 41, s. 330-332) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- D'ohsson, M. (t.y.). *18. yüzyıl Türkiyesinde örf ve adetler* (Zerhan Yüksel, Çev.). İstanbul: Kervan Yayıncılık.
- Demirtaş, Yavuz. (2009). XIX. yüzyıl İstanbul'undaki sanat ve musiki hayatına genel bir bakış. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(2), 139-156.
- Doğan, Muhammet Nur. (2002). *Eski şiirin bahçesinde*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Doğdu, Zuhâl Çetiner. (2002). Kışla mimarisi. *Türkler*, (c. 12, s. 178-189) içinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Eldem, Edhem. (2005). *İstanbul'da ölüm Osmanlı-İslam kültüründe ölüm ve ritüelleri*. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- Erdoğan, Kenan. (2002). Edebi eserlerden tarih belgesi olarak yararlanma: Dîvânlardaki tarih manzumeleri. *Türkler*, (c. 11, s. 708-717) içinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ersoy, Osman. (1996). Kâğıt. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (c. 24, s. 163-166) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eruz, Fulya. (2013). Yalı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (c. 43, s. 301-305) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Erünsal, E. İsmail. (1996). Vahid Paşa kütüphanesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (c. 42, s. 437-438) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eyice, Semavi. (1969). *Galata ve kulesi*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- Eyice, Semavi. (1992). Baruthane. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (c. 5, s. 94-96) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eyice, Semavi. (1999). Osmanlı devri Türk mimarisi. *Osmanlı*, (c. 10, s. 79-101) içinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Göktaş, Uğur. (1994). Helva sohbetleri. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (c. 4, s. 48-49) içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Günel, Özlem Salman. (2005). Bir döneme adını veren batılılaşma kavramının mimari ve bahçe tasarımındaki etkileri: Son dönem Osmanlı İstanbul'u. D. Mazlum, A. Açar ve G. Cephaneçigil (Haz.). *Afife Batur'a armağan: Mimarlık ve sanat tarihi yazıları* içinde (s. 133-139). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Gürsoy, Deniz. (2013). *Tarihin süzgecinde mutfak kültürümüz*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Gürtuna, Sevgi. (1999a). *Osmanlı kadın giysisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gürtuna, Sevgi. (1999b). Osmanlı kadınının giyim kuşamı. *Osmanlı*, (c. 11, s. 190-203) içinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Güven, Özbay. (1999). *Türklerde spor kültürü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Güvenç, Bozkurt. (2005). Yemek, kültür ve yemek kültürü. E. Pekin ve A. Sümer (Ed.). *Eskimeyen tatlar Türk mutfak kültürü* içinde (s. 13-17). İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayınları.
- Halaçoğlu, Yusuf. (1991). *XIV-XVII. yüzyıllarda Osmanlılarda devlet teşkilatı ve sosyal yapı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hızlı, Mefail. (1993). Osmanlı vakıf eserlerinin inşa, tamir ve restorasyonları. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(5), 219-232.
- İnce, Kasım. (1999). III. Selim, IV. Mustafa ve II. Mahmud dönemi (1789-1839) Osmanlı mimarîsi hakkında. *Osmanlı*, (c. 10, s. 276-285) içinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- İşpirli, Mehmet. (2010). Şeyhülislâm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (c. 39, s. 91-96) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaçar, Mustafa. (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nda mühendishanelerin kuruluşu. *Osmanlı*, (c. 8, s. 680-697) içinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kahraman, Atif. (1995). *Osmanlı Devleti'nde spor*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Kara, Mustafa. (2011). Tekke. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (c. 40, s. 368-370) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karaman, H., Çağrı, M., Dönmez, İ. K. ve Gümüş, S. (2016). *Kur'an-ı Kerim meali*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kargı, Haluk. (1994). I. Mahmud Çeşmesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (c. 5, s. 253) içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kılıcı, Ali. (2010). Şadırvan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (c. 38, s. 219-221) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Koç, Turan. (2006). Edebiyat ve hayat. *Bartın Üniversitesi Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu, 28-30 Nisan 2006, Bartın, Bildiriler* içinde (s. 25-27). Bartın: Bartın Üniversitesi.
- Koçu, Reşat Ekrem. (1967). *Türk giyim kuşam ve süslenme sözlüğü*. Ankara: Sümerbank Yayınları.
- Köprülü, Fuad. (1999). *Edebiyat araştırmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kuban, Doğan. (1982). *Türk ve İslâm sanatı üzerine denemeler*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kuban, Doğan. (2007). *Osmanlı mimarisi*. İstanbul: YEM.
- Kubilay, Ayşe Yetişkin. (1994a). Davut Paşa kışlası. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (c. 3, s. 12-13) içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kubilay, Ayşe Yetişkin. (1994b). Top arabacıları kışlası. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (c. 7, s. 280-282) içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kubilay, Ayşe Yetişkin. (1994c). Topçu kışlası. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (c. 7, s. 274-276) içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kumbaracılar, İzzet. (1938). *İstanbul sebilleri*. İstanbul: İstanbul Devlet Basımevi.
- Kut, Günay. (2005). Türklerde yeme-içme geleneği ve kaynakları. E. Pekin ve A. Sümer (Ed.). *Eskimeyen tatlar Türk mutfak kültürü* içinde (s. 38-71). İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayınları.
- Kut, Turgut. (1994). Matbaa. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (c. 5, s. 309-310) içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Levend, Agâh Sırrı (1980). *Divân edebiyatı kelimeler ve remizler mazmunlar ve mefhumlar*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

- Lewis, Raphaela. (2009). *Osmanlı'da günlük yaşam*. (Adile Runa Orhunsoy, Çev.). Ankara: Alter Yayıncılık.
- Nutku, Özdemir. (1995). *Tarihimizden kültür manzaraları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi
- Nutku, Özdemir. (1997). Eski şenlikler. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (c. 4, s. 97-138) içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Nutku, Özdemir. (1999). II. Mahmud döneminde düzenlenen önemli şenlikler. *Osmanlı*, (c. 11, s. 605-613) içinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Okçuoğlu, Tarkan. (1994a). Abbas Ağa Cami. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (c. 1, s. 7-8) içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Okçuoğlu, Tarkan. (1994b). İbrahim Paşa Mescidi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (c. 4, s. 128-129) içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Okuyucu, Cihan. (2004). *Dîvân edebiyatı estetiği*. İstanbul: L&M Yayınları.
- Orman, İsmail. (2012). Türbe. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (c. 41, s. 464-466) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ortaylı, İlber. (2012). *Gelenekten geleceğe*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ödekan, Ayla. (1994). Çeşmeler. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (c. 2, s. 490) içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ödekan, Ayla. (1999). Osmanlı mimarlığında yaratıda dönüşümler. N. Akın, A. Batur ve S. Batur (Ed.). *Osmanlı mimarlığının 7 yüzyılı uluslararası bir miras* içinde (s. 56-59). İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası.
- Önal, Hakkı. (1999). Osmanlı hanedan türbeleri. *Osmanlı*, (c. 10, s. 330-339) içinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Örnek, Sedat Veyis. (1977). *Türk halkbilimi*. Ankara: Ajans Türk Matbaacılık.
- Öz, Tahsin. (1962). *İstanbul camileri*. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özbilgen, Erol. (2003). *Bütün yönleriyle Osmanlı âdâb-ı Osmâniyye*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Öztekin, Özge. (2004). *XVIII. yüzyıl Dîvân şiirinde toplumsal hayatın izleri: Dîvânlardan yansıyan görüntüler*. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Öztekin, Özge. (2006). *XVIII. yüzyıl Dîvân şiirinde toplumsal hayatın izleri Dîvânlardan yansıyan görüntüler*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Öztekin, Özge. (2016). *XIX. yüzyılda İstanbul: Kent mimarisini şiir üzerinden okumak*. Ankara: Ürün Yayınları.

- Öztoprak, Nihat. (2006). Meyve ile ilgili adetler. E. Gürsoy Naskali ve D. Herkmen (Ed.), *Meyve kitabı* içinde (s.563-578). İstanbul: Kitabevi.
- Öztuna, Yılmaz. (2000). *Türk mûsikîsi kavram ve terimleri ansiklopedisi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Pakalın, Mehmet Zeki. (1993a). *Tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. 1, İstanbul: Meb Yayınları.
- Pakalın, Mehmet Zeki. (1993b). *Tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. 2, İstanbul: Meb Yayınları.
- Pakalın, Mehmet Zeki. (1993c). *Tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. 3, İstanbul: Meb Yayınları.
- Pala, İskender. (2009). Bir elmanın iki yarısı: Klasik şiir ve Osmanlı tarihi. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 3, 155-168.
- Sadrazam, Ejdan ve Öznur, Şevket (2013). Özgürlüğün yudumu: Comandaria. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi Kıbrıs Özel Sayısı*, 2(2), 94-100.
- Sakaoğlu, Necdet. (1994). Cebehane. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (c. 2, s. 390-392) içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sakaoğlu, Necdet. (1999). *Bu mülkün sultanları otuz altı Osmanlı padişahı*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Sevin, Necla Arslan. (1999). XVIII. ve XIX. yüzyıl sahil sarayları. *Osmanlı*, (c. 10, s. 433-438) içinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Shaw, Stanford. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu ve modern Türkiye*. (Mehmet Harmanlı, Çev.). İstanbul: E Yayınları.
- Süreyya, Mehmed. (2003). *Sicill-i Osmani*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tanişik, İbrahim Hilmi. (1943). *İstanbul çeşmeleri I-II*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Tanman, M. Baha. (1996). Galata mevlevihanesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (c. 13, s. 317-318) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tanrıkorur, Cinuçen.(2011). *Osmanlı dönemi Türk musikisi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tezcan, Hülya. (1995). Fes. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (c. 12, s. 415-416) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tezcan, Hülya. (2006). *Osmanlı sarayının çocukları şehzadeler ve hanım sultanların yaşamları, giysileri*. İstanbul: Aygaz.

- Tufan, Ömür. (2008). Helvahane ve Osmanlı'da helva kültürü. A. Bilgin ve Ö. Samancı (Ed.). *Türk mutfağı* içinde (s. 125-134). Ankara: Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Turhan, Mümtaz. (1969). *Kültür değişimleri*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Uluçay, M. Çağatay. (1980). *Padişahın kadınları ve kızlar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Urfaloğlu, Nuh. (1999). Osmanlı mimarlığında sebiller. *Osmanlı*, (c. 10, s. 464-469) içinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1948). *Osmanlı Devletinin merkez ve bahriye teşkilâtı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ülgen, Aygün. (1999). Osmanlı saray, kasır ve köşkleri. *Osmanlı*, (c. 10, s. 400-428) içinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ünal, Mehmet Ali. (1997). *Osmanlı müesseseleri tarihi*. Ankara: Fakülte Kitabevi.
- Ünver, İsmail. (1991). Aynî, Ayıntablı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (c. 4, s. 270-271) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Wright, Owen. (1994). 17. ve 18. yüzyıllardaki yapısal değişimler. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (c. 5, s. 525-527) içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yakit, İsmail. (1992). *Türk-İslam kültüründe ebced hesabı ve tarih düşürme*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Yakıt, Emin. (1991). Bahriye mektebi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (c. 4, s. 509-511) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yenişehirlioğlu, Filiz Çalışlar. (1999). Sanat ideolojisi ve Osmanlı sanatı. *Osmanlı*, (c. 9, s. 17-22) içinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Yerasimos, Marianna. (2005). *500 yıllık Osmanlı mutfağı*. İstanbul: Boyut Yayın,
- Yetişkin, Ayşe Nalan. (2005). 19. yüzyıl batılılaşma döneminden bir görüntü: İstanbul'daki kışla yapıları. D. Mazlum, A. Açar ve G. Cephaneçigil (Haz.). *Afife Batur'a armağan, mimarlık ve sanat tarihi yazıları* içinde (s. 91-99). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Yücel, Erdem. (1994). Muvakkithaneler. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (c. 6, s. 10-11) içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yücel, Ünsal. (1999). *Türk okçuluğu*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Zürcher, Erik Jan. (1993). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. (Yasemin Saner Gönen, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 13 07 2017

Tez Başlığı / Konusu: ANTEPLİ AYNİ DİVANI'NDA TOPLUMSAL HAYAT

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 208 sayfalık kısmına ilişkin, 28/06/2017 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 2 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

A. Zehir
13 07 2017

Adı Soyadı: Ayşe ZEHİR MACAKOĞLU
Öğrenci No: N11124752
Anabilim Dalı: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
Programı: ESKİ TÜRK EDEBİYATI
Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Özge Öztekın

Doç. Dr. Özge ÖZTEKİN

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 13/07/2017

Tez Başlığı / Konusu: ANTEPLİ AYNİ DİVANI'NDA SOSYAL HAYAT

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

A. Zehir
13/07/2017

Adı Soyadı: Ayşe ZEHİR MACAKOĞLU
Öğrenci No: N11124752
Anabilim Dalı: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
Programı: ESKİ TÜRK EDEBİYATI
Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

UYGUNDUR.

Doç. Dr. Özge ÖZTEKİN